

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

DNY PRÁVA 2015

DAYS OF LAW 2015

Část XI.
Nesezdané soužití

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

vol. 555

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 555

DNY PRÁVA 2015 – DAYS OF LAW 2015

Část XI. Nesezdané soužití

Eds.:

Zdeňka Králíčková

Radovan Dávid

Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2016

Recenzenti:

Bc. Jiří Doušek, JUDr. Ing. Radovan Dávid, Ph.D., Ing. Milan Kolka, Ph.D.,
doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D., JUDr. Bronislava Pavelková, Ph.D.,
JUDr. Lenka Westphalová, Ph.D., JUDr. Ondřej Šmíd, Ph.D., JUDr. Renáta
Šínová, Ph.D.

© 2016 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8202-1

Obsah

Právní ochrana bydlení nesezdaných párů	7
<i>Radovan Dávid</i>	
Nesezdané soužití a dědění	15
<i>Lenka Dobešová</i>	
Bezdůvodné obohacení v nesezdaném soužití	24
<i>Veronika Grebeňová</i>	
Manželství jako podmínka přístupu k právnímu rodičovství	42
<i>Martina Grochová</i>	
Konkubinat w prawie japońskim	56
<i>Barbara Jelonek</i>	
Osvojení v případě nesezdaných párů	70
<i>Jana Jeřábková</i>	
Majetkové poměry v nesezdaném soužití v porovnání s majetkovým společenstvím v manželství	76
<i>Petra Konečná, Zdena Pinkavová</i>	
Nesezdané soužití v nové právní úpravě	88
<i>Zdeňka Králíčková</i>	
Nezosobášené osoby z pohľadu sociálneho poistenia	103
<i>Ján Matlák</i>	
Nesezdané soužití v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva	118
<i>Milan Palásek</i>	
Nezosobášení rodičia a ich práva a povinnosti k dieťaťu	133
<i>Bronislava Pavelková</i>	
Úvaha nad povinnostmi a právy nesezdaných rodičů a jejich dětí	142
<i>Romana Rogalevičová</i>	

Postavenie nezosobášených rodičov v systéme štátnej sociálnej podpory.....	162
<i>Silvia Treľová</i>	
Manželstvo vs. nemanželské spolužitie	175
<i>Nora Vígľaská</i>	
Právní ochrana rodinné domácnosti v případech nesezdaného soužití	186
<i>Nikola Vinopalová</i>	

Právní ochrana bydlení nesezdaných párů

Radovan Dávid

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Právní úprava nesezdaného soužití je v České republice velmi kusá a omezuje se pouze na situace, kdy existuje zvýšená potřeba ochrany některých zájmů. Výjimku nepředstavuje ani společné bydlení nesezdaných párů. Příspěvek si proto klade za cíl analyzovat současnou právní úpravu obsaženou v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, vymezit jednotlivé právní důvody společného bydlení nesezdaných osob a určit, zda právní úprava ve vymezených situacích poskytuje nesezdaným párům či jednotlivcům dostatečnou ochranu.

Keywords in original language

Společné obydlí; nesezdané soužití; společné jmění; společný nájem.

Abstract

The legal regulation of cohabitation in the Czech Republic is very brief. It is focused only on some situations in which it is objectively necessary to protect some legal interests. The issues of common living of unmarried couples are not the exemption. The main aim of this article is to analyse to present legal regulation, especially act no. 89/2012 Coll., Civil Code, to describe all legal titles of common living and to state whether the present legal regulation in the sphere of protection is sufficient or not.

Keywords

Common Dwelling; Unmarried Couple; Joint Ownership; Common Tenancy.

1 Úvod

Nesezdané soužití, jako fenomén, s nímž se lze čím dál častěji setkávat nejen v České republice, je již tradičně, jak název tohoto vztahu napovídá,

spojováno s fakticitou společného bydlení páru.¹ Česká právní úprava se však na nesezdané soužití téměř nezaměřuje, činí tak pouze tehdy, vyvstává-li zvýšená potřeba ochrany některých zájmů (typicky nezletilých dětí). Společné bydlení osob v nesezdaném soužití mezi tyto výjimečné situace řazeno není. Vzhledem k absenci konkrétní (zvláštní) právní úpravy je proto nutné vycházet z právní úpravy obecné a vymezit jednotlivé právní tituly, na jejichž základě lze hovořit nejen o faktickém, ale i právním důvodu společného bydlení. Tento příspěvek si proto klade za cíl analyzovat současnou právní úpravu obsaženou v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, vymezit jednotlivé právní důvody společného bydlení nesezdaných osob a určit, zda právní úprava ve vymezených situacích poskytuje nesezdaným párům či jednotlivcům dostatečnou ochranu.

2 Bydlení ve vazbě na absolutní majetková práva

Nejen ze systematického řazení občanského zákoníku lze dovodit, že jednotlivé právní důvody společného bydlení nesezdaných osob mohou mít svůj základ v oblasti absolutních i relativních majetkových práv.

Ve sféře absolutních majetkových práv lze právní důvody společného bydlení vysledovat jak v oblasti právní úpravy (spolu)vlastnictví, tak i v oblasti věcných práv k věci cizí.

2.1 Společné bydlení ve vztahu k vlastnictví

Společné bydlení osob v nesezdané soužití je v první řadě možno opřít o absolutní majetková práva, zejména o vlastnictví. V tomto bodě je nutno rozlišovat situace, kdy je jeden z nesezdaných partnerů výlučným vlastníkem nemovité věci, či zda jsou vlastníky společnými, jedná se tedy o podílové spoluvlastnictví.

Jeden z partnerů jako výlučný vlastník nemovité věci může v rámci základních vlastnických práv vymezených v § 1012 občanského zákoníku s věcí libovolně nakládat. Mezi tato oprávnění se tradičně řadí právo věc užívat. Tohoto svého oprávnění se může dočasně plně nebo částečně vzdát ve prospěch jiné osoby, kam lze bezesporu řadit rovněž případy nesezdané soužití.

¹ V tomto bodě lze uvést, že není rozhodné, zda se jedná o pár osob opačného či stejného pohlaví, stejně tak není rozhodný důvod, pro který pár preferuje nesezdanou formu před oficiálním vztahem.

Je však nutno upozornit, že v těchto případech nemá nesezdaný partner, který není vlastníkem užívané nemovité věci, žádnou právní ochranu (vyjma případů domácího násilí).

Společné bydlení osob v nesezdaném soužití může mít základ rovněž v podílovém spoluvlastnictví obydlí. V tomto případě se uplatní obecná právní úprava spoluvlastnictví, zakotvená v § 1115 a násl. občanského zákoníku. Z nich mimo jiné vyplývá, že každý spoluvlastník má právo k celé věci, přičemž toto právo je omezeno stejným právem dalšího spoluvlastníka. I v tomto případě platí, že každý ze spoluvlastníků je oprávněn věc užívat jako vlastník, tzn. včetně realizace bydlení.

Pravidla, která právní úprava vztahuje ke spoluvlastnictví, se obdobně uplatní i pro společné právo stavby, zakotvené v § 1240 a násl. občanského zákoníku.

2.2 Společné bydlení odvozené od věcných práv k cizí věci

Další kategorií titulů, které mohou založit faktický stav společného bydlení, představují věcná práva k věci cizí. Z nich přichází v úvahu pouze věcná břemena. Ze služebností se jedná jak o služebnost užívacího práva zakotvenou v § 1283 a násl. občanského zákoníku, tak i o služebnost bytu (jako zvláštní druh služebnosti užívání) podle § 1297 a násl. občanského zákoníku. Vzhledem k tomu, že obydlí zpravidla podléhá zápisu do veřejného seznamu (katastru nemovitostí), lze ve vazbě na společné bydlení rovněž hovořit o reálném břemenu, které na rozdíl od služebnosti umožňuje uložit partnerovi, který obydlí vlastní, povinnost spočívající nejen v pasivním nekonání, ale naopak v aktivním jednání v podobě povinnosti něco dát nebo něco konat.

Vedle výhod smluvního založení společného bydlení na základě věcného břemene je nutno upozornit i na nevýhody. Jedná se zejména o skutečnost, že, bez ohledu na citové vazby mezi nesezdanými partnery, je skutečným vlastníkem obydlí pouze jeden z nich. V případě absence smluvního ujednání o době trvání takového poměru, příp. ujednání o předpokladech zániku práva oprávněného společně obydlí užívat, je nutno případné konflikty řešit zejména podle § 1299 občanského zákoníku (podle § 1308 občanského zákoníku se stejná pravidla uplatní i pro zánik reálného břemene). Podle

něj platí, že služebnost zaniká trvalou změnou, pro kterou služebná věc již nemůže sloužit panujícímu pozemku nebo oprávněné osobě. Faktický zánik vztahu mezi partnery v nesezdaném soužití lze bezpochyby mezi trvalé změny takového charakteru řadit.

2.3 Dílčí závěr

Právní úprava věcných práv reflektuje tradiční přístup teorie i praxe k řešení problematiky. Nesezdaní partneři, kteří spolu žijí, nejsou právní úpravou výslovně odlišeni, nejsou ani předpokládáni. Právní úprava je proto řadí mezi obecné situace, kdy spoluvlastnictví může být založeno mezi jakýmkoliv osobami, bez ohledu na rodinné, citové, majetkové či jiné vazby. Stejně platí i pro problematiku věcných práv k věci cizí, kde nesezdaní partneři rovněž nepožívají zvláštní práv. Právní úprava se však v tomto bodě jeví jako zcela dostatečná. Lze konstatovat, že neexistuje žádná společenská poptávka či jiný důvod pro změnu, neboť absolutní povaha věcných práv sama o sobě garantuje nejvyšší stupeň ochrany (s výjimkou případných sporů mezi vlastníkem obydlí a osobou se slabším právem).

3 Bydlení ve vazbě na relativní majetková práva

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, je faktický stav společného bydlení tradičně zakládán smlouvou. Tzn., že i výše uvedený výčet věcných práv má svoji oporu ve smluvních ujednáních, ať již přímo mezi nesezdanými partnery (věcná práva k věci cizí, příp. převod spoluvlastnického podílu mezi partnery navzájem), či nepřímo mezi partnery jako jednou smluvní stranou a původním vlastníkem obydlí jako stranou druhou. Nad rámec toho lze konstatovat, že i dovození užívat obydlí ve výlučném vlastnictví jednoho z partnerů druhým z partnerů lze řadit do stavu založeného vzájemnou dohodou. Tato část se však soustředí na smluvní poměry založené jinými smlouvami, resp. vedoucími k jinému právnímu, byť stejnému faktickému stavu.

3.1 Nájem a společný nájem bytu či domu

Ve vazbě na nesezdané soužití je v prvé řadě nutno hovořit o společném nájmu bytu domu (srov. § 2235 a násl. občanského zákoníku). I s ohledem na znění § 2236 odst. 3 občanského zákoníku je nutno upozornit, že ustanovení o nájmu bytu se přiměřeně použijí i na nájem domu.

Obdobně, jako v případě výkladu o vlastnictví zakládající důvod společného bydlení, je i v případě uzavření smlouvy o nájmu rozlišovat situace, kdy se jedná o nájem sjednaný výlučně jediným partnerem a kdy se jedná o nájem společný.

V případě individuálně sjednaného nájmu se uplatní pravidlo zakotvené v § 2272 občanského zákoníku, dle něž platí, že nájemce má právo přijímat ve své domácnosti kohokoli, samozřejmě však za splnění dalších zákonných podmínek. Lze tedy konstatovat, že za trvání faktické existence vztahu mezi nesezdanými partnery nic (kromě respektování práv pronajímatele) nebrání užívání pronajatého bytu či domu i druhým partnerem. I zde je však nutno poznamenat, že v případě rozhodnutí výlučného nájemce bytu či domu není druhý partner právní úpravou nijak chráněn.²

Druhým naznačeným případem je společný nájem upravený v § 2270 a násl. občanského zákoníku. V tomto případě je nutno uvést, že společní nájemci mají stejná práva a povinnosti a přiměřeně se na ně použijí ustanovení o společnosti (srov. 2716 a násl. občanského zákoníku). Každý z nesezdaných partnerů má vlastní právo užívat byt či dům nezávislé na druhém, právní úprava tak umožňuje rovněž individuální zánik oprávnění pouze jednomu z nich.

S ohledem na stav současné právní úpravy lze konstatovat, že právní úprava poskytuje oběma partnerům stejnou ochranu pouze v případě společného nájmu. Tato ochrana však nemá oporu v existenci nesezdaného soužití jako takového, nýbrž v existenci nájemního poměru mezi partnery na straně jedné a pronajímatelem na straně druhé.

Stejně závěry lze dle dnešního právního řádu učinit rovněž ve vztahu k zániku nájemního poměru v důsledku smrti nájemce. Zemře-li jeden ze společných nájemců, je s ohledem na výše uvedené pravidlo o možnosti nezávislého zániku práva v nájmu výlučně pokračování s druhým (bývalým) společným nájemcem.

² Uvedený závěr v současné době vyplývá např. z rozsudku Okresního soudu v Jihlavě ze dne 22. 7. 2015, č. j. 20 C 69/2015-23, v němž uvedl, že „žalovaný pozbyl právní důvod užívání nemovité věci, a jelikož mu žádný jiný důvod nesvědčí, je povinen ji na základě podané žaloby dle § 1040 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb. vyklidit. Na tomto závěru nemůže nic změnit skutečnost, že žalovaný má v domě, jenž je součástí nemovité věci, trvalé bydliště, neboť tento veřejnoprávní evidenční vztah žalovaného k předmětné nemovité věci nezakládá žádný soukromoprávní důvod jejího užívání.“

Dojde-li však ke smrti partnera jako výlučného nájemce, dochází k přechodu nájmu podle speciálních pravidel zakotvených v § 2279 občanského zákoníku. Podle něj platí, že nájem přejde na člena nájemcovy domácnosti, který v bytě žil ke dni smrti nájemce a nemá vlastní byt. Partnera v nesezdaném soužití lze mezi tyto osoby bezpochyby zařadit. Problematicky však ve vztahu k nesezdanému soužití působí druhá věta prvního odstavce uvedeného ustanovení. Podle ní platí, že je-li touto osobou někdo jiný než nájemcův manžel, partner, rodič, sourozenec, zeť, snacha, dítě nebo vnuk, přejde na ni nájem, jen pokud pronajímatel souhlasil s přechodem nájmu na tuto osobu. U pojmu „partner“ je nutno upozornit, že jím má zákonodárce na mysli registrovaného partnera. Je proto nutné konstatovat, že pro přechod nájmu na bývalého nesezdaného partnera je rozhodující právě souhlas pronajímatele. Důvodová zpráva k uvedenému uvádí, že „*jsou-li společnými nájemci bytu manželé, pokračuje jako nájemce zpravidla pozůstalý manžel. To vyplývá z ustanovení o bydlení manželů v druhé části zákona. Členové nájemcovy domácnosti se pro tento účel dělí do dvou skupin - v první jsou nájemcův manžel (i když nebyl společným nájemcem), potomek, rodič, sourozenec, zeť nebo snacha, u nichž postačí, že byli členy nájemcovy domácnosti v den jeho smrti. V ostatních případech se vyžaduje výslovný souhlas pronajímatele. Z členů nájemcovy domácnosti mají sice právo vstoupit do nájmu všichni, přednost však mají potomci nájemce. To však nevylučuje jinou dobu členů nájemcovy domácnosti (např. tak, že práva a povinnosti z nájmu přejdou na nejstaršího potomka apod.) a její oznámení pronajímateli.*“ Z uvedeného je tedy zřejmé, že nesezdaný partner je značně znevýhodněn ve vztahu k ostatním v taxativním výčtu uvedeným osobám. Na druhou stranu však nová právní úprava vypustila pravidlo původně zakotvené v § 706 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění do 31. 12. 2013, o upřednostnění dítěte nájemce před ostatními osobami.

Odlíšná pravidla se uplatní ve vztahu ke smrti nájemce družstevního bytu. Zde podle § 2279 odst. 5 občanského zákoníku platí, že zemře-li nájemce družstevního bytu a nejde-li o byt ve společném nájmu manželů, přechází smrtí nájemce jeho členství v družstvu a nájem bytu na toho dědice, kterému připadl členský podíl. Lze proto usuzovat, že i nesezdaný partner může uvedený předpoklad splňovat, a to na základě kteréhokoliv dědického titulu.

3.2 Jiné právní důvody

Společné bydlení nesezdaných partnerů může mít oporu i v jiných smlouvách upravených zákonem, resp. může docházet k uzavírání nájemní smlouvy přímo mezi samotnými nesezdanými partnery.

Co se týče jiných právních důvodů, konkrétně nepojmenovaných smluv, lze mezi ně řadit právě dohody mezi partnerem jako výlučným vlastníkem obydlí či partnerem jako výlučným nájemce bytu či domu a druhým partnerem. Obsahem takového poměru potom je zejména odvozené právo druhého partnera užívat obydlí. Z podstaty věci se jedná o užívání bezúplatné, v opačném případě by totiž vykazovalo znaky nájemního, příp. podnájemního poměru.

Právě nájemní či podnájemní poměry mezi samotnými partnery představují poslední představitelnou právní úpravu fakticity společného bydlení, ač o jeho časté praktické uplatnitelnosti, či snad dokonce o souladu s dobrými mravy, lze nejdříve pochybovat.

4 Závěr

Jak bylo uvedeno v předcházejícím textu, pamatuje česká právní úprava ne celou řadu situací, v nichž lze nesezdané partnery považovat za osoby společně užívající určité obydlí. Základ vychází jak z části třetí, tak i části čtvrté občanského zákoníku. Je však nutno důrazně upozornit, že se nejedná o regulaci práv či povinností vyplývajících z nesezdaného soužití jako speciálního právního poměru, neboť o ten se nejedná, nýbrž o obecnou regulaci dopadající na jakékoli dvě osoby bez ohledu na jejich rodinné, citové, sociální či jiné vazby. Právní úprava dopadající bezprostředně na nesezdané soužití, resp. právní úprava zdůvodňující svoji existenci právě potřebami nesezdaných partnerů ve vazbě na společné bydlení zcela absentuje. Tento stav dle našeho názoru není třeba akutně měnit, neboť právní úprava přece jen jistý stupeň ochrany garantuje, nicméně ve vztahu k v textu uvedeným úvahám lze doporučit zjištění společenské poptávky právě po takové regulaci, která by výslovně pamatovala i na osoby v nesezdaném soužití. Současný stav je zřejmě způsoben dosavadními diskusemi a komplikovaným přístupem k zodpovězení otázky, zda lze i nesezdané soužití považovat za rodinný, či dokonce rodinněprávní poměr. Bude-li na tuto otázku

v budoucnu odpovězeno kladně, lze zákonodárci doporučit změny práve ve prospěch zvýšené ochrany jednotlivých partnerů. Bez kladné odpovědi na tuto otázku však neexistuje jiný důvod pro změnu současného stavu.

Literature

HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-552-7.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník: komentář. II. Rodinné právo (§ 655 – 975)*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7400-503-9.

SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník: komentář. III. Věcná práva (§ 976 – 1474)*. Praha: Wolters Kluwer, 2013. ISBN 978-80-7400-499-5.

FIALA, R. a kol. *Občanský zákoník: komentář. IV. Dědické právo (§ 1475 – 1720)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7400-570-1.

HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník: komentář. VI. Závazkové právo: zvláštní část (§ 2055 – 3014)*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7400-287-8.

Contact – e-mail

radovan.david@lam.muni.cz

Nesezdané soužití a dědění

Lenka Dobešová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Dědění ze zákona upravuje dědění osob spolužijících ve druhé a třetí dědické třídě. Problematický bývá výklad podmínek vzniku dědického nároku. Dále mohou osoby spolužijící dědit z dědické smlouvy i ze závěti. Pokud by nebyly dědicky zaopatřeny z dědického titulu, mohl by jim v určitých případech vzniknout nárok na zaopatření. Náš právní řád však preferuje právní postavení manželů, jako dědiců v první, resp. druhé dědické třídě. Postavení nepominutelných dědiců je oslabeno. Ti mají vůči zůstavitelem povolané osobě spolužijící pouze nárok relativní, rovnající se určité části jejich povinného dílu.

Keywords in original language

Nesezdané soužití, dědění; podmínky dědění ze zákona; společná domácnost; podmínky trvalého soužití; dědická smlouva; spotřební společenství; ochrana nepominutelného dědice, dědění ze závěti; právo na zaopatření.

Abstract

In case of cohabiting individuals, law of succession lays down rules for inheritance in the second and third inheritance class. Problematic issue is usually the interpretation of conditions under which certain individuals are entitled to inherit. Furthermore, cohabiting individuals may inherit by means of inheritance contract or will. If the cohabiting individuals did not inherit according to law of succession or another means, they could be, in certain cases, entitled to provision. However, the Czech legal order prefers the legal status of marriage, i.e. married couples as the heirs in the first and the second inheritance class. The status of an indispensable heir got weaker contrary to the former legislation. Indispensable heirs may only claim pecuniary compensation of their mandatory part of inheritance. The cohabiting individual is obliged to provide them with such a pecuniary compensation.

Keywords

Cohabitation; Inheritance; Conditions of Law of Succession; Common Household; Conditions of the Permanent Cohabitation; Inheritance Contract; Consumer Community; Protection of Indispensable Heir; Will; Right to Provision.

1 Úvod

Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., rozšířil autonomii vůle zůstavitele a zároveň posílil zásadu přechodu majetku po smrti zůstavitele na jednotlivce. Obojí by mohlo přispět mimo jiné i k tomu, aby osoby žijící v nesezdaném soužití měly po smrti jedné z nich příznivější vyhlídky na případné nabytí majetku z pozůstalosti, než tomu bylo dříve.

Jak je tomu ve skutečnosti?

Následující řádky se pokouší najít ve světle aktuální judikatury odpovědi na mnohé naléhavé otázky.

2 Dědění ze zákona

Dědění ze zákona je z hlediska právní síly nejslabším dědickým titulem. Jeho realizace však v praxi zůstává a nadále pravděpodobně i zůstane nejčastějším způsobem dědění. Osoby žijící v nesezdaném soužití spadají pro účely dědění pod kategorii tzv. osob žijících se zůstavitelem ve společné domácnosti nejméně po dobu jednoho roku (dále jen „osoby spolužijící“). Podmínky, za kterých tyto „osoby“ dědí, zůstávají shodné s dosavadní právní úpravou. Tyto „osoby spolužijící“ se stávají dědici druhé, resp. třetí dědické třídy podle § 1636 a 1637 zák. č. 89/2012 Sb. za kumulativního splnění dvou podmínek:

spolužití se zůstavitelem ve společné domácnosti alespoň po dobu jednoho roku před jeho smrtí a péče o společnou domácnost nebo odkázanost na zůstavitele výživou.

Ve druhé dědické třídě (§ 1636 zák. č. 89/2012 Sb.) tyto osoby mohou dědit s manželem (partnerem) zůstavitele a s rodičem. Manžel (resp. partner) musí v této třídě zdědit nejméně polovinu pozůstalosti. Rovným dílem se pak o zbývající část pozůstalosti případně podělí rodiče zůstavitele

s těmito „osobami spolužijícími“. „Osoby spolužijící“ však samy v této třídě dědit nemohou. Není-li rodičů zůstavitele nebo nedědí-li, např. z důvodu odmítnutí dědictví, přechází „osoby“ do třetí dědické třídy (§ 1636 zák. č. 89/2012 Sb.). Ve třetí dědické třídě se pak vedle rodičů vyskytují sourozenci zůstavitele, jímž svědčí případné reprezentační právo ve prospěch dětí sourozenců.

Zatímco dědický nárok manžela (resp. partnera) je důkazy snadno formálně doložitelná skutečnost, tak nárok „osoby spolužijící“ je občas nutno náročně dokazovat. Častým problémem při uplatňování tohoto dědickoprávního nároku je sporný výklad podmínek jeho vzniku. Prvním z nich je výklad pojmu „společná domácnost s osobou zůstavitele“. Ve shodě s judikaturou je za společnou domácnost považováno spotřební společenství trvalé povahy, které představuje skutečné a trvalé soužití fyzických osob, v němž členové přispívají k úhradě a obstarávání společných potřeb a společně a bez rozlišování hospodaří se svými příjmy, jen příležitostná výpomoc v domácnosti, společné trávení dovolených nepostačuje.¹

Zvláštní situací se zabýval Nejvyšší soud. V daném sporu bylo nutno posoudit, zda je možné, aby „osoba spolužijící“, které má náležet dědické právo podle druhé dědické třídy, mohla naplňovat znaky soužití ve společné domácnosti ve dvou domácnostech zároveň². Do té doby byly připuštěny jednotně pouze kategorické závěry, podle nichž nebylo možné vést současně dvě společné domácnosti. Tyto závěry vycházely z rozsudku bývalého Nejvyššího soudu SSR ze dne 28. 12. 1978, sp. zn. 2 Cz 94/78, v němž byl vyjádřen právní názor, že „pokud manželství trvá a manželé se podílejí na úhradě společných potřeb, a tedy žijí v trvalém spotřebním společenství, není založení další společné domácnosti jedním manželů v jiném spotřebním společenství možné právně uznat z hlediska ustanovení § 115 občanského zákoníku³. Odvolací soud tyto závěry kategoricky odmítl jako

¹ Z judikatury vyplývá, že spolužijící fyzická osoba musí žít ve společné domácnosti tak, jako by byla členem rodiny, vyžaduje se, aby pečovala o společnou domácnost (obstaráváním domácích prací, udržováním pořádku v bytě, obstaráváním prádla a údržby šatů, přípravou jídla, apod.), nebo poskytovala prostředky na úhradu potřeb společné domácnosti nebo aby byla odkázána výživou na zůstavitele (NS 21 Cdo 627/2001).

² Srov. NS 21 Cdo 678/2011.

³ Viz ustanovení § 115 zák. č. 40/1964 Sb., podle něhož domácnost tvořily fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

„právně neudržitelné“, neboť nereflektují „změny společenského uspořádání ve společnosti“ a s tím související změny ve vztazích subjektů civilního práva a že se mohou „jen stěží uplatnit ve všech oblastech, kde aktuální platné právo společnou domácnost předpokládá“, jako je tomu např. při svěřeni dítěte do střídavé péče rodičů, kdy je „nutné respektovat existenci samostatné společné domácnosti dítěte s každým s rodičů a jeho manželem (nevlastním rodičem dítěte)“⁴.

Nejvyšší soud se však s názorem odvolacího soudu shodl toliko v konstatování, že se „vztahy mezi subjekty civilního práva proměňují v čase a ve společenských podmínkách“. Konstatoval však, že fyzická osoba nemůže žít současně ve dvou či více spotřebních společenstvích tak, aby šlo o soužití faktické a trvalé. Nejvyšší soud se tak shoduje s tradičními názory, které vychází z rozsudku bývalého Nejvyššího soudu SSR ze dne 28. 12. 1978, sp. zn. 2 Cz 94/78. V dané věci rozsudek odvolacího soudu spočíval podle Nejvyššího osudu, na nesprávném právním posouzení věci. Žalobce, který se domáhal svého dědického nároku žil se zůstavitelkou zejména z důvodu jejího zdravotního stavu, a měl o ni v její domácnosti pečovat „tak, jak dlouho to bude potřeba“. Zjevně to nasvědčovalo tomu, že zde chyběla vůle být trvale členem tohoto spotřebního společenství. Toto společenství naopak sdílel se svojí manželkou v bytě v Praze, s níž se dohodl, že bude o zůstavitelku z důvodu jejího zdravotního stavu v bytě v Brně pečovat. Podmínka „trvalého vedení společné domácnosti“, tedy nebyla v daném případě dle Nejvyššího soudu splněna.

Na tomto rozhodnutí Nejvyššího soudu oceňují, že se nenechal „svést“ věcnou argumentací odvolacího soudu, která odmítá rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR z roku 1978. I přes to, že se od té doby velmi změnilы společenské podmínky, které měly značný vliv i na změnu celého právního systému, není důvod nahlížet odlišně na některé tradiční instituty, jakými je např. i vedení společné domácnosti. Tu podmiňoval a i nadále podmiňuje společná vůle členů této domácnosti, společně v dané domácnosti žít a společně hospodařit a o tuto domácnost společně pečovat.

Další velmi zajímavý spor pro budoucí správný výklad pojmů „společná domácnost“ a „odkázanost výživou na osobu zůstavitele“ je dosud

⁴ Krajský soud v Brně, rozsudek ze dne 13. 8. 2010, č. j. 18 Co 267/2009-78.

nepravomocně rozhodnut Okresním soudem v Havlíčkově Brodč 19. 12. 2014.⁵ Svého dědického nároku se jako „osoba spolužijící“ domáhá bývalá přítelkyně zůstavitele (významného českého sportovce), který v roce, který v roce 2011 tragicky zahynul. Zůstavitel působil 6 let před svoji smrtí v zahraničí. Rodiče zůstavitele sebe považují za jediné zákonné dědice, a proto bývalá přítelkyně podala u Okresního soudu v Havlíčkově Brodč určovací žalobu o určení svého dědického práva. Svůj nárok opřela o tvrzení, že šest let žila se zůstavitelem ve společné domácnosti a byla na něj odkázána výživou. Žalovaní (rodiče zůstavitele) poukazovali na nesrovnalosti v tomto tvrzení, zejména na to, že žalobkyně nepobývala se zůstavitelem ve společné domácnosti v době jeho zahraničního angažmá zákonem požadovanou dobu, nestarala se s ním o společnou domácnost. Dále pak napadali údajnou „odkázanost výživou žalobkyně na zůstavitele“. Tvrdili, že žalobkyně nechtěla být zaměstnána, i když ji bylo zaměstnání opakovaně nabízeno a že v případném výkonu pracovní činnosti ji nic objektivního nebránilo. Žalobkyně však konstatovala, že trvalý pobyt v cizině, kde zůstavitel pobýval, byl nemožný, neboť jí v něm bránilo časově omezené vízum. Poukazovala na to, že po dobu, která vízem umožněna byla, v zahraničí se zůstavitelem pobývala, starala se o něj, vařila mu, nakupovala, prala. Důvod, pro který nepracovala, byl dle tvrzení žalobkyně ten, že dohlížela na rekonstrukci domu, který měl být společnou domácností pro ni a zůstavitele v době, až mu skončí zahraniční angažmá. Okresní soud přisvědčil žalobě žalobkyně a určil, že i ona je vedle rodičů dědičkou po zůstaviteli. Rodiče se snažili neexistenci dědického nároku žalobkyně navíc podložit tvrzením, že žalobkyně byla zůstaviteli nevěrná, dokonce i v den jeho smrti. Toto tvrzení se nepodařilo svědecky dokázat. Podle mého názoru by se s ohledem na hodnoty a zásady, na nichž je postaveno naše soukromé právo⁶ dalo uvažovat o tom, zda by podmínkou pro vznik dědického nároku nesezdaných osob („osob spolužijících), nemělo být chování případného dědice vůči zůstaviteli, které by nebylo v rozporu s dobrými mravy a které by mu nepůsobilo bezdůvodně újmu. Při soužití dvou osob ve vztahu, který je založen nejenom na spotřební, ale i emoční bázi, by se vzájemná věrnost „osob

⁵ Okresní soud v Havlíčkově Brodč, rozsudek ze dne 19. 12. 2014, č. j. 7C 81/2013 – 542.

⁶ Viz § 3 odst. 1 zák. č. 89/2012 Sb. K tomu bliže viz MELZER, F.; TĚGL, P. *Občanský zákoník. Velký komentář. Svazek I*, § 1 – 117. Praha: Leges, 2013, s. 78 a násl.

spolužijících“ mohla považovat jako podmínka korespondující s mravností, alespoň v našich sociokulturní oblasti. Porušení věrnosti v tomto vztahu by pak mohlo být považováno za bezdůvodné působení újmy druhému (pokud akceptace nevěry z obou stran nebyla obsahem daného soužití).

Rozsudek Okresního soudu v Havlíčkově Brodě zatím není pravomocný, rodiče zůstavitele proti němu podali odvolání. Případný úspěch tohoto odvolání by však měl být podložen tím, že prvoinstanční soud nesprávně posoudil skutečnost, zda byla dána mezi zůstavitelem a žalobkyní existence společné domácnosti. Stálo by za úvahu konstatovat, zda důvod, proč „osoba spolužijící“ se zůstavitelem ve společné domácnosti fakticky po dobu jednoho roku nebydlela, je či není právně relevantní. Zda by neměla postačovat prostá skutečnost, že posuzované osoby fakticky žili po většinu roku odděleně a společnou domácnost nikdy společně nevedli, byť dle tvrzení žalobkyně i některých svědků, s ní do budoucna počítali. Hypotetické úvahy, že do budoucna se posuzované osoby hodlaly seždat a v budoucnu spolu sdílet společnou domácnost, by pro vznik dědického nároku „osoby spolužijící“ podle zákona ani podle mého názoru, postačovat neměly.

3 Osoby žijící v nesezdaném soužití a jejich dědický nárok z dědické smlouvy

V Evropě existují dvě možnosti přístupu k okruhu subjektů dědické smlouvy:

- užší pojetí, podle něhož mohou být stranami dědické smlouvy toliko manželé,⁷
- širší pojetí, podle něhož může být stranou dědické smlouvy jakýkoli zůstavitel, bez ohledu na manželský, či jiný příbuzenecký poměr k dědici.

Tvůrci občanského zákoníku, zákona č. 89/2012 Sb., který znovuzavedl do našeho právního řádu institut dědické smlouvy, se přiklonili k posléze uvedenému modelu a stranami dědické smlouvy mohou být nejen manželé, ale i jakékoli jiné osoby (za předpokladu pořizovací způsobilosti). Tím se naskýtá další možnost, jak mohou po sobě vzájemně nesezdané osoby dědit. Může se jednat např. o vztah druh – družka, a to i tehdy, kdy spolu nesdílí společnou domácnost, dokonce bez ohledu na to, zda jeden či oba

⁷ Např. v právní úpravě ABGB v Rakousku.

z nich žijí zároveň v manželském svazku s jinou osobou. S ohledem na skutečnost, že manžel či manželka zůstavitele nejsou nepominutelným dědicem, jsou strany dědické smlouvy omezení pouze respektováním volné ¼ pozůstalosti, kterou jsou povinni ponechat volnou pro případné jinou formu posledního pořízení či pro dědění ze zákona. Dále je třeba mít na paměti i to, že pozůstalý manžel má vždy právo na vypořádací podíl ze smrti zaniklého společného jmění manželů.

Dále je třeba respektovat případné vlastnické právo pozůstalého manžela k movitým věcem, které tvoří základní vybavení společné domácnosti, i když není dědicem. Toto právo pozůstalému manželu nenáleží, pokud bez vážných důvodů nesdílel se zůstavitelem společnou domácnost⁸.

Dědickou smlouvu je nutno pořídit ve formě veřejné listiny.

4 Osoby žijící v nesezdaném soužití a závěť

Závěť je tradiční dědickoprávní institut, který je volným, tzn. posledním pořízením zůstavitele. Z hlediska právní síly se jedná o slabší dědický titul než jakým je dědická smlouva, neboť zrušit její účinky lze jednostranně, bez ohledu na vůli obmyšlené osoby (dědice). Pro právní nárok případné družky nebo druha platí totéž, co u dědění na základě dědické smlouvy. Není zapotřebí žádného kvalifikovaného společného soužití a dokonce se může jednat o ženatého zůstavitele či vdanou zůstavitelku, který pořídí závěť ve prospěch druha či družky. Závěť nemusí respektovat volnou čtvrtinu pozůstalosti, jak je tomu u dědické smlouvy. Případný nárok pozůstalého manžela se však může týkat podílu na vypořádání smrti zaniklého společného jmění manželů a nároku dle § 1667, zák. č. 89/2012 Sb. (viz shora).

5 Ochrana nepominutelných dědiců

Na rozdíl od manžela či manželky, kteří ve shodě s bývalou úpravou nejsou nepominutelnými dědici, a tudíž nejsou chráněni proti případným pořízením jejich manžela ve prospěch třetí osoby, zůstaly pod zvýšenou zákonnou

⁸ Viz § 1667 zák. č. 89/2012 Sb.

K problematice odlišení pojmů domácnost, společná domácnost, rodinná domácnost a základní a obvyklé vybavení rodinné domácnosti viz KRÁLÍČKOVÁ, Z. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 37 až 39.

ochranou potomci zůstavitele. Dědická smlouva či závěť, která opomíjí potomky, není neplatným právním jednáním, a to ani relativně. Potomkům však náleží povinný díl, který mohou vůči obmyšleným dědicům uplatnit, ale pouze jako relutární (finanční) nárok (§ 1654 zák. č. 89/2012 Sb.). Zák. č. 89/2012 Sb. nadto oslabil postavení těchto nepominutelných dědiců i co do rozsahu povinného dílu. Nezletilým potomkům patří tři čtvrtiny jejich zákonného povinného dílu, zletilým pak pouhá čtvrtina (§ 1643 zák. č. 89/2012 Sb.). Vůle zůstavitele tedy je velmi silným atributem pro případ posledních pořízení. V budoucnu lze tedy častěji očekávat spory, v nichž se budou právě opomenutí potomci domáhat vyplacení svého povinného dílu vůči druhům či družkám, které zůstavitel obmyslel v závěti, případně dědické smlouvě a opominul přitom své děti.

6 Právo některých osob na zaopatření

Poslední možností, jak může osoba žijící v nesezdaném soužití nabýt v souvislosti se smrtí svého druhu či družka majetkové plnění je nový institut upravený v zák. č. 89/2012 Sb., v § 1665 a 1668.⁹ Na základě těchto ustanovení mají:

- matka zůstavitelova dítěte, která za něj nebyla provdána, právo na slušnou výživu až do konce šestého týdny po porodu,
- osoby, které požívaly až do smrti zůstavitele bezplatné zaopatření v jeho domácnosti, mají právo na nutné zaopatření, tři týdny po smrti zůstavitele.

Tato práva musí být uspokojena z pozůstalosti a jsou brána jako její pasiva. Bude je proto nutno ocenit. Většinou lze očekávat, že dědic vůči osobě oprávněné z těchto nároků nebude plnit dobrovolně a proto se bude muset oprávněná osoba obrátit se žalobou o plnění na obecný soud, neboť touto otázkou se pozůstalostní soud zabývat nebude.

7 Závěr

V důsledku rozšíření autonomie vůle dědice v zák. č. 89/2012 Sb., došlo i k rozšíření možností, na základě kterých mohou dědit osoby, které žily

⁹ K tomu v podrobnostech zejm. komentářová literatura, zejm. FIALA, R.; DRÁPAL, L. *Občanský zákoník IV. Dědické právo* (§ 1475 – 1720). Praha: C. H. Beck, 2015, s. 457 a násl.

se zůstavitelem v nesezdaném soužití. Z hlediska dědění ze zákona se jejich postavení nezměnilo. Stále má vyšší právní ochranu manžel, jako dědic zákona v první, resp. druhé dědické třídě. Tato právní úprava vychází z kulturně – náboženských tradic, na nichž je postaveno naše rodinné, resp. občanské právo. Domnívám se, že i přes určitou „modernizaci, či uvolnění“ vztahů mezi „osobami spolužijícími“, je správné, že jiné formy soužití než manželství (popř. partnerství), požívají menší právní ochranu¹⁰. Zároveň však v souvislosti s rozšířením autonomie vůle zůstavitele je řada možností, jakými mohou osoby v nesezdaném soužití ve svůj prospěch pořídit poslední pořízení. Zůstavitel může uzavřít ve prospěch těchto osob dědicovou smlouvu či pořídit závět', a to i na úkor manžela, případně nepominutelných dědiců. Ochrana nepominutelných dědiců byla oslabena, což může být naopak bráno jako posílení postavení osob žijících v nesezdaném soužití, v případě, že zůstavitel pro případ své smrti učinil některé ze zákonem nabízených posledních pořízení.

Literature

FIALA, R.; DRÁPAL, L. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475 – 1720)*. Praha: C. H. Beck, 2015.

HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015.

MELZER, F.; TĚGL, P. *Občanský zákoník. Velký komentář. Svazek I, § 1 – 117*. Praha: Leges, 2013.

Contact – e-mail

Lenka.Dobesova@law.muni.cz

¹⁰ Viz § 3 odst. 2, písm. c), zák. č. 89/2012 Sb., kde je zakotveno, že „rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní právní ochrany“. K tomu blíže viz MELZER, F.; TĚGL, P. *Občanský zákoník. Velký komentář. Svazek I, § 1 – 117*. Praha: Leges, 2013, s. 78 a násl.

Bezdůvodné obohacení v nesezdaném soužití

Veronika Grebeňová

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá bezdůvodným obohacením v nesezdaném soužití, konkrétně investicemi jednoho z druhů do nemovitostí ve výlučném vlastnictví druhého z nich. Zaměřuje se zejména na výši náhrady bezdůvodného obohacení a promlčecí dobu, rozebírá také judikatorní závěry v návaznosti na aktuální právní úpravu představovanou zákonem 89/2012 Sb., občanským zákoníkem.

Keywords in original language

Nesezdané soužití, bezdůvodné obohacení, investice, promlčení.

Abstract

Contribution deals with unjust enrichment originated in cohabitation, specifically with investments made by one partner to real estate owned by another partner. It focuses especially on value of unjust enrichment and on limitation period, and it also analyzes case law applicable with the current Civil Code.

Keywords

Cohabitation, Unjust Enrichment, Investments, Limitation Period.

1 Úvod

Nesezdané soužití, faktické manželství, konkubinát,¹ kohabitace. Všemi těmito pojmy lze *promiscue* označit soužití muže a ženy, jehož účelem obvykle bývá založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc, aniž by tento typ svazku byl posvěcen zákonným manželským poutem. Tento méně konformní způsob soužití je častější ve větších městech nad 100.000

¹ Z francouzského *concubinage*. In: ELISCHER, D. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*. 2009, č. 7.

obyvatel a mezi vysokoškolský vzdělanými osobami; tato forma partnerství představuje přibližně 9 % z celkového počtu rodin a 11 % z rodin úplných;² je společností vesměs akceptován, byť s ním zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jako „OZ“) počítá jen minimálně (explicitně např. v § 885 OZ – ten, kdo s rodičem dítěte žije, aniž s ním uzavřel manželství, podílí se na péči o dítě i jeho výchově, *implicitně* v § 778 OZ, úprava zákonných dědických tříd v § 1636 OZ a násl., či § 920 a 922 OZ týkající se nároku neprovdané matky vůči otci dítěte).

OZ totiž chrání primárně životní společenství ve formě manželství,³ v čemž se v zásadě nijak neodlišuje od předchozí právní úpravy představované především zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině a zákonem 40/1964 Sb., občanským zákoníkem (dále jen „sOZ“).

Přesto však lze v OZ nalézt i několik ustanovení, která při bližší analýze mohou reflektovat i rostoucí trend partnerského života⁴ bez formálního svazku, čímž dokládá, že přístup sOZ v tomto směru a ve světle nové právní úpravy se stavá nepatrně *demodé*.

Jedná se např. o normy směřující k ochraně nesezdaného soužití, byť nikoliv pouze k ní; mezi jinými lze zmínit např. § 3021 OZ, podle něhož se úprava § 751 až 753 OZ proti domácímu násilí použije také v případě společného bydlení jiných osob, než jsou manželé, tedy nadále bude moci i druh vystavený domácímu násilí žádat o vyloučení druhého partnera z domu nebo bytu, v němž se nachází rodinná domácnost.

Troufám si však s přihlédnutím ke známému Machiavelliho postulátu o tom, že lidé spíše zapomenou na smrt vlastního otce, než na to, připraví-li je někdo o jejich majetek, tvrdit, že praxe se bude spíše než s domácím násilím častěji potýkat s majetkovými právy a povinnostmi vznikajícími v rámci faktického soužití, případně k okamžiku jeho zániku. I do této oblasti OZ podstatným

² KOHOUTOVÁ, I. Nesezdaná soužití: hlavně ve velkých městech. Zdroj dat: *Český statistický úřad*. [online]. Cit. 2. 10.2015. Dostupné zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/podminky_pro_vyuzivani_a_dalsi_zverejnovani_statistickych_udaju_csu>.

³ Podle § 3 odst. 2 písm. b) OZ platí: „*Rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany.*“

⁴ Pojem partner je v tomto příspěvku používán nikoliv jakožto legální definice, kterou OZ označuje registrované partnery, nýbrž jako označení druhu či družky v nesezdaném soužití.

způsobem zasahuje a zavádí velmi podstatnou novinku tím, že **mezi osobami žijícími ve společné domácnosti staví běh promlčecí lhůty** (§ 646 OZ). Tímto ustanovením činí parciálně nepoužitelným usnesení Nejvyššího soudu, které k otázce majetkového vypořádání mezi nesezdanými partnery zaujalo jednoznačné stanovisko: *Majetkoprávní vztahy mezi partnery, jež společně založí rodinu, aniž by uzavřeli manželství, je tedy třeba posuzovat podle obecných ustanovení zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (případně jiných obecně závazných právních předpisů) a nelze zde konstruovat žádnou speciální úpravu vypořádání majetkových práv pro tyto případy a tedy ani odlišný počátek běhu promlčecích dob v majetkových vztazích mezi spolužijícími osobami* (k tomuto závěru srov. např. i usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2009, sp. zn. 22 Cdo 64/2008, publikované v Souboru civilních rozhodnutí NS pod C 7161, CD 10/2009).⁵

Ovšem, jak bude předestřeno níže, ani specifická úprava běhu promlčecí doby mezi osobami žijícími ve společné domácnosti nestaví nesezdané soužití na roveň v oblasti majetkového vypořádání, neboť promlčecí doba je vázána výlučně na existenci společné domácnosti, která nemusí trvat po celou dobu existence nesezdaného soužití a prokazování okamžiku zániku trvání společné domácnosti je podstatně obtížnější než u formalizovaného zániku manželství.

2 Investice – komparace nesezdaného soužití a manželství

Ještě před tím, než se bude rozebrán konkrétní vliv stavění běhu promlčecí doby na majetkové vztahy kohabitace, je třeba si odpovědět na otázku, za jakých podmínek lze v rámci nesezdaného soužití investovat do majetku ve výlučném vlastnictví jednoho z partnerů, neboť investice a právo na jejich majetkové vypořádání jsou gros tohoto příspěvku.

Jak sOZ, tak OZ garantují manželovi právo na nahrazení toho, co bylo ze společného jmění manželů vynaloženo na výhradní majetek druhého manžela, což podle staré právní úpravy představovalo prostou náhradu toho, co bylo vynaloženo s tím, že ustálená judikatura Nejvyššího soudu nepřipouštěla valorizaci takových investic.⁶ Podle Nejvyššího soudu, vycházejícího z úpravy obsažené v § 149 sOZ, byli manželé při vynakládání společných prostředků

⁵ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2666/2010 ze dne 11. listopadu 2010.

⁶ Viz např. rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1160/2013 ze dne 14. srpna 2014.

na majetek jednoho z nich s takovým použitím srozumění, uvědomovali si, že na jejich vypořádání ve smyslu jejich vrácení do společného jmění budou mít nárok pouze v případě jeho zániku, a proto přicházelo v úvahu jako jediné spravedlivé řešení refundace ve skutečně vynaložené výši, tedy bez ohledu na zhodnocení či znehodnocení takové investice.⁷

OZ v kontradikci explicitně redukcí i valorizací jak vnosů, tak investic připouští, což je projevem snahy zákonodárce reflektovat možné výkyvy cen majetku v mezidobí mezi vynaložením prostředků ze SJM na výlučný majetek jednoho z manželů a okamžikem vypořádání společného jmění, a zároveň pokusem o zavedení spravedlivějšího pravidla pro vypořádání vnosů i investic (zápočty),⁸ kdy původní řešení bylo nejednotné a praxí pro svůj nepoměr, kdy redukce vnosu na straně jedné nebyla vyvážena na straně druhé jeho valorizací, opakovaně kritizováno.⁹

Ačkoliv zákon příslušné jednání tímto názvem neoznačuje, lze investice realizovat i v rámci nesezdaného soužití. Ilustrativním příkladem budiž partner A, který obývá nemovitost ve výlučném vlastnictví partnera B (pochopitelně s jeho souhlasem). Partner A s vidinou šťastné, plodné a především dlouhé budoucnosti investuje nemalé finanční prostředky za účelem zušlechtnění a zvelebení společného obydlí, ovšem po čase přichází rozčarování jistě ne neúměrně vloženým financím následované rozpadem vztahu, a tedy zánikem nesezdaného soužití. Partneru A vzniká právo na náhradu toho, co do nemovitosti investoval, a to z **titulu bezdůvodného obohacení** partnera B, tedy má nárok na vydání bezdůvodného obohacení (tzv. kondikci). Jedná se o situaci, kdy věřitel – investující partner – uskutečňuje plnění, jež nedluží, v očekávání, že nastane určitý následek (užívání zhodnocení nemovitosti); tento právní důvod bezdůvodného obohacení lze označit jako *condictio ob rem*.¹⁰

⁷ Viz rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2655/98 ze dne 20. prosince 2000.

⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 386–387.

⁹ KRÁLÍK, M. Otázky a odpovědi. Mění se nějakým způsobem v poměrech nového občanského zákoníku vypořádání tzv. vnosů (investic) v rámci řízení o vypořádání společného jmění manželů? In: *Rekodifikace & praxe*, 2012.

¹⁰ TICHÝ, L. Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku. In: *Bulletin advokacie*, 2011, č. 5, s. 19.

Praxe již byla v otázce výše bezdůvodného obohacení judikaturou Nejvyššího soudu sjednocena tak, že nyní ji lze označit jako konstantní.¹¹ V případě investic do cizího majetku je pohledávkou z bezdůvodného obohacení nikoliv nominální hodnota vynaložených prostředků, nýbrž zhodnocení věci, jež se obohacenému dostalo¹².

V tomto směru tak za dob sOZ mohla být majetková situace pro investujícího partnera fakticky výhodnější než pro investujícího manžela, neboť v případě, že došlo ke zhodnocení majetku, do něhož partner investoval, převyšujícím hodnotu vynaložených prostředků, měl ochuzený druh právo na náhradu investice valorizované, zatímco manžel, domnívaje se, že jej snad zákon oproti nesezdanému kolegovi preferuje, měl právo pouze na úhradu nákladů v takové výši, v jaké je skutečně vynaložil nehledě na skutečnou výši zhodnocení nemovitosti.

Je třeba podotknout, že OZ pregnančněji definuje skutkové podstaty bezdůvodného obohacení a zároveň vylučuje, co bezdůvodným obohacením není. Podle § 2992 OZ tak platí, že povinnost obohacení vydat nevzniká tehdy, obohatí-li jedna osoba druhou s úmyslem ji obohatit bez úmyslu se právně vázat. To by na první pohled mohlo právo na vydání bezdůvodného obohacení v nastíněném případě investic vyloučit, ovšem to by byla dle mého přesvědčení interpretace nesprávná. Podle důvodové zprávy zmíněná úprava zahrnuje situace, kdy jedna osoba bezúplatně plní druhé v očekávání výhody, protislužby nebo jiného prospěchu, aniž je k tomu příjemce právně zavázán, či plní-li s úmyslem obohatit jiného, ať již darem nebo ze slušnosti nebo mravní povinnosti, popřípadě jinou liberalitou.¹³ Tato norma tak dopadá na případy společenských úsluh či drobných darů; tomu ostatně odpovídá i dikce části komentářové literatury, podle níž lze toto ustanovení *de facto* vztáhnout na darovací smlouvy *sui generis* (byť není zřejmé, z jakého důvodu dochází k rozlišování mezi smluvním konsensem „řádným“

11 KLEGA, L. Výše bezdůvodného obohacení při investicích do cizí nemovitosti. In: *Bulletín advokacie*, 2009, č. 6.

12 Viz zpráva o zhodnocení stavu rozhodování soudů ČSR ve věcech neoprávněného majetkového prospěchu občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. března 1975, sp. zn. Cpj 34/74, publikovaná pod číslem 26/1975 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek, dále také JEHLIČKA, O.; ŠVESTKA, J.; ŠKÁROVÁ, M.; SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 824.

13 Důvodová zpráva k § 2992 OZ.

a smluvním konsensem, který existenci ‚řádného právního titulu‘ vylučuje a je třeba na něj pamatovat speciální úpravou): „Z valné většiny by v těchto případech bylo možno dovodit určitý smluvní konsensus mezi dotčenými osobami, jenž by jako řádný právní titul vylučoval možnost vzniku bezdůvodného obohacení (formulace „obohatí druhou“ nasvědčuje tomu, že dojde k přesunu hodnot z majetku jedné osoby do majetku druhé osoby, čímž druhá osoba v podstatě akceptuje, že daná hodnota záměrně poskytovaná jiným bude náležet jí).“¹⁴ Na investice mezi partnery však nelze apriori nahlížet jako na darování; analogicky je možné vycházet ze závěrů Nejvyššího soudu v tom smyslu, že partneři stejně jako manželé investují do majetku druhého partnera s myšlenkovou úvahou, že tato investice je realizována pouze pro trvalý soužití;¹⁵ jakmile toto soužití končí, odpadá jeho důvod, což se od darování diametrálně liší.

Stejně tak se na investice v rámci bezdůvodného obohacení neuplatní ani § 2997 OZ, podle něhož právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen, ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl. Tato norma vychází z původní úpravy představované § 455 sOZ (o kondikci se nejednalo v případech, bylo-li přijato plnění promlčeného dluhu nebo dluhu neplatného jen pro nedostatek formy, či jednalo-li se o plnění za hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami a vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených), je však nově obohacena o pravidlo chránící dlužníka, byl-li k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou nebo zneužitím závislosti.¹⁶ Vycházíme-li z teleologického výkladu, je smyslem ust. § 2997 OZ zachování původního pravidla vylučujícího kondikci v případech dluhů neplatných pro nedostatek formy či nevymahatelných za současné precizace výjimek (lest, závislost, hrozba), nikoliv vyloučit z dosavadní judikatury akceptovaných skutkových podstat bezdůvodného obohacení investice do nemovitosti ve vlastnictví třetí osoby, a proto ani toto ustanovení na problematiku rozebíranou v tomto příspěvku nedopadá.

¹⁴ ELIÁŠ, J.; ADAMOVÁ, H. In: ŠVESTKA, J.; DVORÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek VI.* In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].

¹⁵ Viz rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2655/98 ze dne 20. prosince 2000.

¹⁶ Důvodová zpráva k § 2997 OZ.

3 Promlčecí doba

Okamžik *actio nata* pro právo na vypořádání investic v rámci společného jmění manželů nastává v případě manželství okamžikem zániku společného jmění manželů, který nastává zásadně společně se zánikem manželstvím, byť existují i jiné možné varianty (např. *ex contractu* - smluvenou úpravou manželského majetkového režimu, či jeho zánik *ex lege* - prohlášením konkursu či uložením trestu propadnutí majetku). U nesezdaného soužití je však určení okamžiku vzniku nároku jednoho z partnerů na vypořádání investic, resp. vydání bezdůvodného obohacení podstatně komplikovanější, což vzhledem k tomu, že tímto momentem zároveň počíná běžet promlčecí doba k vydání takového bezdůvodného obohacení, představuje pro investujícího druhá možné riziko.

Nesezdané soužití se někdy hovorově označuje jako život na psí knížku, nebo také život na hromádce, ovšem co se týče určení počátku běhu promlčecí lhůty na vydání bezdůvodného obohacení v rámci kohabitace, pak lze s jistotou nadsázkou použít označení „život na psí hromádce“.

To, zda se partnerovi, který příspěvím svých finančních prostředků, podaří získat valorizované investované prostředky zpět, totiž závisí hned na několika faktorech, které jsou vesměs velmi obtížně prokazatelné.

V prvé řadě, a to je novinka, kterou s sebou přinesl OZ, to závisí na tom, zda kohabituující partneři vedou společnou domácnost, neboť OZ osoby vedoucí společnou domácnost staví co do běhu promlčecí doby na roveň manželům – mezi takovými subjekty totiž, jak již bylo výše předesláno, neběží promlčecí doba (§ 646 OZ). V tomto směru tak OZ činí nepoužitelným rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 64/2008, z něhož byla zřetelná jasná preference manželského vztahu:

„Účastníci neuzavřeli manželství, jehož existence by na promlčení vzájemných nároků mohla mít vliv (§ 114 ObčZ). Ve vztahu mezi druhem a družkou obdobné ustanovení neplatí, takže nelze dovozovat, že by samotná existence takového vztahu bránila běhu promlčecí lhůty nebo činila námitku promlčení rozpornou s dobrými mravy. Pokud spoluvlastníci, kteří nejsou manželé, spolu žijí a investují do společné věci, mohou obledně investic uzavřít dohodu; pokud tak neučiní, nemohou v případě zániku jejich vztahu

*žádat s odkazem na dobré mravy obdobnou ochranu, jaká by náležela manželům.*¹⁷

Ve vztahu mezi druhem a družkou tak nebylo bez dalšího možno dovozovat, že by samotná existence takového vztahu bránila běhu promlčecí lhůty nebo činila námitku promlčení rozpornou s dobrými mravy. Pokud však dnes partneři vedou společnou domácnost, nemusí se ve vztahu k bezdůvodnému obohacení obávat toho, že by se jejich vzájemné nároky promlčely, a to až do té doby, než společná domácnost zanikne.

Společnou domácností se rozumí vzájemný vztah fyzických osob, které spolu trvale žijí a zároveň z toho důvodu společně uhrazují náklady na své potřeby¹⁸; jedná se přitom o faktický stav, jehož existence nemusí být nikde evidována a není proto nutné, aby v příslušné nemovitosti měli oba partneři např. trvalé bydliště. Rozhodná je vůle osob vést společnou domácnost – tedy i v případě, pokud některá z nich na domácnost nepřispívá, může společná domácnost existovat, pokud ostatní osoby projeví vůli společnou domácnost vydržovat a pokud se nepřispívající osoba v ostatních činnostech na udržování společné domácnosti podílí. Spolužijící fyzická osoba musí žít ve společné domácnosti tak, jako by byla členem rodiny; k existenci společné domácnosti nepostačují občasná návštěvy.¹⁹

Pokud tedy partneři splňují judikatorní kritéria pro společnou domácnost, promlčecí doba k vydání bezdůvodného obohacení vzniklého v důsledku zhodnocení nemovitosti ve výlučném vlastnictví partnera B za využití finančního příspěvu partnera A neběží po dobu, po kterou tyto osoby vedou společnou domácnost.

4 Právní důvod investice

Nehledě na to, zda promlčecí doba běží či nikoliv, je třeba si nejprve odpovědět na otázku, kdy nastává její počátek (pokud její start není v důsledku existence společné domácnosti suspendován až k okamžiku jejího zániku). Zde je možné vycházet z judikatury Nejvyššího soudu, která účinnost OZ zůstává z velké části nedotčena. Tato judikatura v zásadě nerozlišuje, zda

¹⁷ Viz usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 64/2008 ze dne 27. dubna 2009.

¹⁸ SVOBODA, K. In: ŠVESTKA, J.; DVORÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občianský zákoník. Komentář. Svazek I.* In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].

¹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 683/2006 ze dne 14. září 2006.

se jedná o bezdůvodné obohacení mezi partnery vzájemně, či mezi jedním partnerem a rodiči druhého partnera; hlediskem pro diferenciaci níže rozebíraných rozhodnutí **je existence právního důvodu provedení investic.**

Existují pouze dvě možnosti. Jestliže je plněno od počátku bez právního důvodu, počíná promlčecí doba běžet již okamžikem realizace investice. Pokud mezi osobami žijícími v nesezdaném soužití existovala inominátní dohoda o tom, za jakým účelem je jedním druhem plněno na výlučný majetek druhého z nich, vzniká nárok na vrácení obohacení až ve chvíli, kdy tento právní důvod v podobě nepojmenovaného kontraktu odpadá, s tím, že u obou variant platí, že promlčecí doba neběží po dobu trvání společné domácnosti druhá a družky, jedná-li se o investice do majetku jednoho z nich, což však nepokrývá investice do majetku ve vlastnictví třetích osob (např. rodičů jednoho z druhů).

Při zkoumání existence ujednání stran o účelu investic, k němuž mělo dojít *per facta concludentia*, je nezbytné velmi pečlivě při použití obvyklých výkladových metod a při zohlednění následného chování stran **zjišťovat zejména to, zda obohacený druh mohl očekávat, že je mu plněno zdarma, či zda mu mělo být zřejmé, že je plněno za určitým účelem a že mu při jeho odpadnutí vznikne povinnost bezdůvodné obohacení vydat.**²⁰ **Právním důvodem je tedy srozumění stran o účelu, za nímž je plněno.**²¹

Podle Nejvyššího soudu platí, že pokud spolu druh a družka žijí v nemovitosti, která patří jen jednomu z nich, mohou tento byt užívat na základě vzájemné dohody, kterou je třeba kvalifikovat jako dohodu inominátní. Součástí takové dohody může být i ujednání o tom, že jeden z partnerů bude do nemovitosti, kterou nevlastní, avšak ji obývá, investovat. Jedná se tedy o dohodu nepojmenovanou a konkludentní, která však zakládá právní důvod jak užívání nemovitosti, tak investic do ní. **Jakmile společné soužití skončí a partneři přestanou byt společně užívat, vzniká bezdůvodné obohacení, neboť odpadl právní důvod investic.**²² Nejvyšší soud tak dovozuje existenci právního důvodu v případě investic do nemovitosti, v níž

²⁰ HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055 – 3014). Komentář.* I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s 1863.

²¹ Tamtéž, s. 1884.

²² Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 382/2012 ze dne 10. října 2012.

je umístěna společná domácnost investujícího druhu. Je rovněž třeba upozornit na to, že pokud dojde k takovému narušení vztahů mezi partnery, které zapříčiní odchod ze společné domácnosti, návrat a obnovení společného soužití na počátek běhu promlčecí doby nemá žádný vliv za předpokladu, že dočasné odstěhování bylo možné vyhodnotit jako ukončení smluvního vztahu mezi druhý.²³

Obdobně lze za dostatečný právní důvod považovat i příslib budoucího převodu vlastnictví, nehledě na formu takového příslibu, tzn. např. tehdy, pokud by jeden z partnerů přislíbil druhému z nich, že na něj v budoucnu převede spoluvlastnický podíl k nemovitosti. Tento právní důvod odpadne tehdy, když vlastník nemovitosti svůj příslib odvolá, odmítne podle něj jednat, nebo vytvoří stav, z něhož je zřejmé, že k realizaci příslibu nedojde.²⁴ Obdobně lze dovést existenci právního důvodu v situaci, kdy otec snoubenky přispíval na byt snoubence v očekávání, že zde budou snoubenci po svatbě bydlet, či v případě, v němž družka poskytla druhovi prostředky, aby je spolu s těmi svými vynaložil za účelem získání členského podílu v bytovém družstvu.²⁵ Analogicky lze tyto judikaturní závěry pochopitelně aplikovat i na situaci páru nesezdaného, kdy jeden z nich přislíbí budoucí společné užívání nemovitosti či její budoucí převod druhému, který na základě takového příslibu do takové nemovitosti investuje.

Pokud však oba partneři žijí ve společné domácnosti v domě, který není ve vlastnictví jednoho z nich, nýbrž třetí osoby, typicky rodičů některého partnera, není existence právního důvodu investic tak jednoznačná, přestože je zřejmé, že druh do nemovitosti investuje za účelem zlepšení kvality bydlení stejně jako za stavu, kdy nemovitost patří jeho družce. V rozhodnutí 22 Cdo 3194/2009 Nejvyšší soud dospěl k závěru, že pokud se investice **nerealizovaly zcela bez vůle některé ze stran**, byla konkludentně uzavřena smlouva: „*Otec žalované umožnil účastníkům, aby bezúplatně bydleli v jeho domě. Pokud soudy nezjistí, že bydlení v domě a investice do něj se děly bez vůle některé ze stran, měly by učinit závěr, že zde byla konkludentně uzavřena smlouva.*“ V novějším

²³ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2666/2010 ze dne 11. listopadu 2010.

²⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 1997, sp. zn. 2 Cdon 944/97, uveřejněný v časopise Soudní judikatura č. 9/1998 pod označením SJ 66/98.

²⁵ HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část* (§ 2055 – 3014). *Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s 1863.

rozhodnutí z roku 2012 však odlišně konstatuje: „Úpravy tudíž [žalobkyně] prováděla na domě, který obývala spolu se synem žalovaných a jejich vnučkou; **ve věci proto není možné s jistotou tvrdit, že žalobkyně do domu vložila peníze bezdůvodně.** Důležitějším je však v tomto případě závěr výše uvedené citace, který se zabývá okamžikem běhu promlčecí doby k vydání bezdůvodného obohacení. Počátek běhu promlčecí doby je tu stanoven na okamžik, kdy došlo ke zhodnocení nemovitosti, tj. v nyní posuzovaném případě se jedná o datum provedení poslední úpravy domu.“²⁶

Toto rozhodnutí se opírá o starší judikaturu Nejvyššího soudu, zejména o rozhodnutí sp. zn. 25 Cdo 355/2001 ze dne 29. 1. 2003, v němž NS uzavřel, že vlastníku nemovitosti „*vzniká prospěch v rozsahu, v němž se nemovitost provedenou investicí oproti předchozímu stavu zhodnotila (nikoliv v rozsahu vynaložených investic), a to k okamžiku, kdy k tomuto zhodnocení (zlepšení kvality či charakteru věci) došlo, tedy kdy se majetkový stav vlastníka zvýšil o hodnotu odpovídající zvýšení hodnoty věci. Okolnost, kdy osoba, která investici provedla, nemovitost vyklidí, je z tohoto hlediska bez významu.*“²⁷

Nejvyšší soud tedy v usnesení sp. zn. 28 Cdo 896/2011 sice připouští, že investice nebyly provedeny bezdůvodně, tedy by bylo možno *implicitě* dovozovat existenci právního důvodu, na druhou stranu však konkluduje, že počátek běhu promlčecí doby nastal již okamžikem zhodnocení nemovitosti, jinými slovy stejně, jako by právní důvod neexistoval. Tento závěr se však opíral pouze o to, že vztahy mezi vlastníkem nemovitosti a ochuzenou nebyly od počátku ideální a že ochuzená dle názoru nalézacích soudů neunesla důkazní břemeno, neboť neprokázala, že by mezi ní a vlastníkem nemovitosti byla uzavřena dohoda o vrácení investic použitých na opravy a úpravy domu před ani po skončení prací, a to **ani ve formě ústní ani písemné.** Možností existence konkludentního souhlasu vlastníka se zhodnocením nemovitosti se však soudy vůbec nezabývaly, byť obohacený o rekonstrukci domu věděl, neboť v něm společně s ochuzenou bydlel; jediné, z čeho dle odůvodnění citovaného usnesení vyplývá neexistence právního důvodu, je nezájem obohaceného o průběh a rozsah rekonstrukce.

²⁶ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 896/2011 ze dne 14. března 2012.

²⁷ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 355/2001 ze dne 29. ledna 2003.

Je s ohledem na zásadu *vigilantibus iura scripta sunt* správná kvalifikace v podobě ztotožnění nesouhlasu s rekonstrukcí nemovitosti, která je ve vlastnictví určité osoby, neprojevení zájmu o rozsah a průběh rekonstrukce, která je realizována v době, kdy tato osoba rekonstruovanou nemovitost rovněž obývá? Pakliže obohacený neprojevil svůj nesouhlas s realizací investic, ačkoliv o nich musel od počátku vědět, pak s realizací musel být nutně srozuměn, ovšem je otázka, zda lze v této teoretické konstrukci uplatnit pravidlo *tertium non datur*. Je totiž třeba připustit, že ačkoliv obohacený neprojevil nesouhlas, nemusel s provedením investic ani souhlasit – mohl zaujmout neutrální stanovisko. Jistě si dovedeme představit osobu²⁸ v tzv. fázi budování hnízda, tážící se svého partnera (a vlastníka obývané nemovitosti), zda bude souhlasit s výměnou starých parket za nové; stejně tak není nepředstavitelná ani jeho reakce – je mu to jedno – obešel by se bez nových parket, ale ani výměna starých mu není proti mysli – nechá rozhodnutí na svém druhovi/družce. Je takový přístup konkludentním souhlasem? Domnívám se, že umožnění provedení rekonstrukce, o jejímž průběhu je její vlastník informován a nijak do něj nezasáhne, za takový souhlas v intencích vigilantního přístupu vskutku považovat lze. Vypůjčíme-li si terminologii trestního práva, vztah vlastníka nemovitosti k plánované rekonstrukci odpovídá z hlediska subjektivní stránky, tedy co do vnitřního psychického vztahu vlastníka k této rekonstrukci, nepřímému úmyslu pachatele – vlastník ví, že dochází k zásahu do jeho vlastnického práva, a protože nijak nezakročí, je s následkem srozuměn.

Je přitom zjevné, že ochuzená osoba rekonstruuje nemovitost proto, protože v ní bydlí a že účelem, o němž musel obohacený od počátku vědět, je užívání takto zhodnocené, upravené, zrekonstruované nemovitosti *pro futuro*. Ostatně skutkový stav není natolik odlišný od situace, kdy je investováno do nemovitosti, která patří jednomu z partnerů a je v ní umístěna jejich společná domácnost – účel investic a vědomost o nich jsou v obou případech eklatantní.

Z judikaturního pohledu však zůstává otázka existence právního důvodu, resp. počátku běhu promlčecí doby při investicích do nemovitosti rodičů jednoho z druhů velmi nejistou a přiznání nároku na náhradu takové investice

²⁸ Jak mužského, tak ženského pohlaví, abychom byli genderově korektní.

leží z velké části na prokázání existence konkludentní dohody mezi ochuzeným a obohaceným, potažmo na subjektivním úsudku příslušného soudu, což pro ochuzeného znamená velmi nepříznivé podmínky pro vymáhání jeho nároku.

Další problematickou záležitostí je investice druhu do nemovitosti, která je ve výlučném vlastnictví družky, avšak v této nemovitosti není umístěna společná domácnost kohabitantů, kupříkladu investuje-li druh do chaty, kam jezdí společně se svou partnerkou na víkend relaxovat. **Je společným jmenovatelem právního důvodu společné soužití, nebo nemovitost, které se investice týkají?**

Odpověď lze nalézt opět v judikatuře Nejvyššího soudu. Právním důvodem mohou být obě uvedené varianty, záleží však na tom, zda obohacený a investor vedou společnou domácnost či nikoliv. Pokud mezi nimi existuje dohoda o společném bydlení, dovozuje Nejvyšší soud, že součástí takové dohody je i dohoda inomínatní o podílení se na úpravách nemovitosti za účelem lepšího bydlení, která zaniká okamžikem zániku společné domácnosti.

Existence dohody se podle judikatury však již nedovozuje za situace, kdy partneři spolu žijí ve společné domácnosti, a kromě nemovitosti, která je ve vlastnictví druhu B, investuje druh A ještě do jeho dalších nemovitostí vlastněných druhem B. **Právní režim investic vynaložených druhem A na byt, který byl partnery užíván k bydlení, a investic vynaložených na opravu a údržbu nemovitostí jiných, případně výstavbu vedlejších staveb, je třeba odlišovat** - v případě rekonstrukce nemovitosti, v níž partneři společně žijí, se dovozuje existenci dohody o společném bydlení a o využívání bytu a nemovitosti druhem B, na základě níž se druh B podílí na stavebních úpravách za účelem získání lepších prostor pro společné bydlení, ovšem **v případě dalších investic do jiného majetku druhu A musí druh B existenci dohody prokazovat**; v opačném případě dochází k bezdůvodnému obohacení plněním bez právního důvodu již okamžikem vnosů do majetku druhu A.²⁹

Jak v této situaci, tak v případě, kdy je druhem investováno do nemovitosti ve vlastnictví třetí osoby, např. již výše zmíněných tchánů, tak Nejvyšší

²⁹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2666/2010 ze dne 11. listopadu. 2010.

soud vychází zásadně z toho, že neprokáže-li se existence dohody o investicích, dochází k bezdůvodnému obohacení už v době realizace investice, což je značně nevýhodné pro ty kohabitanty, kteří spolu z jakéhokoliv důvodu nevedou společnou domácnost, či pro druhu, který investoval do nemovitosti třetí osoby, kterou sice s jejím svolením užíval, avšak běžela mezi nimi promlčecí doba, neboť rovněž nevedly společnou domácnost. Tomuto závěru nelze upřít jisté *ratio* – je logické, že nemovitost, v níž je umístěna domácnost druhu A, bude tento druh spravovat právě za účelem zlepšení jejího užívání, což však nezbytně neplatí u nemovitostí, kde společná domácnost umístěna není a účel takové investice může být rozličný.

Při zjišťování existence právního důvodu investic třeba důsledně zkoumat to, zda vlastník nemovitosti mohl očekávat, že je mu plněno zdarma, či zda mu mělo být zřejmé, že je plněno za určitým účelem, a že mu při jeho odpadnutí vznikne povinnost bezdůvodné obohacení vydat, posoudit projevy vůle stran podle ustanovení OZ o právních jednáních, zohlednit následné chování stran a veškeré související okolnosti, které mohou napomoci k objasnění skutečné vůle obohaceného a ochuzeného. To je však v mnoha případech velmi obtížné, neboť k jakýmkoliv písemným projevům zúčastněných stran dochází jen zřídka, což platí i pro ústně uzavírané dohody před svědky, kteří by mohli existenci takto uzavřené dohody potvrdit. Nelze přitom vycházet pouze³⁰ z nečinnosti vlastníka, resp. z toho, že výslovně neprojevil svůj nesouhlas. Konkludentní právní jednání je takovým projevem vůle, jež sice nedisponuje znaky explicitního projevu, avšak vůle jednajícího je z něj seznatelná takovým způsobem, že se zřetelem k veškerým okolnostem případu nezanechává pochybnosti o tom, jaký je obsah vůle konkludentně jednající osoby.³¹

Ilustrativní situací budiž investice druhu do nemovitosti ve výlučném majetku družky, v níž však není umístěna společná domácnost kohabitantů. Domnívám se, že pokud si je vlastník nemovitosti vědom, že jeho druh či druh jeho potomka investuje do jeho nemovitostí a zhodnocuje tak jeho majetek, je-li zřejmé, že tak činí proto, že tento majetek užívá, případně má v úmyslu užívat, měl a musel vědět, že pokud možnost užívání těchto

³⁰ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. I.ÚS 616/10 ze dne 12. prosince 2011.

³¹ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III.ÚS 572/01 ze dne 10. ledna 2002.

nemovitostí pro investující osobu zanikne, vznikne mu povinnost bezdůvodné obohacení vydat. Dle mého přesvědčení tu není dostatečně závažný důvod rozlišovat mezi situací, kdy druh investuje do bytu, v němž se svou rodinou bydlí, a situací, kdy je zhodnocován jiný majetek, který druh rovněž užívá, ať už je to chata, letní byt, automobil či jiná nemovitost – účel je totožný – zhodnocení využívaného majetku, resp. zlepšení způsobu jeho využití, to ovšem za předpokladu, že je tato nemovitost investujícím partnerem skutečně využívána. Pokud je toto druhé straně zřejmé, a nijak proti provádění investic nezakročí či nevysloví svůj nesouhlas, nelze než dospět ke konkluzi o existenci dohody, tj. právního důvodu investic. Totožný závěr lze analogicky vztáhnout i na situaci, kdy druh investuje do nemovitosti ve vlastnictví rodičů své družky s jejich vědomím – např. tehdy, pokud i oni tuto nemovitost zároveň užívají. Z hlediska skutkového tu není žádný relevantní rozdíl, který by měl vést k odlišným závěrům než k těm, k jakým dospěl Nejvyšší soud v případě investic do nemovitosti ve vlastnictví jednoho z druhů, v níž je umístěna jejich společná domácnost. Ve všech nastíněných případech totiž rovněž existuje inominátní dohoda, v jejímž rámci vlastník příslušné nemovitosti souhlasí s tím, aby ji investor užíval, přičemž zhodnocování nemovitosti probíhá s vědomím vlastníka. Vlastník nemovitosti si je rovněž vědom toho, že nesezdané soužití obou partnerů může kdykoliv zaniknout, a tedy zanikne i důvod k užívání nemovitosti, která byla zhodnocena. Je proto třeba trvat na tom, že právní důvod k realizaci investic byl ve chvíli jejich provedení dán a odpadá až ve chvíli, kdy zanikne nesezdané soužití.

I přes výše nastíněné úvahy naráží závěr o inominátní dohodě na nesmírně obtížné prokazování, zda investice byly skutečně provedeny se záměrem zlepšit užívání zhodnocovaného majetku, či bez očekávání jakéhokoliv protiplnění, tedy de facto jako darování. Výsledek případného soudního sporu tak bude v zásadní míře záviset na průběhu dokazování a na tom, kterou z předestřených verzí bude rozhodující soud považovat za plausibilnější.

Na okraj je třeba ještě uvést, že za předpokladu prokázání existence právního důvodu nelze opomenout otázkou, zda provedené investice nebyly (zčásti) kompenzovány kupříkladu bezplatným užíváním nemovitosti nebo tím, že se investující podílel na nájemném, údržbě nemovitosti či na nákladech

spojených s jejím užíváním menší měrou, neboť v majetkové sféře investujícího uživatele se takto vynaložené náklady negativně neprojevily, ač by se tak nepochybně stalo, kdyby si bydlení zajišťoval sám.³²

5 Závěrem

Lze uzavřít, že OZ činí ve vztahu k nesezdanému soužití významný krok kupředu tím, že tento způsob soužití za předpokladu, že se odehrává ve společné domácnosti, zvýhodňuje stavěním promlčecí doby a staví jej tak na roveň manželství. Dle staré právní úpravy by totiž investice jednoho z partnerů kupříkladu do rekreační chaty, kam nesezdaná dvojice jezdila o víkendu relaxovat, začala v souladu s nastíněnou judikaturou Nejvyššího soudu promlčovat dnem, v němž k provedení investice došlo, neprokázal-li investující partner existenci dohody. OZ ovšem po dobu vedení společné domácnosti běh promlčecí doby staví, čímž minimalizuje rozdíl mezi investicemi do obývané nemovitosti a investicemi do jiného majetku ve výlučném vlastnictví obohaceného druhu.

Problematickým však stále zůstává prokázání právního důvodu investice do majetku ve vlastnictví třetí osoby (rodičů partnera), a to jak pro kohabity, tak pro manžele, neboť ve většině případů obě množiny se svými tchány nevedou společnou domácnost a ke stavění promlčecí doby tak nedochází. Před realizací investice do takové nemovitosti proto nelze než doporučit uzavření písemné dohody reflektující účel investice a závazek vlastníka zhodnocované nemovitosti zhodnocení po odpadnutí účelu vrátit, případně rozsah refundace takové investice.

I přes všechna výše uvedená doporučení vyplývající z dosavadní judikatury Nejvyššího soudu a z ustanovení OZ, která se mohou jevit jako stavějící kohabity naroveň manželství, je třeba uzavřít, že je to především institut manželství, který je narozdíl od nesezdaného soužití ohraničen jednoznačnými zákonnými mantinely, stanovujícími pro oba manžele čitelná a předem stanovená práva a povinnosti. Zejména pro slabšího partnera je tak uzavření manželství právní jistotou a ochranným institutem, a to přese všechny možné nevýhody, které je ostatně možné do značné míry smluvně modifikovat či zcela eliminovat.

³² Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2716/2008 ze dne 03. června 2009.

Literature

- ELIÁŠ, J.; ADAMOVÁ, H. In: ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek VI*. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].
- ELISCHER, D. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, č. 7.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014.
- HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055 – 3014). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014.
- JEHLIČKA, O.; ŠVESTKA, J.; ŠKÁROVÁ, M.; SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006.
- KLEGA, L. Výše bezdůvodného obohacení při investicích do cizí nemovitosti. In: *Bulletin advokacie*, 2009, č. 6.
- KOHOUTOVÁ, I. Nesezdaná soužití: hlavně ve velkých městech. Zdroj dat: *Český statistický úřad*. [online]. Cit. 2. 102015. Dostupné zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/podminky_pro_vyuzivani_a_dalsi_zverejnovani_statistickyh_udaju_csu>.
- KRÁLÍK, M. Otázky a odpovědi. Mění se nějakým způsobem v poměrech nového občanského zákoníku vypořádání tzv. vnosů (investic) v rámci řízení o vypořádání společného jmění manželů? In: *Rekodifikace & praxe*. 2012.
- SVOBODA, K. in: ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].
- TICHÝ, L. Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, 2011, č. 5.
- Zpráva o zhodnocení stavu rozhodování soudů ČSR ve věcech neoprávněného majetkového prospěchu občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. března 1975, sp. zn. Cpj 34/74, publikovaná pod číslem 26/1975 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek.

CASE LAW

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1160/2013 ze dne 14. srpna 2014.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Cdon 944/97 ze dne 18. 12. 1997 uveřejněný v časopise Soudní judikatura č. 9/1998 pod označením SJ 66/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2655/98 ze dne 20. prosince 2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2716/2008 ze dne 03. června 2009.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 382/2012 ze dne 10. října 2012.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 683/2006 ze dne 14. září 2006.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 64/2008 ze dne 27. dubna 2009.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 355/2001 ze dne 29. ledna 2003.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2666/2010 ze dne 11. listopadu 2010.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 896/2011 ze dne 14. března 2012.

Usnesení Ústavního soudu sp. zn. I.ÚS 616/10 ze dne 12. prosince 2011.

Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III.ÚS 572/01 ze dne 10. ledna 2002.

Contact – e-mail

vgrebenova@gmail.com

Manželství jako podmínka přístupu k právnímu rodičovství

Martina Grochová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek shrnuje, jaké překážky klade český právní řád nesezdaným párům v přístupu k rodičovství. Zamýšlí se nad tím, jaká je pozice rodičů biologických i sociálních. Příspěvek nejprve rozebírá současný společenský rámec, kdy na pozadí relevantních statistik poukazuje na změny v koncepci rodiny, které se ve společnosti odehrály a poukazuje také na skutečnost, že obsah pojmů *rodina* a *rodičovství* není v současnosti jednoznačný. Příspěvek zejména poukazuje na situace, kdy právní řád preferuje jako rodiče sezdané páry a rozebírá, kdy z rozhodnutí neuzavřít manželství plynou biologickým nebo sociálním rodičům překážky pro právní stvrzení jejich pokrevního či společenského vztahu k dítěti, případně pro formování právního rodičovství, kterému existence biologického či sociálního rodičovství nepředchází.

Keywords in original language

rodičovství; biologické rodičovství; právní rodičovství; sociální rodičovství; sezdaný pár; nesezdaný pár; manželství; rodina.

Abstract

This paper summarize what constraints puts the legal order to unmarried couples regarding their access to legal parentage. The paper first analyses current social situation showing on the background of relevant statistics the changes of the concept of family and highlights the unclear meaning of the terms family and parenthood. The paper points out cases when Czech legal order prefers married couples over unmarried couples as parents and analyses what constraints are arising from the decision not to enter into marriage to both biological and social parents in search of legal confirmation of their biological or social relation to a child or to does searching legal parentage not being neither biological nor social parents of a child.

Keywords

Parenthood; Biological Parenthood; Legal Parenthood; Social Parenthood; Married Couple; Unmarried Couple; Marriage; Family.

1 Úvod

V tradičním pojetí je v Evropě rodina chápána jako skupina osob spojená pokrevním poutem nebo manželstvím, mající svůj základ typicky v sezdaném páru a jeho potomcích.¹ Z takové definice rodiny pak implicitně plyne i definice rodiče, kterým v souladu s tímto pojetím rodiny může být pouze jednatelc heterosexuální orientace, který se rozhodne žít v páru a tuto svou volbu se rozhodne právně stvrdit aktem uzavření manželství. Takové pojetí rodiny se pak odráží v menší či větší míře v právních rádech jednotlivých států, které jej promítají právě i do úpravy rodičovství, byť třeba pojem rodiny explicitně nedefinují.² Stále se lze setkat i s názorem, že rodinu tvoří pouze soužití muže a ženy žijících v manželství a v manželství narozených dětí, zatímco jiné jednotky mohou sice vést rodinný život, nelze je však považovat za rodinu.³

O tom, nakolik je takové pojetí rodiny v dnešní době aktuální, lze však pochybovat. Pokud jde o společenské vnímání institutu rodiny, je takto vnímán mnohem širší okruh různých forem soužití, ať už jde o nesezdané páry vychovávající své biologické dítě; nesezdané i sezdané páry, kde jeden z rodičů je pouze sociálním, nikoliv však biologickým rodičem; homoparentální rodiny; jednotlivce vychovávající dítě bez druhého partnera nebo tzv. patchwork families.⁴ Zároveň je tento pojem a jeho význam ovlivněn také

¹ *People in the EU – statistics on household and family structures* [online]. Europa [cit. 6. 1. 2016] Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93_statistics_on_household_and_family_structures#Families

² V českém právním řádu byl pojem rodina naposledy definován v Obecné občanském zákoníku jako vztah předků a potomků. Zákodárce definici postavil na tradičním křesťanském vnímání manželství jako svazku muže a ženy za účelem založení rodiny. Srov. např. RADVANOVÁ, Senta. Kdo potřebuje rodinu? In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.). *Dny práva – 2012 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 1307. Legální definici rodiny naopak nenajdeme v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku (dále jen „občanský zákoník“). Srov. např. HAMŘÍK, Martin. The New Normal? In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.). *Dny práva – 2012 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 1268.

³ VESELÁ, Renata a kolektiv. *Rodina a rodinné právo, historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 11.

⁴ Srov. např. ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Článek 32 (Ochrana rodičovství, rodiny, dětí a mladistvých). In: WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. Dostupné z ASPI.

možnostmi medicíny, rozmáhá se asistovaná reprodukce, stále aktuálnější je také problematika surogátního mateřství. Tím se komplikuje odpověď na otázku co je to vůbec rodina a kdo je rodičem dítěte. Významnou se přitom jeví i otázka, jaké místo v konceptu rodiny, ale i rodičovství má právě institut manželství.

O proměně podoby rodiny i rodičovství svědčí taktéž statistická data:⁵ V Evropské unii tak například od roku 1965 poklesla hrubá míra sňatečnosti od 50 % (z 7,8 na 1000 osob v roce 1965 na 2,0 na 1000 osob v roce 2011). Hrubá míra rozvodovosti přitom ve stejném období vzrostla z 0,8 na 1000 osob na 2,0 na 1000 osob. Zároveň procento dětí narozených mimo manželství vzrostlo mezi lety 2000 a 2012 z 27,3 % na 40 % a v sedmi členských zemích byla mimo manželství narozena více než polovina dětí. Rodiny složené z osamělých rodičů a jejich dětí tvořily v roce 2011 16 % z celkového počtu rodin v Evropské unii (13,4 % osamělých matek a 2,6 procent osamělých otců).⁶ Tato data v zásadě korespondují i se situací v České republice, kde se podíl osob starších patnácti let žijících v manželství pohybuje od roku 2010 dosud konstantně lehce pod 50 % populace,⁷ v roce 2012 dosáhla úhrnná rozvodovost 44,5 % a 57,5 % rozvedených manželství přitom bylo s nezletilými dětmi.⁸ V roce 2014 bylo mimo manželství narozeno více než 45 % dětí (51 267 dětí narozených mimo manželství ku 58 593 dětem narozených v manželství),⁹ což je asi dvakrát více, než v roce 2000 a až čtyřikrát více než v roce 1990.¹⁰

⁵ *Marriage and divorce statistics* [online]. Evropa [cit. 30. 11. 2015]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

⁶ *People in the EU – statistics on household and family structures* [online]. Evropa [cit. 6. 1. 2016] Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93_statistics_on_household_and_family_structures#Families

⁷ *Statistická ročenka České republiky – 2015. Obyvatelstvo podle věkových skupin a rodinného stavu (stav k 31. 12.)* [online]. Český statistický úřad [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo>

⁸ *Rozvodovost* [online]. Český statistický úřad [cit. 30. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

⁹ *Statistická ročenka České republiky – 2015. Narození podle vitality, legitimacy a pohlaví* [online]. Český statistický úřad [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo>

¹⁰ *Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950 – 2014* [online]. Český statistický úřad [cit. 1. 1. 2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2014

Právě tato společenská situace je důvodem pro mnohé změny v právní úpravě v oblasti rodinněprávní v (nejen) evropských státech i značné posuny v judikatuře soudů v této oblasti, zejména Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“). Tento příspěvek má však za cíl poukázat na to, že v českém právním řádu mají nesezdaní partneři (či jednotlivci) v přístupu k rodičovství mnohé překážky a že představa manželského svazku jako základu rodinné jednotky i rodičovství v našem právním řádu přetrvává.

2 Co je to vlastně rodičovství?

Přestože se nám obsah pojmu rodičovství může zdát jasný a zřejmý, intuitivní, ve skutečnosti to s definicí rodičovství není až tak jednoduché. Právě s ohledem na společenské změny, na proměnu rodinné jednotky i na medicínský pokrok, se proměňuje i obsah pojmu rodičovství. V návaznosti na tyto proměny je nezbytné rodičovství definovat pomocí jeho tří aspektů – biologického, právního a sociálního. Jakýmsi ideálem, který taktéž nejlépe odpovídá tradiční definici evropské rodiny, tak jak byla uvedena výše, je situace, kdy jsou všechny tři aspekty v souladu. Tedy situace, kdy oba biologičtí rodiče jsou také rodiči právními a zároveň zastávají také roli rodičů sociálních. Taková situace však dnes již není pravidlem. Jednotlivé složky či aspekty rodičovství se tak mohou štěpit mezi více osob, jejich zájmy je pak třeba vzájemně vyvažovat a vyvstává nelehká otázka, jaký z těch aspektů by měl mít přednost.

Za základní aspekt rodičovství lze bezesporu považovat *rodičovství biologické*, koneckonců bez rodiče jakožto poskytovatele genetického materiálu by nový život vůbec vzniknout nemohl. Biologickým rodičem dítěte je ten, jehož DNA dítě nese, tedy ten, kdo je s dítětem pokrevně spřízněn. Biologické rodičovství je i z pohledu práva bezesporu důležité, panuje však shoda na tom, že jeho přednost není za vše okolností absolutní.¹¹

Stejně jako pro vznik nového života je nezbytný biologický rodič, z hlediska blaha dítěte je stejně tak důležitý *rodič sociální*. Sociálním rodičem dítěte je osoba, která roli rodiče v životě dítěte zastává, tedy osoba, která o něj osobně pečuje a kterou dítě za svého rodiče považuje. V ideálním případě

¹¹ Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. července 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010 nebo náleze Ústavního soudu ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06.

je touto pečující osobou biologický rodič. Z mnoha různých důvodů je to však často osoba od biologického rodiče odlišná – ať už jde o nezáměr některého z biologických rodičů, kdy v roli druhého z rodičů nahradí nový partner, nezáměr obou rodičů, kdy oba rodiče nahradí pěstouni či adoptivní rodiče, úmrtí jednoho nebo obou rodičů, omyl případně i úmysl (kdy v souladu s právními domněnkami otcovství je určen nesprávný otec) anebo záměr (tzv. surrogátní mateřství či umělé oplodňování).

Právním rodičem dítěte je pak osoba, kterou za rodiče považuje právní řád. Právní rodičovství přitom může korespondovat s rodičovstvím sociálním i biologickým (což je varianta preferovaná),¹² pouze s rodičovstvím sociálním či pouze s rodičovstvím biologickým. Může však nastat taktéž situace, kdy právní rodičovství je formováno mezi dítětem a osobami, mezi nimiž dosud biologické ani sociální pouto neexistuje.

3 Rodičovství v českém právním řádu

Český právní řád jednoznačně staví do popředí rodiče biologického. V občanském zákoníku jakoukoliv legální definici rodiče nenajdeme. Zná však pojem příbuzenství, který definuje jako „*vztah osoby založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením.*“¹³ Taková definice však míří spíše na rodičovství biologické, tedy pouze na jeden aspekt rodičovství, nikoliv k definice rodičovství obecně. Občanský zákoník taktéž definuje mateřství, když v ustanovení § 775 stanoví, že „*[m]atkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“ Z této definice, která má svůj původ již v římském právu, je zřejmé, že právo preferuje matku biologickou, byť s ohledem na stav medicíny již žena, která dítě porodí, s ním nemusí být nutně biologicky spřízněna. Taktéž domněnky otcovství jsou nastaveny tak, aby otcem dítěte byl s největší pravděpodobností určen muž, který je biologickým otcem dítěte.¹⁴

Právní rodičovství v českém právním řádu tedy primárně sleduje linii rodičovství biologického, kdy rodičem dítěte je v první řadě žena, která dítě porodila (tedy zpravidla žena, jež je biologickou matkou) a otcem muž,

¹² Srov. např. *Kutzner proti Německu*, rozsudek ESLP ze dne 26. února 2002, stížnost č. 46544/99, bod 65. *Keegan proti Irsku*, rozsudek ESLP ze dne 26. května 1994, stížnost č. 16969/90, bod 50.

¹³ Ustanovení § 771 občanského zákoníku.

¹⁴ Ustanovení § 776 - § 784 občanského zákoníku.

u něž lze biologické pouto k dítěti předpokládat (manžel matky, ten, kdo učiní souhlasné prohlášení nebo ten, o němž to – obvykle na základě testu DNA – určí soud). O tomto rodiči zároveň může a nemusí platit, že je zároveň rodičem sociálním. Právní rodičovství sledující linku biologickou (a případně, ne však nezbytně i linku sociální) tak vzniká buď přímo ze zákona (žena, která dítě porodila; manžel matky), projevem vůle (souhlasné prohlášení o určení otcovství) či rozhodnutím soudu o určení otcovství.

Český právní řád však v některých situacích umožňuje sledovat i linku sociálního rodičovství, a to prostřednictvím institutu osvojení manžely či jednotlivcem (ustanovení § 784 - § 804 občanského zákoníku) v případě, že tyto osoby již v životě dítěte zastávají roli sociálního rodiče a prostřednictvím institutu osvojení dítěte manželem rodiče (ustanovení § 833 odst. 2). Za preferenci souladu právního rodičovství s rodičovstvím sociálním před jeho souladem s biologickou realitou lze pak považovat také ustanovení stanovící popěrnou lhůtu pro právní otce, jež nejsou biologickým otcem dítěte.¹⁵ Neboť takto stanovená lhůta je výrazem provedeného vážení právě významu rodičovství biologického a sociálního a výrazem zájmu dítěte na právní jistotě a stabilitě rodinných vazeb, který může předcházet jeho zájmu na souladu biologického a právního rodičovství.¹⁶

Vedle souladu rodičovství právního s rodičovství sociálním i biologickým nebo pouze sociálním anebo pouze biologickým umožňuje také právní řád vznik právního rodičovství za absence kteréhokoliv z těchto aspektů rodičovství, a to prostřednictvím institutu osvojení jednotlivcem nebo manželským párem (ustanovení § 784 - § 804 občanského zákoníku) za situace, kdy tyto osoby dosud nezastávaly v životě dítěte roli sociálního rodiče, případně též prostřednictvím institutu umělého oplodnění za využití dárcovských vajíček, spermatu či embryí (zde tedy chybí biologické pouto, a zároveň zde neexistuje ani sociální rodičovství, když dítě dosud není narozené).

Prostřednictvím úpravy otázky, kdo je z pohledu práva rodičem dítěte tak právní řád reguluje přístup k právnímu (někdy však i sociálnímu nebo biologickému) rodičovství. Právě rozhodnutí vstoupit či nevstoupit do manželství je vedle sexuální orientace jednotlivce a vedle rozhodnutí žít v páru či vést

¹⁵ Ustanovení § 785 - § 793 občanského zákoníku.

¹⁶ Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. září 2014, sp. zn. 30 Cdo 544/2014.

tzv. single styl života, jedním z rozhodujících faktorů, které do značné míry ovlivňují možnost jednotlivce stát se rodičem v právním smyslu. Poukázat právě na to, jaké konkrétní důsledky z rozhodnutí uzavřít či neuzavřít manželství plynou pro jednotlivce, který usiluje o to být rodičem v právním smyslu, je cílem tohoto příspěvku. Rozebrat místo rodičovství biologického i sociálního v právu je přitom při naplňování tohoto cíle velmi důležité, a to zejména proto, že sociální rodiče jsou v této souvislosti mnohdy opomíjeni.

4 Nástrahy českého právního řádu

Právě až po správném pochopení toho, co vše může pojem rodičovství znamenat a zahrnovat, lze teprve přistoupit k odhalení všech nástrah, jež český právní řád klade do cesty nesezdaným partnerům (či jednotlivcům) v přístupu k rodičovství. V dnešní době se nám jeví na první pohled jako nemyslitelné, že by se snad postavení biologických dětí, které se narodily mimo manželství, mělo lišit od postavení biologických dětí narozených v manželství.¹⁷ Tvrzení, že děti manželské a nemanželské jsou rovný, je však značně zjednodušující, a ve své podstatě platí pouze pro rodičovství biologické, a to ještě ne vždy.

Za jakýsi mezník zrovnoprávnění dětí manželských a nemanželských je považován rozsudek ESLP ve věci *Marckx proti Belgii*.¹⁸ V něm ESLP uvedl, že právo na respektování rodinného života se vztahuje jak na život manželské rodiny, tak i rodiny nemanželské. Právní vztah mezi svobodnými matkami a jejich dětmi musí být proto v právním řádu upraven takovým způsobem, aby jim bylo umožněno vést rodinný život a byla vyloučena jakákoliv diskriminace z důvodu narození dětí mimo manželství. Byť se může zdát, že nediskriminace nemanželských dětí je nyní již zcela nesporná, tato otázka je aktuálnější, než by se zdálo.

4.1 Biologický otec, jenž není manželem

I přes výše uvedené to, zda je biologický otec manželem matky či nikoliv, hraje důležitou roli v jeho přístupu k právnímu rodičovství. V právní úpravě

¹⁷ ANTOKOLSKAIA, Masha. *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective. A Tale of Two Millennia*. Antverpy – Oxford: Intersentia, 2006, s. 261–262.

¹⁸ *Marckx proti Belgii*, rozsudek ESLP ze dne 13. 6. 1979, stížnost č. 6833/74.

určování otcovství se totiž jasně odráží privilegované postavení rodičů – manželů. Ustanovení § 776 odst. 1 občanského zákoníku stanoví, že „[n]arodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třicátého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, má se za to, že otcem je manžel matky.“

Odstavec 2 pak stanovuje z tohoto pravidla výjimku, když zní: „Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, má se za to, že otcem je manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třicátého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“ Další výjimkou je pak ustanovení § 777 odst. 1: „Narodí-li se dítě v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třicátým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením.“

Je tedy zřejmé, že náš právní řád stále staví na tradičním konceptu rodiny a rodičovství, kdy rodinu tvoří v první řadě manželé a v manželství narozené děti. Přestože v zásadě lze asi kvitovat myšlenku, že u manžela matky se otcovství předpokládá a není nezbytné činit další úkony k tomu, aby byl také právním otcem dítěte, staví toto ustanovení do nepříjemné situace případného biologického otce dítěte, který manželem matky není, žije-li matka dítěte v manželství.

Za situace, kdy rozvodovost dosahuje již po řadu let v České republice téměř 50 % hranice a kdy dle dostupných sociologických výzkumů nevěru v manželství přiznává až 64 % mužů a až 46 % žen, přičemž udaný počet partnerů, které vystřídali, dosahoval u žen průměru 3,84 a u mužů 6,41,¹⁹ lze biologické otcovství muže, který není manželem vdané ženy považovat za zcela výjimečné jen těžší. Dosáhnout právního stvrzení svého otcovství může přitom biologický otec vždy pouze v součinnosti s manželem matky nebo matkou dítěte, případně v součinnosti s oběma z nich, a to v zásadě čtyřmi způsoby.

První možností je postup podle ustanovení § 777 občanského zákoníku, kdy manžel matky, biologický otec dítěte i matka dítěte učiní souhlasné prohlášení před soudem. Tohoto ustanovení však lze využít pouze tehdy, narodilo-li

¹⁹ WEISS, Petr; ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 2001, s. 83–87.

se dítě po zahájení řízení o rozvodu manželů nebo do 300 dní po rozvodu manželství. K určení otcovství podle ustanovení § 777 přitom nemůže dojít dříve, než po nabytí právní moci rozhodnutí o rozvodu. V tomto případě je k dosažení právního otcovství biologického otce dítěte nezbytná součinnost matky dítěte i jejího manžela, nadto jde o postup spíše administrativně náročný, když vyžaduje soudní řízení.

Druhou možností je postup prostřednictvím popření otcovství manžela matky a následného souhlasného prohlášení matky dítěte a biologického otce dítěte. Ustanovení § 785 občanského zákoníku umožňuje manželce matky popřít své otcovství v šestiměsíční subjektivní lhůtě počínající dnem, kdy se manžel matky dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte. Objektivní lhůta je šestiletá a počíná běžet dnem narození dítěte. Otcovství svého manžela může popřít také matka dítěte, a to v šestiměsíční objektivní lhůtě, jejíž běh započne dnem narození dítěte. Následně lze otcovství biologického otce určit v souladu s ustanovení § 779 občanského zákoníku souhlasným prohlášením matky dítěte a biologického otce dítěte před soudem či matričním úřadem. V tomto případě je tedy nezbytná minimálně součinnost matky dítěte, která zahájí řízení o popření otcovství svého manžela a učiní společně s biologickým otcem dítěte souhlasné prohlášení o určení otcovství.

Třetí možností je postup prostřednictvím popření otcovství manžela matky totožným postupem jako v případě druhém a následným určením otcovství soudem v souladu s ustanovením § 783 občanského zákoníku, a to zpravidla na základě výsledků testů DNA. V daném případě je tak nezbytná minimálně součinnost matky anebo manžela matky, neboť jeden z nich musí podat návrh na popření otcovství.

Samotná myšlenka, že právní řád presumuje, že otcem dítěte je manžel matky dítěte, se nejeví jako sporná. Lze považovat za rozumné, že právní řád neukládá biologickému otci dítěte učinit další kroky k právnímu stvrzení jeho otcovství, vstoupil-li s matkou dítěte do manželství, které je tradičně vnímáno primárně jako svazek muže a ženy za účelem založení rodiny. Jako poněkud sporná se však jeví skutečnost, že právní řád neumožňuje biologickému otci dítěte žádným prostředkem dosáhnout popření otcovství manžela matky bez součinnosti matky či jejího manžela. Biologický otec

totiž na rozdíl od matky a právního otce nemá v souladu se stávající právní úpravou popěrné oprávnění.²⁰

Názory na to, zda by měl mít biologický otcem právní prostředek k popření otcovství právního otce, se různí. Většina moderních právních řádů takový právní prostředek zná. Někteří odborníci se domnívají, že tato možnost by však měl být omezena nejlepším zájmem dítěte. Zpochybnění otcovství právního otce, který je zároveň i sociálním otcem dítěte, je velkým stresem pro celou rodinu a tedy i pro dítě. Proto by k němu mělo být přistupováno jen tehdy, je-li to účelné.²¹

Obdobnou situaci se již v minulosti ve vztahu k nyní již neúčinné avšak ve své podstatě totožné právní úpravě obsažené v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“) zabývaly domácí soudy. Nejvyšší soud s odkazem na judikaturu Ústavního soudu i ESLP uvedl, že právě situace, kdy není biologickému otci dítěte umožněno popřít otcovství otce právního, existují-li zde sociální vazby mezi dítětem a právním otcem, není v rozporu s právem na respektování rodinného či soukromého života otce, neboť biologická vazba nemusí vždy převážet nad vazbou sociální.²² Obdobně také Ústavní soud neshledal porušení práva na respektování soukromého a rodinného života v případě, že putativní otec nemá právo na popření otcovství manžela matky.²³ Ve svém rozhodnutí *Nylund proti Finsku*²⁴ ESLP uvedl, že není diskriminací, pokud se putativní otec nemůže domáhat popření otcovství otce právního, zatímco matka dítěte toto oprávnění má, neboť nejsou ve srovnatelné situaci.

Zatím tedy neexistuje rozhodnutí, které by současné postavení biologického otce označovalo za nesouladné s ústavními principy či lidskoprávními závazky. Je však důležité zdůraznit, že ve všech výše uvedených případech existoval mezi dítětem a právním otcem sociální vztah, což bylo také rozhodující. Nelze tak dle mého názoru předjímat, zda by rozhodnutí bylo totožné, pokud by tento sociální vztah neexistoval.

²⁰ Ustanovení § 785 – 793 občanského zákoníku, a contrario.

²¹ SCHWENZER, Ingebor; DIMSEY, Mariel. *Model Family Code from a Global Perspective*. Antverpy – Oxford: Intersentia, 2006, s. 105.

²² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. září 2011, sp. zn. 30 Cdo 3956/2009.

²³ Usnesení Ústavního soudu ze dne 22. března 2011, sp. zn. 2851/10.

²⁴ *Nylund proti Finsku*, rozhodnutí ESLP o nepřijatelnosti stížnosti ze dne 29. června 1999, stížnost č. 27110/95.

4.2 Sociální rodič, jenž není manželem

Zatímco biologický otec má tak svou cestu k právnímu rodičovství v případě, že je matka dítěte vdaná, pouze ztíženou tím, že musí dosáhnout součinnosti matky dítěte či jejího manžela, sociální rodič, jenž není biologickým rodičem dítěte, má cestu k právnímu rodičovství v případě, že nechce uzavřít manželství, uzavřenou zcela. K umožnění přístupu sociálního rodiče, který není biologickým rodičem dítěte k právnímu rodičovství slouží ustanovení § 833 odst. 2, který umožňuje osvojit dítě manželu rodiče, aniž by přitom byl zpřetrhán právní vztah mezi dítětem a tímto rodičem. Toto ustanovení je v praxi užíváno tehdy, kdy dítě žije se svým právním rodičem a jeho manželem tehdy, pokud druhý z právních rodičů dítěte nezastává funkci sociálního rodiče, ať už proto, že o dítě nejeví zájem, zemřel nebo neexistuje (neznámý otec dítěte). Právní předpis přitom jasně stanoví podmínku manželství.

Ústavností takového ustanovení (byť ve vztahu k právní úpravě v nyní již neúčinném zákoně o rodině, která je však totožná) se zabýval v nedávné minulosti Ústavní soud.²⁵ Ten v odůvodnění uvedl, že taková právní úprava je v souladu s požadavkem na vysokou stabilitu výchovného prostředí dítěte. Zároveň v daném případě redukoval zájem dítěte na osvojení na jeho přání nést stejné příjmení jako jeho sociální otec, a k tomu uvedl, že tohoto cíle lze dosáhnout i jinými prostředky. Problematická místa tohoto nálezu velmi trefně shrnula ve svém odlišném stanovisku soudkyně Kateřina Šimáčková,²⁶ když především poukázala na to, že rozhodnutí o osvojení dítěte by bylo v zájmu dítěte, když navíc není zřejmé, jaký jiný zájem je touto normou chráněn, a současná právní úprava tak neumožňuje postup v nejlepším zájmu dítěte. Poukázala taktéž na skutečnost, že Ústavní soud zcela opomněl rozsudek ESLP ve věci *Emonet a další proti Švýcarsku*,²⁷ kde bylo shledáno porušení článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech v téměř totožné situaci.

²⁵ Plenární nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 10/15. Dostupný z: http://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/Pl._US_10_15_vcetne_disentu.pdf

²⁶ Odlišné stanovisko soudkyně Kateřiny Šimáčkové k výroku i odůvodnění nálezu sp. zn. Pl. ÚS 10/15. Dostupné z: http://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/Pl._US_10_15_vcetne_disentu.pdf

²⁷ *Emonet proti Švýcarsku*, rozsudek ESLP ze dne 13. prosince 2007, stížnost č. 39051/03.

4.3 Sociální rodiče, jenž nejsou sezdáni

V obdobné situaci jako sociální rodič, který neuzavře manželství s právním rodičem dítěte, se ocitá také nesezdaný pár, který dítě vychovává a rozhodne se dítě osvojit. Osvojení dítěte nesezdaným párem vylučuje ustanovení § 800 občanského zákoníku, které stanoví, že osvojitelem mohou být manželé, jeden z manželů nebo výjimečně i jiný jednotlivec. Přestože tato situace bude zřejmě výrazně méně častá, než přání nesezdaného partnera rodiče osvojit dítě, pokud nastane, považuji ji za stejně problematickou, právě z toho důvodu, že by nebyl umožněn postup v souladu s nejlepším zájmem dítěte.

4.4 Vůle stát se rodičem

Ustanovení § 800 občanského zákoníku pak znemožňuje osvojení také nesezdanému páru, který dosud nemá postavení sociálních rodičů. V daném případě se toto ustanovení jeví jako méně problematické, neboť zde odpadá zájem dítěte na právním stvrzení již existujícího sociálního vztahu, které je podle mého názoru nejsilnějším argumentem pro umožnění osvojení dítěte sociálním rodičem, který není manželem právního rodiče i pro umožnění osvojení dítěte nesezdanými partnery, kteří jsou sociálními rodiči dítěte. Přesto se však domnívám, že i samotný argument požadavku stabilního rodinného prostředí, jímž je otevření adopce pouze manželským párům zdůvodňováno, je v současné společenské situaci velmi slabý.

5 Závěr

Tento příspěvek tedy poukázal na to, že rovnoprávnost manželských a nemanželských dětí v českém právním řádu je pouze zdánlivá, neboť jejich rovnoprávnost je závislá na zrovnoprávnění sezdáných a nesezdaných párů, a k té máme v České republice ještě daleko. Náš právní řád totiž stále staví na tradičním modelu rodiny (byť ne důsledně), který představuje manželský pár a v manželství narozené děti. Tento článek poukázal na problémy, se kterými se setkávají partneři nebo jednotlivci, kteří nežijí v manželství v souvislosti s přístupem k rodičovství.

Je zřejmé, že v nevýhodné pozici se ocitají zejména ti, kteří touží po stvrzení sociálního rodičovství, ať už jde o jednotlivce či nesezdané páry, a také ti, kteří si přejí stát se rodiči, aniž by k dítěti dosud měli biologický nebo

sociální vztah. Jak bylo výše uvedeno, do jisté míry jsou však znevýhodněni také biologičtí otcové pokud je matka dítěte vdaná. Domnívám se, že tato otázka je velmi aktuální vzhledem k současné společenské situaci, kdy instituce manželství ztrácí na své popularitě i stabilitě a zároveň je kladen stále větší důraz na nejlepší zájem dítěte. Český Ústavní soud zatím k této otázce zaujal velmi konzervativní postoj, věřím však, že právní úprava v této oblasti bude i nadále předmětem společenské i odborné diskuze a bude se ještě vyvíjet.

Literature

ANTOKOLSKAIA, Masha. *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective. A Tale of Two Millennia*. Antverpy – Oxford: Intersentia, 2006, 565 s. ISBN 90-5095-576-2.

HAMŘÍK, Martin. The New Normal? In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.). *Dny práva – 2012 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 1. 1. 2016], 2013, 2491 s. ISBN 978-80-210-6319-8. Dostupné z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/sbornik.pdf

Marriage and divorce statistics [online]. Europa [cit. 30. 11. 2015]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

People in the EU – statistics on household and family structures [online]. Europa [cit. 6. 1. 2016] Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93_statistics_on_household_and_family_structures#Families

Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950 – 2014 [online]. Český statistický úřad [cit. 1. 1. 2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v letech_1950_2014

Rozvodovost [online]. Český statistický úřad [cit. 30. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

SCHWENZER, Ingebor; DIMSEY, Mariel. *Model Family Code from a Global Perspective*. Antverpy – Oxford: Intersentia, 2006, 257 s. ISBN 90-5095-590-8.

Statistická ročenka České republiky – 2015. Naroznění podle vitality, legitimacy a pohlabví [online]. Český statistický úřad [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo>

Statistická ročenka České republiky – 2015. Obyvatelstvo podle věkových skupin a rodného stavu (stav k 31. 12.) [online]. Český statistický úřad [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo>

RADVANOVÁ, Senta. Kdo potřebuje rodinu? In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.). *Dny práva – 2012 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 1. 1. 2016], 2013, 2491 s. ISBN 978-80-210-6319-8. Dostupné z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/sbornik.pdf

ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Článek 32 (Ochrana rodičovství, rodiny, dětí a mladistvých). In: WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. Dostupné z ASPI.

VESELÁ, Renata a kolektiv. *Rodina a rodinné právo, historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283 s. ISBN 80-86432-93-9.

WEISS, Petr; ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 2001, 160 s. ISBN 80-7178-558-X.

Contact – e-mail

mgrochova@mail.muni.cz

Konkubinat w prawie japońskim

Barbara Jelonek

University of Wrocław, Faculty of Law, Poland

Abstract in original language

Zjawisko konkubinatu w badaniach i literaturze znajduje wiele miejsca. Zjawisko to jednak jest bardzo rzadkie w Japonii. Głównym tematem artykułu jest problematyka aktów prawnych i badań statystycznych dotyczących występowania konkubinatu w Japonii.

Keywords in original language

prawo; konkubinat; Japonia.

Abstract

The phenomenon of cohabitation in research and literature was given a lot of space. However, this phenomenon is very rare in Japan. The main topic of this article is subject matter of legal acts and statistical surveys on prevalence of cohabitation in Japan.

Keywords

Law; cohabitation; Japan.

'Even cohabitation has been corrupted – by marriage.'

Friedrich Nietzsche

Its chief figure was Hermes or Mercurius, in his dual significance as quicksilver and the world soul, with his companion figures Sol (= gold) and Luna (= silver). The alchemical operation consisted essentially in separating the prima materia, the so-called chaos, into the active principle, the soul, and the passive principle, the body, which were then reunited in personified form in the coniunctio or „chymical marriage.” In other words, the coniunctio was allegorized as the hierogamos, the ritual cohabitation of Sol and Luna. From this union sprang the filius sapientiae or filius philosophorum, the transformed Mercurius, who was thought of as hermaphroditic'

Carl Gustav Jung

Those who say marriage is no different to cohabitation are perhaps less sensitive to issues of continuity. Legally and socially, marriage provided us with an framework, struts: as a tradition, it predates history. And yet it is still trivialised as no more than „a piece of paper”, or by the perception of it as a kind of country club from which those demarcated as undesirable are excluded. But marriage is not about religion or gender; it is an admission of vulnerability, a commitment to the perpetual evaluation of priorities and a social stabiliser’.

Antonella Gambotto Burke

1 Wprowadzenie

Przedmałżeńskie współzycie rozprzestrzeniło się w szczególności na Zachodzie, podczas gdy w Azji Wschodniej uważane jest za zjawisko rzadkie¹. Częstość występowania pozamałżeńskich form współzycia gwałtownie wzrasta w większości społeczeństw o niskiej płodności. Jednakże warto zauważyć, że charakter tych form współzycia zależy od kontekstu np. różnic politycznych, sytuacji gospodarczej lub środowiska prawnego. Ponadto nie da się nie zauważyć, że konkubinaty może funkcjonować jako alternatywa dla małżeństwa w niektórych społeczeństwach, zaś w innych jest impulsem do zawarcia małżeństwa.²

Japonia jako jeden z nielicznych krajów niezachodnich charakteryzuje się bardzo późnym małżeństwem i jednym z najniższych wskaźników płodności. Co powoduje że Japonia jest idealnym przykładem miejsca, w którym panują korzystne warunki do powstawania związków pozamałżeńskich. Do końca XX wieku takie związki były w Japonii rzadkością, ale najnowsze badania wskazują że ta forma współzycia idealnie odpowiada społeczeństwu, które ma niską płodność i późno decyduje się na zamążpójście. Japonia jest też idealnym przykładem na okazję do zbadania tego jaka relacja zachodzi między konkubinatem a małżeństwem i dzietnością. Warto zauważyć, że odmiennie od innych krajów odsetek dzieci urodzonych z matek niezamężnych w Japonii jest znikomy np. w przeciwieństwie do USA.³

1 Hiroshi KOJIMA, Premarital Cohabitation and the Timing of Family Formation in East Asia and the West, Waseda University, http://iussp.org/sites/default/files/event_call_for_papers/iusspKojima.pdf, Dostęp: 01 listopada 2015.

2 James M. Raymo, Miho Iwasawa, Larry Bumpass, Cohabitation and Family Formation in Japan, *Demography*. 2009 Nov; 46(4): 785–803.

3 Ibidem.

Obecnie Japonia, podobnie jak inne kraje uprzemysłowione, przeżywa zmiany dotyczące założenia rodziny. Trwa to od ponad 45 lat⁴. Badania empiryczne dotyczące współzamieszkiwania przedmałżeńskiego w Japonii wskazują, że badani wiążą taką relację z bliskimi oddziaływaniami międzyludzkimi. W Japonii dochodzi do przeobrażeń demograficznych i zmienia się wzorzec dotychczasowy rodziny.⁵

James M. Raymo, Miho Iwasawa oraz Larry Bumpass zbadali ile wynosi średni czas trwania związków w konkubinacie, wykrając z tego dane dotyczące tego jaki jest udział takich związków, które kończą się małżeństwem. Dane te dają możliwość porównania Japonii do innych krajów, a także podstawę do dalszych rozważań nad czynnikami wpływającymi na częstotliwość występowania i właściwości związków pozamałżeńskich w stosunku do trendu późnego małżeństwa i społeczeństwa o niskiej płodności.⁶

Zgodnie z wynikami ich badań częstość występowania oraz czas trwania związków w konkubinacie różni się znacznie w poszczególnych krajach. Częstość występowania wspólnego pożycia jest zmienna – od ponad 80% we Francji do mniej niż 10% we Włoszech. Mediana czasu trwania związków w konkubinacie waha się od ponad czterech lat we Francji do ponad jednego roku w USA.⁷

Ten międzynarodowy trend w różnicach w częstości występowania i charakteru współzamieszkiwania związków jest podstawą klasyfikacji Heuveline i Timberlake – klasyfikacji krajów według roli współżycia w procesie tworzenia rodziny. Opisują oni konkubinację jako alternatywę lub równorzędność do małżeństwa w społeczeństwach takich jak Francja czy Szwecja, gdzie wskaźnik ten jest wysoki a udział małżeństw stosunkowo niski. W krajach

⁴ Miho Iwasawa, James M. Raymo, Larry Bumpass, *Unmarried Cohabitation and Family Formation in Japan*, 23. 08. 2005, National Institute of Population and Social Security Research (Tokyo), University of Wisconsin-Madison (Department of Sociology), <http://paa2006.princeton.edu/papers/61321>, Dostęp: 01 listopada 2015.

⁵ Miho Iwasawa, Ryuichi Kaneko, *Conference Of European Statisticians, Joint Eurostat/UNECE Work Session on Demographic Projections*, (Bucharest, 10-12 October 2007), Agenda item 4: Household projections. Trends in partnership behaviours in Japan from the cohort perspective, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.11/2007/wp.11.e.pdf>, Dostęp: 01 listopada 2015.

⁶ James M. Raymo, Miho Iwasawa, Larry Bumpass, *Cohabitation and Family Formation in Japan*, *Demography*. 2009 Nov; 46(4): 785–803.

⁷ *Ibidem*.

takich jak Austria i Finlandia wskaźnik ten jest wysoki, zaś czas trwania konkubinatu krótki, a duża część tych związków prowadzi do małżeństwa. W związku z tym konkubinaty jest etapem przejściowym w stosunku do małżeństwa. W innych krajach takich jak Polska, Włochy i Hiszpania rola konkubinatu jest opisana jako zjawisko marginalne z powodu normatywnych sankcji oraz kar instytucjonalnych mających na celu ograniczenie liczby takich związków do stosunkowo małej grupy.⁸

Relacje między wspólnym życiem i czasem trwania małżeństwa są szczególnie ważne w Japonii, gdzie tendencja do zawierania późniejszego małżeństwa w połączeniu z niewielkim poziomem przedmałżeńskich urodzeń, przyczynia się do niskiej dzietności w obecnej epoce. Ostatni wzrost odsetku małżeństw poprzedzonych ciążą sugeruje, że przedmałżeńskie koncepcje porównywane są z mechanizmem łączenia konkubinatu z małżeństwem i płodnością. Okazuje się nawet, że w niektórych krajach pary żyjące w konkubinacie mają mniej zagwarantowanych praw niż pary homoseksualne czy heteroseksualne.⁹

Japonia ma wysoki wskaźnik małżeństw, zaś konkubinaty jest w tym kraju bardzo rzadkim zjawiskiem i ogranicza się głównie do terenów miejskich. Zaledwie 5 % kobiet poniżej 30 lat zgłosiło, że żyje w takim związku.¹⁰

W niniejszym artykule zbadane zostaną akty prawne oraz popularne japońskie anglojęzyczne portale informacyjne.

⁸ Ibidem.

⁹ Kees Waaldijk, Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership in nine European countries, s. 47 -94, [w:] Marie Digoix, Patrick Festy, Same-Sex Couples, Same-Sex Partnerships & Homosexual Marriages. A Focus on cross-national differentials - Proceedings of the Stockholm Conference, *Dokuments de Travail*, 124/2004.

¹⁰ Rachel Henneck, Family Policy in the US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child Benefits/Family Allowances, Child Care, Marriage/Cohabitation, and Divorce, A Briefing Paper Prepared for the Council on Contemporary Families, CCF Intern, May 2003.; Japanese Cohabitation Befuddles Ornerly Adults, <http://www.tofugu.com/2013/05/13/japanese-cohabitation-befuddles-ornerly-adults/> Dostęp: 01 listopada 2015.

2 Wyszukiwarka aktów prawnych Japanese Law Translation¹¹

Na portal internetowym *Japanese Law Translation* Ministerstwa Sprawiedliwości Japonii w wyszukiwarce aktów prawnych w odpowiedzi na wyszukiwane słowo „cohabit” wyskakuje zaledwie 8 wyników. Oto akty prawne wraz z odpowiednim artykułem traktującym o konkubinacie w Japonii (celowo zachowana została pisownia rządowego tłumaczenia na język angielski oraz poniżej języku oryginału - japońskiego):

1. Act on Prohibition of Private Monopolization and Maintenance of Fair Trade Article 109 Paragraph (1)

Article 109 (1) When conducting an on-site inspection, search or seizure of a person's residence, or a residence, building or other site guarded by a person, an FTC staff member shall have the owner or superintendent (including their representative or agent or other person who can act on their behalf), or *their employee or cohabitating relative* who has attained the age of majority witness it.

2. Act on the Settlement of Environmental Pollution Disputes Article 42-3 Paragraph (1)

(ii) Where the Adjudication Commissioner is the relative of a party to the case within the fourth degree of kinship, or where the Adjudication Commissioner is or was the relative of a party to the case within the third degree of affinity or the cohabitating relative of a party to the case.

3. Court Enforcement Officer Act Article 3 Paragraph (1)

(ii) Where the court enforcement officer is a party's relative by blood within the fourth degree, relative through marriage within the third degree or a *cohabitating relative*.

4. Cabinet Office Ordinance on Designated Dispute Resolution Organizations under the Provisions of Chapter V-5 of the Financial Instruments and Exchange Act Article 11 Paragraph (1)

¹¹ Japanese Law Translation Database System, 2015 Ministry of Justice, Japan. Strona internetowa oficjalnego portal z tłumaczeniami japońskich aktów prawnych na język angielski: <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/>, Dostęp: 01 listopada 2015.

- (ii) a person who is the Party's relative by blood within the fourth degree of kinship, who is or has been the Party's relative by affinity within the third degree of kinship, or who is or has been a *cobabiting relative* of the Party;
5. Ordinance for Enforcement of the Money Lending Business Act Article 30-26 Paragraph (1)
- (ii) the relative by blood within the fourth degree of kinship, affinity within the third degree of kinship, or other *cobabiting relative* of the Party, or a person that was formerly in such position;
6. Alien Registration Act Article 15 Paragraph (3)
- (3) The application in accordance with the provisions of Article 8, paragraph (1) or (2), Article 9, paragraph (1) or (2) or Article 9-2, paragraph (1) and receipt of the registration certificate under Article 5, paragraph (2) (including cases in which the said provision is applied *mutatis mutandis* in accordance with Article 6, paragraph (5), Article 6-2, paragraph (6), Article 7, paragraph (5) and Article 11, paragraph (5)), which has been delivered during the period designated by the mayor of the city or the head of the town or village, notwithstanding paragraph (1) and the first part of the preceding paragraph, may be undertaken by a *cobabiting relative* (excluding any person under the age of sixteen years) of the alien concerned on behalf of such person or any cohabitant who comes under any of items (i) through (iii) in the preceding paragraph (excluding any person under the age of sixteen years).
7. Cabinet Order on Inward Direct Investment, etc. Article 3 Paragraph (11)
- (i) if the person who should be served with the document prescribed in paragraph (7) cannot be met with at the place which service should be made: delivery of said document to an employee, worker, or *cobabitant* who has the capacity to receive said document (referred to as an „employee, etc.” in the next item);
8. Cabinet Office Ordinance on Designated Dispute Resolution Organizations under the Provisions of Chapter V-5 of the Financial Instruments and Exchange Act Article 11 Paragraph (1)

(ii) a person who is the Party's relative by blood within the fourth degree of kinship, who is or has been the Party's relative by affinity within the third degree of kinship, or who is or has been a **cohabitating relative** of the Party;

Jak widzimy powyższe przepisy prawne nie regulują ani definicji ani prawnej podstawy dla istnienia konkubinatu. Słowo konkubinatu jest tu najczęściej ze stawiane ze słowem „*relative*”, które jako przymiotnik może być rozumiane jako relacja lub stosunek z kimś, zaś jako rzeczownik oznacza małżeństwo lub powinowactwo. Słowo to występuje w postaci określeń: *cohabit*, *cohabiting*, *cohabitant*.

Dla porównania fraza „konkubinatu” w wyszukiwarce polskiego Portalu Orzeczeń Sądów Powszechnych pojawia się w 680 orzeczeniach na 122 365 Z kolei w 17 orzeczeniach polskie Sądy różnych instancji definiują pojęcie konkubinatu.¹²

Występowanie słowa „cohabit” w artykułach prasowych wybranych portali informacyjnych w Japonii

Aby wykazać jak bardzo rzadko w Japonii poruszana jest kwestia związków pozamałżeńskich postanowiłam prześledzić ilość artykułów prasowych najpopularniejszych anglojęzycznych serwisów informacyjnych o Japonii. Poniżej przedstawiam tytuły artykułów zamieszczonych na łamach portalów The Japan Times oraz Japan Today.

3 The Japan Times¹³

Fraza „cohabit” wpisana w wyszukiwarce portalu The Japan Times zostaje wyszukana w 10 artykułach, tj.:

1. TOMOHIRO OSAKI, Outrage grows over Sono 'apartheid' column, 20 luty 2015,
2. ISABEL SAWHILL, Dan Quayle's line on couples rings prophetic, 4 Jun 2012,

¹² Stan na dzień: 29 października 2015. Strona internetowa: [http://orzeczenia.ms.gov.pl/search/simple/Konkubinatu/\\$N/\\$N/\\$N/1](http://orzeczenia.ms.gov.pl/search/simple/Konkubinatu/$N/$N/$N/1), Dostęp: 01 listopada 2015.

¹³ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://www.japantimes.co.jp/>

3. JEFF KINGSTON, Holding court on warped ideas of sex and love, 8 stycznia 2012,
4. MATTHEW LARKING, A figure outside the nihonga box. Insho Domoto's 'Japanese-style' painting draws from all parts of the the art world, 24 grudzień 2010,
5. IAN GOULD, Mental machinery for EU lagging, 22 październik 2009,
6. MARTIN WEBB, Hair today, gone tomorrow, 16 July 2006,
7. PHILIP BRASOR, The twisted terminology in Japan's marriage system, 14 marzec 2004,
8. FRANK CHING, China's social mores shift as economic growth soars, 19 październik 2003,
9. SARAH ROONEY, Where death stalks the forest, for man and beast, 9 kwiecień 2002,
10. GWYNNE DYER, French success has economists wondering, 2 July 2001.

4 Japan Today¹⁴

Fraza „cohabit” wpisana w wyszukiwarce Portalu The Japan Today zostaje wyszukana w 8 artykułach, tj.:

1. Court rules against man who sued NHK for using too many loan words, 13 June 2014,
2. Mother ordered to pay Y95 mil after bicycle-riding son collides with elderly woman, 08 June 2013,
3. Preston Phro, 33% of Japanese think marriage is pointless: survey, 06 June 2013,
4. More young people try communal living in 'share houses', 13 luty 2013,
5. AP, With gay ban debate over, military impact in doubt, 20 grudnia 2010,
6. What are the pros and cons of living together with someone before you marry that person?, 1 kwietnia 2010,

¹⁴ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://www.japantoday.com/>

7. Taro Fujimoto, Transsexual celebrity Ayana Tsubaki introduces Coppola's new film, 31 august 2008,
8. Riley Walters, Robotics answers: Japan aims to lead next Industrial Revolution, 13 august 2015.

Przykładowo frazę „*marriage*” ma 6250 wyników, zaś „*divorce*” 1710 razy, „*single*” 22200 razy, a „*wedding*” 2840. Nawet takie przeglądowe badania wskazują na marginalne występowanie zainteresowania zjawiskiem konkubinatu. Przykładowo na portalu internetowym The Japan News by The Yomiuri Shimbun fraza «*cohabit*» nie zostaje w ogóle wyszukana¹⁵, a na NHK WORLD¹⁶, Kyodo News¹⁷, także nie wyskakuje żaden rezultat, a na THE MAINICHI NEWSPAPERS¹⁸ tylko jeden wynik. Ponadto warto zwrócić uwagę także, że wyszukane dzięki frazie artykuły nie poruszają problematyki konkubinatu w szczególny sposób. Większość artykułów nie omawia w sposób zadowalający zjawiska, zaś w pozostałych artykułach słowo to w żaden sposób nie rozwija tematu.

5 Badania statystyczne

Warto przyrzeć się badaniom statystycznym dotyczącym problematyki konkubinatu w Japonii. Takie badania przeprowadza m.in. National Institute of Population and Social Security Research of Japan. Ich przegląd pozwala wychwycić jakie relacje zachodzą między różnymi formami współżycia par np. konkubinatu lub małżeństwo. Poniżej przyjrzymy się trzem różnym analizom badawczym traktującym o odsetkach par w konkubinacie.

6 Gallup World Poll

Gallup World Poll to ankieta dotycząca struktury rodziny, która prowadzona jest w 140 krajach na całym świecie za pomocą takiego samego kwestionariusza, przetłumaczonego na język dominujący w danym kraju.

¹⁵ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://the-japan-news.com/news/search>

¹⁶ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://www3.nhk.or.jp/nhkworld/>

¹⁷ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://english.kyodonews.jp/>

¹⁸ Stan na dzień: 26 października 2015. Strona internetowa: <http://mainichi.jp/english/>

Kohabitace je vysoká v krajích o nízkém podíle manželství. V Estonii, Islandii, Finsku i Švédsku jeden na pět dospělých žil společně se svým partnerem. Z druhé strany společné bydlení bylo vzácností v Řecku, Izraelu, Japonsku, Jižní Koreji, Turecku, Číně, Indii a Indonésii, kde 0% dospělých hlásilo konkubinát (Patř. Tab. 1).¹⁹

Tab. 1. Podíl procentový určených forem spolubydění v vybraných zemích.

Kraj	Manželství	Konkubinát	Single
Austrálie	58%	7%	24%
Rakousko	53	10	24
Belgie	55	12	19
Kanada	53	10	23
Chile	39	8	39
Česko	55	4	25
Dánsko	52	12	21
Estonsko	39	20	21
Finsko	53	18	16
Francie	42	11	29
Německo	55	7	22
Řecko	64	0	27
Maďarsko	49	10	22
Island	49	20	23
Irsko	54	4	31
Izrael	62	0	29
Itálie	58	2	27
Japonsko	67	0	25
Jižní Korea	57	0	39
Luxembursko	58	5	26
Mexiko	49	7	33
Holandsko	57	10	23
Nová Zéland	49	9	30
Norsko	52	14	24
Polsko	57	1	29
Portugalsko	58	4	24
Slowacko	53	2	30
Slowensko	52	8	28
Španělsko	55	5	30
Švédsko	48	20	21

¹⁹ Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators, http://www.oecd-ilibrary.org/sites/soc_glance-2011-en/04/04/index.html?contentType=&itemId=%2Fcontent%2Fchapter%2Fsoc_glance-2011-9-en&mimeType=text%2Fhtml&containerItemId=%2F-content%2Fserial%2F19991290&accessItemIds=
http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2011_soc_glance-2011-en, Dostup: 01 listopadu 2015.; OECD (2011), *Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris.
 DOI: http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-en, Dostup: 01 listopadu 2015.; OECD (2014), *Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris.
 DOI: http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2014-en, Dostup: 01 listopadu 2015.

Kraj	Małżeństwo	Konkubinaty	Single
Szwajcaria	54	2	29
Turcja	66	0	29
Wielka Brytania	49	7	28
Stany Zjednoczone	59	2	26
OECD	54	7	26
Brazylia	48	9	30
Chiny	79	0	16
Indie	70	0	23
Indonezja	67	0	24
Rosja	53	3	21

(Źródło: Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators)

7 Shussho doko kihon chosa 2010

The National Institute of Population and Social Security Research w Japonii przeprowadził w 2010 roku czternaste badanie *Japanese National Fertility Survey* (jap. Shussho doko kihon chosa). Pierwsze przedwojenne badanie zostało przeprowadzone w 1940 roku. Następnie kolejne (powojenne) zrealizowano w 1952 roku. Potem zapoczątkowano cykliczne badania, które miały odbywać się co 5 lat. Przedmiotem badań były kobiety i mężczyźni niezamężni w wieku od 18 do 34 lat. Badanie to przeprowadzono poprzez losowe rozsyłanie kwestionariuszy. Z 14 248 kwestionariuszy otrzymano z powrotem 11 487, czyli 80,6 % odpowiedzi. Jednakże od tej liczby odjęto jeszcze 906 nieprawidłowo wypełnionych ankiet. Omawiane badanie opiera się na czternastym przeglądzie danych dotyczących osób niezamężnych. W kwestionariuszu postawiono następujące pytanie: „Czy kiedykolwiek zamieszkiwałeś z partnerem bez formalnie zarejestrowanego małżeństwa?”. Z kolei odpowiedzi brzmiały następująco: 1) nie, 2) tak, w przeszłości, ale już nie, 3) tak, jestem obecnie w konkubinacie. Odsetek osób przebadanych, które doświadczyły konkubinatu z osobą płci przeciwnej przed zawarciem małżeństwa wzrosła w stosunku do poprzedniego badania. Odsetek respondentów z takim doświadczeniem w swoich wczesnych latach trzydziestych wynosił 8,9% dla mężczyzn i 9,3% dla kobiet. W poprzednim badaniu odsetek ten dla mężczyzn wynosił 9,9%, a dla kobiet 10,6%.²⁰

²⁰ The Fourteenth Japanese National Fertility Survey in 2010, Attitudes toward Marriage and Family among Japanese Singles, Highlights of the Survey Results on Singles (November 2011), National Institute of Population and Social Security Research, http://www.ipss.go.jp/site-ad/index_english/nfs14/Nfs14_Singles_Eng.pdf

8 Badania statystyczne Miho Iwasawa

M. Iwasawa analizując wcześniej przytoczone badanie National Institute of Population and Social Security Research napisał w pracy *'Partnership Transition in Contemporary Japan: Prevalence of Childless Non-Cohabiting Couples'*, że mniej niż 3% kobiet między 25 a 29 rokiem życia zamieszkuje z partnerem. Odstetek par urodzonych w kohorcie 1950 współzamieszkiwały z partnerem wynosił 11,8%, gdzieś w 1960 i 1970 roku ten wskaźnik ten wynosił kolejno 30% i 53,9% odpowiednio. Rozłam między ludnością zamieszkującą obszary miejskie a wiejskie wynosił odpowiednio 68,8 % w miastach i 31,2% na wsiach.²¹

9 Podsumowanie

Powyższe badania wskazują, że zjawisko konkubinatu jest w Japonii marginalne. Powodem takiego stanu może być fakt, że bardzo często Japończycy na zamieszkiwanie z kobietą reagują zadaniem pytania czy jest ona żoną czy kochanką, ponieważ zamieszkiwanie z osobą płci przeciwnej sugeruje bliższą znajomość, a ponadto kobieta i mężczyzna nie mogą być tylko przyjaciółmi. Współcześnie wiele osób mieszka z rodzicami, samodzielnie lub ze współkoatorami tej samej płci przed zawarciem związku małżeńskiego. Ponadto panuje ostracyzm społeczny oparty na staroświeckim poglądzie, że młoda para może zamieszkiwać ze sobą po ślubie, inaczej jest to uważane za nieprzyzwoite i spotyka się z pogardą oraz niekończącymi pytaniami o datę zawarcia małżeństwa. Warto zaznaczyć, że instytucja małżeństwa w Japonii zmienia się. Zawiera się je później, zaś średni wiek zawarcia małżeństwa w Japonii jest jednym z najwyższych na świecie. Z kolei wzrasta liczba osób, które nigdy nie wejdą w związek małżeński, co ogromnie zmienia obraz społeczeństwa w którym jak dotąd małżeństwo było czymś powszechnym.

²¹ Miho Iwasawa, *Partnership Transition in Contemporary Japan: Prevalence of Childless Non-Cohabiting Couples*, *The Japanese Journal of Population*, Vol.2, No.1 (March 2004), <http://self.gutenberg.org/articles/cohabit> Dostęp: 01 listopada 2015., <https://www.tititudorancea.com/z/cohabitation.htm> Dostęp: 01 listopada 2015.

Literature

Hiroshi Kojima, Premarital Cohabitation and the Timing of Family Formation in East Asia and the West, Waseda University, http://iussp.org/sites/default/files/event_call_for_papers/iusspKojima.pdf

<http://english.kyodonews.jp/>

<http://mainichi.jp/english/>

[http://orzeczenia.ms.gov.pl/search/simple/Konkubinat/\\$N/\\$N/\\$N/1](http://orzeczenia.ms.gov.pl/search/simple/Konkubinat/$N/$N/$N/1),

<http://self.gutenberg.org/articles/cohabit>

<http://the-japan-news.com/news/search>

<http://www.japantimes.co.jp/>

<http://www.japantoday.com/>

http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2011_soc_glance-2011-en, Dostęp: 01 listopada 2015.

<http://www3.nhk.or.jp/nhkworld/>

<https://www.tititudorancea.com/z/cohabitation.htm>

James M. Raymo, Miho Iwasawa, Larry Bumpass, Cohabitation and Family Formation in Japan, *Demography*. 2009 Nov; 46(4): 785–803.

Japanese Law Translation Database System, 2015 Ministry of Justice, Japan, <http://www.japaneselawtranslation.go.jp>

Kees Waaldijk, Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership in nine European countries, s. 47-94, [w:] Marie Digoix, Patrick Festy, Same-Sex Couples, Same-Sex Partnerships & Homosexual Marriages. A Focus on cross-national differentials - Proceedings of the Stockholm Conference, *Dokuments de Travail*, 124/2004.

Miho Iwasawa, James M. Raymo, Larry Bumpass, Unmarried Cohabitation and Family Formation in Japan, 23. 08. 2005, National Institute of Population and Social Security Research (Tokyo), University of Wisconsin-Madison (Department of Sociology), <http://paa2006.princeton.edu/papers/61321>.

Miho Iwasawa, Partnership Transition in Contemporary Japan: Prevalence of Childless Non-Cohabiting Couples, *The Japanese Journal of Population*, Vol.2, No.1 (March 2004).

Miho Iwasawa, Ryuichi Kaneko, Conference Of European Statisticians, Joint Eurostat/UNECE Work Session on Demographic Projections, (Bucharest, 10-12 October 2007), Agenda item 4: Household projections. Trends in partnership behaviours in Japan from the cohort perspective, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.11/2007/wp.11.e.pdf>

OECD (2011), *Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris, http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-en

OECD (2014), *Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris, http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2014-en

Rachel Henneck, Family Policy in the US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child Benefits/Family Allowances, Child Care, Marriage/Cohabitation, and Divorce, A Briefing Paper Prepared for the Council on Contemporary Families, CCF Intern, May 2003.; Japanese Cohabitation Befuddles Ornerly Adults, <http://www.tofugu.com/2013/05/13/japanese-cohabitation-befuddles-ornerly-adults/>

Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators, http://www.oecd-ilibrary.org/sites/soc_glance-2011-en/04/04/index.html?contentType=&itemId=%2Fcontent%2Fchapter%2Fsoc_glance-2011-9-en & mimeType=text%2Fhtml & containerItemId=%2Fcontent%2Fserial%2F19991290 & accessItemIds=

The Fourteenth Japanese National Fertility Survey in 2010, Attitudes toward Marriage and Family among Japanese Singles, Highlights of the Survey Results on Singles (November 2011), National Institute of Population and Social Security Research, http://www.ipss.go.jp/site-ad/index_english/nfs14/Nfs14_Singles_Eng.pdf

Contact – e-mail

barbara.jelonek@prawo.uni.wroc.pl

barbaraajelonek@gmail.com

Osvojení v případech nesezdaných párů

Jana Jeřábková

Masarykova universita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Ústavní soud se v dubnu 2015 zabýval problematikou osvojení nezletilého dítěte druhem matky. Zatímco obecné soudy tuto otázku řešily v mezích zákonných ustanovení a jejich ustáleného výkladu a trvaly na splnění zákonných podmínek umožňujících osvojení, Ústavní soud shledal toto řešení ústavně nekonformní. Ve svém nálezu nastínil jiný možný výklad ustanovení zákona o rodině upravujících osvojení. Zejména uvedl, že trvání na splnění podmínky uzavření manželství, aby mohlo být dítě osvojeno jako společné, nesleduje nejlepší zájem dítěte. Zda jde o zcela správný pohled na tuto problematiku, však zůstává otázkou.

Keywords in original language

Osvojení; nesezdané soužití; Ústavní soud; ústavně konformní výklad; nejlepší zájem dítěte.

Abstract

In April 2015 The Czech Constitutional Court dealt with the topic of adoption in case of cohabiting couples. Whereas the courts in civil procedure proceeded within the law and its stable interpretation and insisted on conditions set by the law, The Constitutional Court found this proceeding unconstitutional. The Constitutional Court suggested the new interpretation of the statutory provision of the adoption. It ruled that the best interest of the child should prevail meeting conditions (such as to enter into marriage) set by the law to adopt a child. If this is the right opinion remains question.

Keywords

Adoption; Cohabitation; Constitutional Court; Compliance with the Constitution; the Best Interest of the Child.

1 Úvod

Péče o dítě ve stabilním a harmonickém prostředí, kde jsou dostatečně uspokojovány jeho materiální i nemateriální potřeby, představuje bezesporu dobrý předpoklad pro naplňování nejlepších zájmů dítěte. Pokud se tento faktický stav navíc shoduje se stavem právním, tedy pokud o dítě takto pečují jeho právní rodiče, dalo by se obecně konstatovat, že se v takovém případě jedná o stav téměř ideální.

V dnešní době, kdy spousta tradičních institucí, manželství nevyjímaje, ocitá takříkajíc v krizi, však zároveň narůstá počet situací, kdy se faktický stav se stavem právním nepřekrývá. Bez významu v takovéto situaci není tzv. sociální rodičovství, tedy „vztah založený spoluzitím a výchovou, jaký mají dospělí k osvojeným dětem nebo k dětem, které vychovávají jako vlastní“¹. Prostřednictvím takto vnímaného rodičovství lze vytvořit dítěti úplnou rodinu (chápeme-li ji jako dva rodiče a alespoň jedno dítě) například tehdy, když ta tvořená biologickými vazbami z části nebo zcela nefunguje. V každém případě je záhodno, aby sociální rodičovství v zájmu právní jistoty a rozhodně i zájmu dítěte splynulo s rodičovstvím právním, čehož lze dosáhnout osvojením dítěte. V praxi se tak bohužel často neděje, jak se o tom můžeme dále přesvědčit.

2 Osvojení druhem matky v judikatuře Ústavního soudu

K závěru, že údaje o matce a otci v rodném listu dítěte nejsou pouze formálním výmyslem, dospěl také pár žijící v nesezdaném soužití, vychovávající jedno společné dítě a jedno dítě z předešlého manželství družky, jehož případem se v dubnu 2015 zabýval Ústavní soud². Tento pár chtěl docílit výše nastíněného stavu, tedy aby se druh matky nezletilého dítěte, které spolu s ní vychovává, stal také jeho právním otcem. S návrhem na osvojení dítěte družky předstoupil střezovatel v roce 2013 před obecné soudy. Obecné soudy shledaly, že navrhané osvojení je v souladu s přáním dítěte a že některé podmínky pro osvojení, jak je požaduje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“) byly splněny. Podle ustanovení § 66 odst. 1 zákona o rodině, však „jako společné dítě mohou někoho osvojit pouze manželé“,

¹ Výkladový slovník Rodinných listů. *Rodinné listy*. Praha: Wolters Kluwer, a. s. 2015, č. 9, s. 21.

² Nález Ústavního soudu ze dne 14. dubna 2015 sp.zn. I. ÚS 3283/14“.

což tento pár nesplnil. Z tohoto zákonného důvodu obecné soudy návrh na osvojení zamítly.

Když se stížností proti tomuto rozhodnutí obecných soudů zabýval Ústavní soud, zaujal zcela odlišný postoj, než který při posuzování osvojení dítěte partnerem osoby žijící v nesezdaném soužití doposud zastávala odborná veřejnost³ i obecné soudy. Ústavní soud na rozdíl od ustálené praxe uvedl, že ustanovení § 66 odst. 1 zákona o rodině lze vykládat i tak, že se takovéto osvojení vztahuje pouze na úplně cizí dítě. Pokud je to skutečně v zájmu dítěte, pak by měl mít druh rodiče dítěte možnost toto dítě osvojit. Tímto výkladem by tedy mělo být dosaženo ústavní konformity právní úpravy osvojení. Za rozporný s čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, kde je zakotvena ochrana práva na rodinný život, a s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte (nejlepší zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoliv činnosti týkající se dětí, uskutečňované např. také soudy) však příslušný senát Ústavního soudu považuje § 72 odst. 1 větu první zákona o rodině. V ní je uvedeno, že „osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou“. Podle senátu Ústavního soudu je nepřijatelné, aby v důsledku osvojení druhem matky, ztratilo dítě vazbu nejen na rodinu matky, ale v podstatě i na matku samotnou, pokud bychom se měli držet striktně textu zákona. Senát proto podal návrh plénu na zrušení tohoto ustanovení pro rozpor s právem na rodinný život.

Podíváme-li se na situaci, jak ji předestřel Ústavní soud, nelze než souhlasit se závěrem, že důsledek osvojení dítěte druhem matky v podobě zániku právního vztahu mezi dítětem a matkou je naprosto absurdní. Zároveň však vyvstává otázka, zda se do této situace musíme nutně při řešení osvojení dítěte druhem matky dostat. Pokud přistoupíme na názor senátu Ústavního soudu, že pokud chceme zákon vykládat v souladu s ústavním pořádkem České republiky, musíme připustit možnost osvojení i v nesezdaném páru, pak se k řešení této absurdní situace skutečně dostaneme. Opravdu ale představuje názor zastávaný senátem Ústavního soudu jediný akceptovatelný závěr? Skutečně způsobuje skutečnost, že druh nemůže osvojit dítě své družky, nepřijatelný zásah do práva na rodinný život? Pokusme se posoudit

³ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 286–288.

tyto otázky v souvislosti se závěry učiněnými Ústavním soudem, ale také právní úpravou rodinného práva (ať už se zákonem o rodině, či nyní platnou a účinnou úpravou v § 794 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, který se k řešení této otázky staví stejně).

3 Ústavní konformita právní úpravy osvojení

Ústavní soud ve svém nálezu nepochybně vyjádřil důležitou myšlenku, když připomněl, že rodinný život a nejlepší zájem dítěte představují hodnoty, které nesmí být opomíjeny a je třeba jim poskytovat výraznou ochranu. Práva, i ta základní, mezi něž se řadí právo na rodinný život, však nejsou neomezená. Zákon tak zcela v souladu s ústavními principy může stanovit určité podmínky či požadavky, které musí jedinec splnit, chce-li využít plně určitého práva. Samozřejmě nelze připustit, aby tato zákonná omezení působila jakkoliv nepřiměřeně a bezdůvodně. V souladu s principem proporcionality však některá zákonná omezení připustit a dokonce je považovat za žádoucí. V oblasti rodinného práva, kde dochází k důležitým statusovým změnám a je tedy na místě trvat na právní jistotě v těchto vztazích, to rozhodně platí. Pokud tedy stanoví zákon jako podmínku pro osvojení dítěte jako společného existenci manželství, není důvod vnímat tuto podmínku jako ústavně nekonformní. Právo osvojit dítě svého partnera totiž zákon nezapovídá zcela a jednou pro vždy, jen toto právo váže na splnění určité podmínky, a to na uzavření manželství. V této podmínce se mj. zrcadlí hodnota a důležitost, kterou společnost manželství přiznává. Za zmínku stojí, že Česká republika v tomto ohledu nepatří v Evropě s podmínkou uzavření manželství pro umožnění osvojení mezi výjimky a ani Evropský soud pro lidská práva neshledal tuto podmínku rozpornou s právem na rodinný život⁴.

Nejedná se navíc o jedinou situaci, v níž manželství působí jako privilegovaná forma soužití a skýtá sezdanému páru práva, která nesezdaný pár k dispozici nemá (např. společné jmění apod.). Heterosexuálnímu páru, na který se nevztahuje některá z mála zákonných překážek uzavření manželství, však nic nebrání (ve smyslu zákonném) v tom, aby podmínku existence manželství splnili. Zde se již jedná pouze o jejich svobodnou volbu manželství uzavřít či neuzavřít po zvážení všech důsledků tohoto jednání a vlastních preferencí.

⁴ GROCHOVÁ, M. Spontánně vznikající sociální rodičovství v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2014, č. 3, s. 237.

Potřeba Ústavního soudu poněkud extenzivního výkladu ustanovení o osvojení v zákoně o rodině, kterým dovodil možnost osvojení dítěte druhem matky, se jeví vzhledem k výše uvedenému zbytečná. Ústavní soud se tímto výkladem snažil zamezit zásahu do práva na rodinný život, ovšem dosavadní výklad těchto ustanovení rozhodně nelze považovat za ústavně nekonformní, ani zásah do práva na rodinný život (pokud určitý vnímáme) za nepřiměřený. Výklad Ústavního soudu označuji za extenzivní proto, že jde zcela zjevně nad rámec toho, co tato právní úprava zamýšlela. Argument, že absence úpravy osvojení dítěte druhem matky je pouhým nedopatřením a opomenutím zákonodárce, nemůže obstát, čteme-li úpravu osvojení v zákoně o rodině pozorně a v souvislostech. Právě v ustanovení, jehož část navrhuje senát Ústavního soudu zrušit, nacházíme výslovné řešení situace, kdy je osvojitelem manžel matky dítěte. V takovém případě zákon brání tomu, aby se právní vazby dítěte na matku a její rodinu zpřetrhaly (§ 72 odst. 2 zákona o rodině). Pokud by právní úprava nezamýšlela upravit tuto možnost osvojení pouze pro sezdané páry, proč by tyto situace takto ošetřovala? Opomenutí zákonodárce se u zákonných ustanovení, které upravují změnu statusu (k čemuž u osvojení dochází) a mají zpravidla kogentní povahu, lze připustit jen stěží. Pravděpodobně tedy skutečně vlivem hodnot, které pomáhají utvářet náš právní řád, tento zákon upravil pouze osvojení dítěte manželem matky bez možnosti rozšíření na jiné situace. Jak již bylo výše řečeno, zdaleka to však nemusí znamenat závažný zásah do práva na rodinný život.

3.1 Každý svého štěstí strůjce

Mezi pokusy o odpovědi především na otázku, zda závěr Ústavního soudu o možnosti osvojení dítěte druhem matky byl (jediný) správný a zda právní úprava osvojení byla a je ústavně konformní, mohla poněkud zapadnout velmi důležitá myšlenka, vyjádřená ve zmíněném nálezu Ústavního soudu. Touto stěžejní myšlenkou, která vedla i k návrhu na zrušení části zákonného ustanovení o osvojení, je, nejlepší zájem dítěte by měl být vždy předním kritériem při posuzování záležitostí, jež se ho týkají. Ve společnosti by se toto kritérium mělo dostat do hlubšího povědomí, aby se tímto kritériem nezabývaly pouze soudy, ale všichni jedinci ve společnosti, především rodiče v každodenním životě. Přestože je život často velmi spletitý a plný nejrůznějších

peripetií, všichni máme svobodnou vůli a jsem schopni činit i závažná těžká rozhodnutí.

Proto vnímáme-li v tomto případě jako nejlepší zájem dítěte, aby bylo osvojeno člověkem, který se o něj stará a vychovává jej, pak stojí za zvážení, zda nesplnit podmínku, kterou zákon k tomuto osvojení ukládá, ať už k ní máme výhrady, nebo ne. Právo nám jen stěží může poskytnout záruky spokojeného života. Stále totiž platí, že „každý svého štěstí strůjce“, i když bychom tíhu odpovědnosti za naše rozhodnutí často velmi rádi ze sebe sňaly. V rodinných vztazích to platí tím spíše, že by nám mělo ležet na srdci i štěstí druhých. Proto je velmi důležité nepřeceňovat roli práva, resp. zákona, či soudních rozhodnutí v otázkách jako vytváření a pěstování rodinných vazeb. Spíše než klást jejich rigiditě a neústupnosti za vinu neuspořádání rodinných vztahů podle našich představ, nabízím ke zvážení možnost řešení této situace pokorným podvolením se právním normám upravujících osvojení. Zda si toto jednání někdo zdůvodní tak, že „moudřejší ustoupí“, nebo v duchu římského přísloví „dura lex, sed lex“, či se skutečně rozhodne konat v zájmu dítěte a spokojené, celistvé rodiny, zůstává na vnitřním přesvědčení každého z nás.

Literature

GROCHOVÁ, M. Spontánně vznikající sociální rodičovství v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2014, č. 3, s. 237.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 286–288.

Nález Ústavního soudu ze dne 14. dubna 2015 sp.zn. I. ÚS 3283/14.

Výkladový slovník Rodinných listů. *Rodinné listy*. Praha: Wolters Kluwer, a. s. 2015, č. 9, s. 21.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Contact – e-mail

429030@mail.muni.cz

Majetkové poměry v nesezdaném soužití v porovnání s majetkovým společenstvím v manželství

Petra Konečná, Zdena Pinkavová

Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Abstract in original language

Předmětem tohoto příspěvku je právní úprava majetkových poměrů v nesezdaném soužití (resp. možnosti právní úpravy) v komparaci s majetkovými poměry v manželství. Opomenuta nebude ani otázka společného bydlení a obvyklého vybavení rodinné domácnosti. Důraz bude kladen především na hmotněprávní aspekty dotčené úpravy.

Keywords in original language

nesezdané soužití; manželství; společné jmění.

Abstract

The aim of this paper is the regulation of property relations in cohabitation in comparison with marital property, including the question of cohabitation and common household items. Emphasis will be placed on the substantive aspects of the legislation.

Keywords

Cohabitation; Marriage; Marital Property.

1 Úvod, začátek článku v češtině

Předmětem tohoto příspěvku by mělo být srovnání majetkových poměrů nesezdaného soužití s manželskými majetkovými poměry. Autorky však hned úvodu tohoto příspěvku uvádí, že v komparaci hlubší smysl nevidí. Právní úprava majetkových poměrů nesezdaných soužití se od majetkových poměrů manželů značně liší, jedna s druhou nemají téměř nic společného. Cílem autorek je proto koncipovat tento příspěvek nikoliv jen jako srovnání, což by se mohlo v konečném důsledku jevit jako neúčelné, ale současně

i jako určité zamyšlení bez konkrétního závěru nad klady a zápory žití v nesezdaném soužití a v manželství z pohledu majetkoprávní úpravy (především z pohledu rozsahu majetku, možností nakládání s ním, hospodaření se společnou věcí, společnými příjmy a investicemi), resp. nad klady a zápory podílového spoluvlastnictví či společného jmění (neboť, jak bude řečeno níže, podílové spoluvlastnictví může existovat i mezi manžely) s tím, že se autorky nechtějí dotknout témat probíraných v jiných příspěvcích (bydlení, exekuce/výkon rozhodnutí).

Od devadesátých let 20. století dochází v České republice (v zemích západní Evropy a v dalších vyspělých zemích k tomuto jevu dochází již od druhé poloviny 20. století) k rozšíření nesezdaných soužití. Ze sociologického pohledu je toto rozšíření důsledkem poklesu sňatečnosti, která je doprovázená častou rozvodovostí (každé druhé manželství v České republice je rozvedeno), a dále zvýšením věku při vstupu do manželství a při založení rodiny, ve vztahu k níž manželství přestalo být společností vnímaným předpokladem pro početí potomka, když stoupá počet dětí narozených a vychovávaných mimo manželství. Nesezdané soužití tradičně představovalo pouze dočasnou alternativu k manželství (manželství na zkoušku), přestože vždy mělo a má spíše než k manželství (nejen právně) blíže k soužití dvou svobodných osob. Postupem doby se však z tohoto manželství na zkoušku stala plnohodnotná forma partnerského soužití, kterou stále více párů upřednostňuje na úkor manželství, jež přestalo představovat jedinou společensky přijatelnou formu soužití. Otázkou je proč, když z pohledu ekonomického statusu jsou nesezdané páry údajně méně ekonomicky zajištěny, mají ve srovnání s rodinami sezdaných párů nižší rodinný příjem, nižší vzdělání a muž má větší pravděpodobnost být nezaměstnaný nebo pracovat v méně kvalifikovaných profesích. Vždyť se přeci v souvislosti s novým občanským zákoníkem hovořilo o konci manželství v České republice.¹

2 Podílové spoluvlastnictví vs. společné jmění

Ve vztahu k manželství občanský zákoník z roku 2012, stejně jako jeho předchůdce, vychází z existence společného jmění jako základního zákonného

¹ CHALOUPKOVÁ, Jana. Dohromady nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2006, roč. 42, č. 5, s. 971–986. ISSN 0038-0288.

manželského majetkového režimu. Nedojde-li tedy mezi snoubenci ještě před vstupem do manželství k modifikaci společného jmění pro případ uzavření manželství, uzavřením manželství mezi manželi vzniká společné jmění, tj. specifický majetkoprávní režim, v němž postavení každého z manželů není vyjádřeno podíly. I aktuální právní úprava společného jmění vychází z presumpce dříve obsažené v ustanovení § 144 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění účinném do 31. 12. 2013 (dále jen „obč. zák.“), podle které, není-li prokázán opak, má se za to, že majetek nabytý a závazky vzniklé (dnes dluhy převzaté) jedním z manželů nebo oběma společně za trvání manželství tvoří společné jmění (manželů), přestože toto pravidlo v nové právní úpravě není výslovně upraveno. Je proto pochopitelné a uvedené potvrzují i sociologické výzkumy, že manželé častěji než nesezdané páry vlastní společně majetek, protože nesezdané páry nejsou ke společnému „sdílení“ majetku právně předurčeny.² Společně sdílení majetku u nich nenastává automaticky ze zákona, protože podle zákona jen pouhá skutečnost, že dvě osoby žijí v nesezdaném soužití, nemá vliv na jejich vzájemný právní status. Nesezdané páry proto nejsou motivovány ke společnému nabývání majetku. Mezi osobami z pohledu majetkoprávního (ohledně budoucího majetku) neexistuje žádný právní vztah, ten vzniká až současně se vznikem podílového spoluvlastnictví a jedná se o vnitřní vztah mezi druhem a družkou navzájem. Kromě toho v této souvislosti vznikají společné vnější vztahy druhu a družky ke třetím osobám a vnější vztahy každého ze spoluvlastníků (druha, družky) ke třetím osobám ohledně jejich spoluvlastnického podílu. Tento třetí typ vztahů nenalezneme u společného jmění manželů.³

U nesezdaného soužití tedy žádný obdobný specifický majetkový režim jako v manželství nevzniká. Nesezdaný pár může nabývat

- - buď pouze každý sám do svého výlučného vlastnictví,
- - nebo společně do podílového spoluvlastnictví.

Rozhodnutí, zda nesezdaný pár bude nabývat do podílového spoluvlastnictví či výlučného vlastnictví, spočívá výhradně na něm. Rozhodnutí

² CHALOUPKOVÁ, Jana. Dohromady nebo každý zvláště? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2006, roč. 42, č. 5, s. 971–986. ISSN 0038-0288.

³ KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

ohledně nabývání do podílového spoluvlastnictví nemohou učinit s účinky do budoucna pro neurčitý okruh věcí a s účinky pro třetí osoby. Toto rozhodnutí dělají vždy až v rámci konkrétní právní skutečnosti, na základě které dochází ke vzniku jejich podílového spoluvlastnictví. První kvantitativní odlišnost podílového spoluvlastnictví a společného jmění manželů tudíž spočívá v tom, že manželské majetkové právo se vztahuje na v čase proměnitelnou masu majetku, resp. jmění (aktiva a pasiva), kdežto podílové spoluvlastnictví je vykonáváno pouze k určité konkrétní a nezaměnitelné věci.⁴ Z uvedeného důvodu lze proto konstatovat, že společné jmění manželů, které je v podstatě výrazem stability, jistoty, pohodlí a současně i důvěry (k tomu víc níže) dvou osob, je z pohledu rozšiřování množství aktiv výhodnější, neboť hlavně u ekonomicky nesourodých párů umožňuje, aby i „chudší“ manžel na úkor bohatšího partnera „zbohatl“, protože do společného jmění nabývá i majetkové hodnoty, které by si sám nedovolil.

Jak už bylo naznačeno podílové spoluvlastnictví upravené v ustanovení § 1115 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „o. z.“), není vyhrazeno jen pro nesezdané páry, resp. páry obecně. Vychází z vyvratitelné domněnky stejnosti podílů (§ 1122 odst. 3 o. z.) všech spoluvlastníků, kterých může být více než pouze dva, kdy každý z nich je úplným vlastníkem svého podílu. Podíl si nelze představovat jako vlastnictví určité části věci, i kdyby tato část věci odpovídala velikosti konkrétního podílu.⁵ Podíl vyjadřuje míru účasti každého spoluvlastníka na vytváření společné vůle a na právech a povinnostech, která plynou ze spoluvlastnictví. Spoluvlastník s podílem může „volně“ disponovat, neboť má charakter samostatné věci⁶ (§ 1123 o. z.), nesmí však svým nakládáním způsobovat újmu na právech ostatních spoluvlastníků. Velikost podílu je odvislá od právní skutečnosti, na základě

⁴ KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

⁵ Srov. například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. srpna 2011, sp. zn. 26 Cdo 491/2011. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/234FD309047AAE EBC1257A4E0068BD21?openDocument & Highlight=0,cz,71/60, a v něm obsažená rozhodnutí.

⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 3. 2001, sp. zn. 26 Cdo 2864/2000. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/D764E431995D3D5CC1257A4E0065AAA E?openDocument & Highlight=0

keré dochází ke vzniku podílového spoluvlastnictví. Vyvratitelnou domněnku obdobnou té, která se nacházela v ustanovení § 144 obč. zák., bychom zde hledali marně.⁷

Společné jmění je na rozdíl od podílového spoluvlastnictví subjektivně a časově omezeno, neboť může vzniknout jen mezi manželi a jen za trvání manželství. Kdežto podílové spoluvlastnictví může vzniknout kdykoliv mezi kýmkoliv – druhem a družkou, manželem a manželkou, manželem/manželkou a třetí osobou. Existence společného jmění nebrání, aby kterýkoliv z manželů nabýval majetek do podílového spoluvlastnictví s jinou osobou. Mezi sebou mohou manželé do podílového spoluvlastnictví nabývat jen majetek ze společného jmění vyloučený z důvodu modifikace společného jmění nebo z důvodu, že se jedná o majetek uvedený v ustanovení § 709 odst. 1 o. z. (manželé oba zdědí podíly k téže věci, podíly nenabudou do společného jmění ale do podílového spoluvlastnictví a o tento majetek nerozšíří své společné jmění). Za účinnosti občanského zákoníku z roku 1964 bylo výhodou (lecko by to mohl označit za nevýhodu) společného jmění jeho stabilita a setrvalost spočívající v nezrušitelnosti společného jmění za trvání manželství. Nový občanský zákoník svým návratem k režimu oddělených jmění ale umožnil, aby mezi manželi společné jmění vůbec nevzniklo či bylo za trvání manželství zcela zrušeno (smluvně ve smyslu ustanovení § 717 odst. 1 o. z. ve spojení s ustanovením § 729 o. z.). Za situace, kdy mezi manželi neexistuje společné jmění, tak manželé mohou i za trvání manželství nabývat buď jen do svého výlučného vlastnictví nebo do podílového spoluvlastnictví s manželem či jakoukoliv třetí osobou. Stále je však vyloučeno spoluvlastnictví mezi společným jměním a jedním z manželů.⁸

Kvalitativně lze proto společné jmění považovat za stabilnější a trvalejší, přestože každé druhé manželství končí rozvodem a v souvislosti se zavedením veřejného seznamu manželských majetkových smluv by možná mohlo dojít k výraznějšímu využívání možnosti modifikace společného jmění (včetně staronového režimu oddělených jmění), tj. i využívání podílového spoluvlastnictví za trvání manželství. Společné jmění je „bezpodílové“. Oba

⁷ KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

⁸ KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

manželé tudíž vykonávají práva a povinnosti spojená se společným jměním společně a nerozdílně a z právních jednání jsou společně a nerozdílně zavázáni a oprávněni. Každý z nich má k věci stejné právo omezené týmž právem druhého manžela a to po celou dobu trvání společného jmění. Z uvedeného důvodu je proto mezi manželi za trvání společného jmění vyloučeno, aby došlo k převodu majetku spadajícího do společného jmění z jednoho manžela na druhého, ohledně výlučného majetku kteréhokoliv z manželů toto vyloučení neplatí. Ze stejného důvodu taktéž mezi manželi neexistuje předkupní právo ohledně majetku ve společném jmění manželů. Mezi podílovými spoluvlastníky zákonné předkupní právo za účinnosti občanského zákoníku sice existovalo, s účinností nového občanského zákoníku však v tomto směru došlo ke změně. Zákonné – časově omezené (šest měsíců) – předkupní právo, které se uplatní u úplatného i bezúplatného převodu, mezi podílovými spoluvlastníky existuje jen za podmínek stanovených v ustanovení § 1124 o. z. Toto předkupní právo se na většinu nesezdaných párů v zásadě nebude vztahovat. Pokud by se však přeci jen na nesezdané páry vztahovalo, neuplatní se na ně výjimka obsažená v poslední větě prvního souvětí v ustanovení § 1124 odst. 1 o. z., která se vztahuje mimo jiné jen na manžele a příbuzné v řadě přímé (kterými nejsou). Neexistence zákonného předkupního práva pochopitelně nebrání tomu, aby si podíloví spoluvlastníci mezi sebou předkupní právo ujednali, neučiní-li tak však, podílové spoluvlastnictví jim v podstatě negarantuje žádnou jistotu ohledně budoucího nakládání se společnou věcí.

Na druhou stranu ona výhodná stabilita a trvalost společného jmění vedou k jeho neefektivní nepružnosti, protože k modifikaci či dokonce ke zrušení společného jmění proti vůli druhého manžela může dojít pouze na základě rozhodnutí soudu a současně jen, je-li pro to dán závažný důvod (§ 724 odst. 2 o. z.). Na rozdíl od toho, žádného spoluvlastníka nelze nutit, aby proti své vůli setrval v podílovém spoluvlastnictví (§ 1140 odst. 1 o. z.), i kdyby byl menšinovým podílovým spoluvlastníkem, s jedinou výjimkou, zrušení spoluvlastnictví nemůže žádat v nevhodnou dobu či k újmě některého ze spoluvlastníků. Například, pokud by družka byla těhotná a předmětem spoluvlastnictví by byla nemovitá věc, ve které oba společně žijí (?). Zrušení podílového spoluvlastnictví tedy není závislé na existenci závažného

důvodu. Požádá-li, byť menšinový, spoluvlastník o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, neboť oddělení ze spoluvlastnictví nepřichází v úvahu a spoluvlastníci se nedohodnou, zrušení spoluvlastnictví je jediným možným řešením.

V souvislosti se shora uváděným zrušením podílového spoluvlastnictví a společného jmění je třeba se v krátkosti zmínit o jejich vypořádání, kde si autorky dovolují toliko upozornit na základní odlišnost opětovně zvýhodňující „chudšího“ (bývalého) manžela. Tato odlišnost spočívá v tom, že nedojde-li ohledně vypořádání k dohodě, rozhodne k návrhu některého z (bývalých) manželů o vypořádání soud podle pravidel uvedených v ustanovení § 742 o. z., které zohledňují i imateriální stránku manželského soužití, tento faktor se u podílového spoluvlastnictví nezohledňuje. Nebude-li o vypořádání rozhodovat soud, dojde k vypořádání fikcí, jež ohledně hmotných movitých věcí, které pro potřebu svou či své rodiny nebo rodinné domácnosti využívá jeden z (bývalých) manželů, stanovuje, že se jejich výlučným vlastníkem stává právě tento manžel bez náhrady vůči druhému manželu.

Kromě toho u společného jmění manželů navíc za určitých podmínek hrozí možnost postihu společného jmění (či jeho části) i pro výlučné dluhy druhého manžela, vznikly-li za trvání společného jmění a nikoliv proti vůli nedlužného manžela, včetně dluhů, které vznikly před manželstvím. Stále tím ale (v zásadě) není dotčen výlučný majetek druhého manžela, ani ta část společného jmění, která by po „hypotetickém“ vypořádání připadala na nedlužného manžela, tj. v podstatě nic jiného než ideální podíl na vypořádávaném jmění. Za výraznější riziko spojené se společným jměním proto považujeme situaci, v níž manželé, resp. ani jeden z nich neplní své společné závazky, které se týkají společného jmění. Pak je možné žalovat oba manžele společně a nerozdílně. Za dluh, který hmotněprávní (nikoliv jen pro účely exekuce či výkonu rozhodnutí) patří do společného jmění, totiž manželé odpovídají nejen majetkem ve společném jmění, ale i svým výlučným majetkem (zní-li exekuční titul na oba manžele). To je riziko, které podílové spoluvlastnictví v zásadě nepřináší.

3 Hospodaření, správa, investice

Každá domácnost je současně i ekonomickou jednotku a určitým způsobem hospodaří, nakládá s příjmy osob žijících v této domácnosti. Judikatura opakovaně vyvodila

- ve vztahu k účtu manžela, že „je zcela nerozhodné, jaké peněžní prostředky na účet plynou (zda by plnění poskytovaná na účet náležela do společného jmění manželů, pokud by bylo určeno jiné místo plnění), ale je-li majitelem účtu pouze jeden z manželů, bude se vždy jednat o pohledávku manžela povinného“⁹ (k tomu srov. například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 4. 2000, sp. zn. 21 Cdo 1774/99, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2008, sp. zn. 20 Cdo 2175/2007);
- ve vztahu k příjmu, že nárok na mzdu není součástí společného jmění (srov. například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 2005, sp. zn. 20 Cdo 1642/2004), na rozdíl od vyplacené a převzaté mzdy,
- na druhou stranu zisk z toho, co náleží výhradě jednomu z manželů, bez dalšího náleží do společného jmění. Manžel se tedy o zisk musí dělit. Kdežto v nesezdaném páru by zisk z věci jsoucí jen jednoho z páru patřil výhradně té osobě, která je jejím výlučným vlastníkem.

Přesto sociologické výzkumy ukazují, že pro nesezdaná soužití je charakteristická nižší míra finanční solidarity mezi partnery než pro manželské svazky. V manželství je tak mnohem více obvyklé, že manželé společně hospodaří s penězi. Finanční solidarita nesezdaných páry se pak zvyšuje s rostoucí dobou trvání jejich vztahu a dále a to především u nesezdaných párů s dětmi. Délka vztahu, stejně jako děti, vnáší do nesezdaného soužití více stability, čímž se soužití alespoň fakticky přibližuje manželství, z uvedeného důvodu proto nesezdané páry spíše inklinují ke sdílení financí než k jejich separaci.¹⁰ Ustanovení § 139 odst. 2 obč. zák. hovořilo o hospodaření se společnou věcí. Tento termín v občanském zákoníku z roku 2012 nenalezneme, na místo toho zákon používá označení „správa společné věci“, kterou rozlišuje

⁹ Sněmovní tisk 337. Novela z. – občanský soudní řád. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 28. prosince 2015]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7 & T=337>

¹⁰ CHALOUPKOVÁ, Jana. Dohromady nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2006, roč. 42, č. 5, s. 971–986. ISSN 0038-0288.

na správu běžnou a o významných záležitostech. Hospodařením se mimo jiné rozuměla údržba věci, její oprava, ale také její úprava, resp. její změna včetně odstranění či likvidace, tzn. i zmiňovaná správa věci. Jeho cílem mělo být účelné využití věci.¹¹

4 Správa společné věci

Správa společné věci je obdobně jako v občanském zákoníku z roku 1964 nadále ovládána principem majorizace počítané podle velikosti podílů.¹² O běžné správě společné věci rozhodují spoluvlastníci nadpoloviční většinou, o významných záležitostech poté dvoutřetinovou většinou, budou-li u nesezdaného páru podíly stejně velké, v obou dvou případech bude nutné, aby souhlasili oba dva. Ve společném jmění je při absenci podílů situace jednodušší, neboť o běžných záležitostech může rozhodovat kterýkoliv z manželů, o jiných než běžných záležitostech je třeba, aby rozhodli oba dva (situace je stejná) společně nebo sice jen jeden ale se souhlasem druhého, jestliže manžel odmítá bez vážného důvodu souhlas udělit a je-li to v rozporu se zájmy mj. manželů, může druhý manžel navrhnout, aby souhlas manžela nahradil soud.

V případě investic do společné věci podílových spoluvlastníků judikatura dovodila, že investice jakéhokoliv druhu učiněné jedním ze spoluvlastníků se souhlasem ostatních nepředstavují jejich bezdůvodné obohacení a jsou proto splatné (ve výši odpovídající příslušnému spoluvlastnickému podílu neinvestujícího spoluvlastníka) již za trvání spoluvlastnictví a nikoli až po jeho zrušení, na rozdíl od společného jmění, kdy jsou případné investice vyúčtovávány až v souvislosti s vypořádáváním společného jmění, přičemž pro účely vypořádání je v zásadě irelevantní otázka, zda k investicím dal neinvestující manžel souhlas či nikoliv, rozhodný je primárně původ investic. Souhlasem ostatních se na tomto místě zřejmě bude rozumět souhlas dvou třetinové většiny spoluvlastníků (podle podílů), pokud bude možné konkrétní investici vnímat ve smyslu ustanovení § 1129 odst. 1 jako podstatné

¹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2003, sp. zn. 22 Cdo 1300/2003. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/7071A1E945AF18FEC1257A4E0065885E?openDocument&Highlight=0

¹² KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

zlepšení (apod.) společné věci. Náhradu po přehlasovaném spoluvlastníku však nebude možné požadovat, pokud by mu tím hrozila těžká újma například vznikem povinnosti neúměrné k hodnotě jeho podílu (náhrada by byla neúměrně velká k hodnotě jeho podílu) a přehlasovaný spoluvlastník by v této souvislosti využil ve lhůtě 30 dnů od přijetí rozhodnutí (souhlasu) o investici práva podat návrhu k soudu na zrušení takového rozhodnutí. Obdobně na něm náhrada nebude požadována, pokud by se na tom většina spoluvlastníků dohodla nebo by se zavázala k úhradě veškeré přehlasovanému spoluvlastníku způsobené újmy. Ohledně investic, k nimž nebyl dán příslušný souhlas ostatních spoluvlastníků, pak investující spoluvlastník pochopitelně nárok na náhradu nemá, mohl by se však domáhat bezdůvodného obohacení, pokud by mu nějaké vzniklo. Vyloučena není ani dohoda spoluvlastníků o tom, kdo z nich po dobu trvání spoluvlastnictví ponese náklady investic s tím, že neinvestující spoluvlastník mu za to poskytne náhradu například v podobě možnosti „nerušeného“ užívání věci po dobu trvání spoluvlastnictví. Variantu dohody ohledně investic lze pro účely nesezdaného soužití považovat za nejvhodnější.¹³

5 Závěr?

Jak již autorky v úvodu tohoto příspěvku avizovaly, nechtějí dospět k určitému konkrétnímu závěru, neboť tento by přesahoval rozsah příspěvku, v němž nebyla zmínka o celé řadě důležitých aspektů, které by bylo třeba pro učinění takového závěru zohlednit. Uvádí toliko, že „nový“ občanský zákoník přinesl značné rozšíření (i když v mnoha směrech limitované) autonomie vůle. Podílové spoluvlastnictví i společné jmění má své nesporné výhody i nevýhody, které lze efektivně zúročit v různých životních etapách a situacích a současně, jež se alespoň částečně dají korigovat efektivním využíváním autonomie vůle (smluvní volnosti), které lze jen doporučit.

¹³ KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1; KUČÍKOVÁ, Ilona. *Právní vztahy v alternativních formách soužití v komparaci s manželstvím* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 10. 1. 2016]. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Dostupné z: <http://theses.cz/id/l27mqn/>; usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2001, sp. zn. 22 Cdo 1596/2000. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/400DC1D4A8271FBBC1257A4E00657CE8?openDocument&Highlight=0

Literature

HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; WESTPHALOVÁ, Lenka et al. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, 1380 s. ISBN 978-80-7400-503-9.

CHALOUPKOVÁ, Jana. Dohromady nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2006, roč. 42, č. 5, s. 971–986. ISSN 0038-0288.

KRÁLÍK, Michal. *Podílové spoluvlastnictví v občanském zákoníku*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 516 s. ISBN 978-80-7400-400-1.

KUČÍKOVÁ, Ilona. *Právní vztahy v alternativních formách soužití v komparaci s manželstvím* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 10. 1. 2016]. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Dostupné z: <http://theses.cz/id/127mqn/>

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 3. 2001, sp. zn. 26 Cdo 2864/2000. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/D764E431995D3D5CC1257A4E0065AAAE?openDocument&Highlight=0

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 6. 2001, sp. zn. 22 Cdo 599/99. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/B9FAB4FA6F3107E5C1257A4E0064D853?openDocument&Highlight=0

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2003, sp. zn. 22 Cdo 1300/2003. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/7071A1E945AF18FEC1257A4E0065885E?openDocument&Highlight=0

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2008, sp. zn. 20 Cdo 2175/2007. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 12. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/53B1C95D2E4759D7C1257A4E0066BCB0?openDocument&Highlight=0,20,cdo,2175/2007

Sněmovní tisk 337. Novela z. – občanský soudní řád. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 28. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&T=337>

VOJTEK, Petr. K judikatuře Nejvyššího soudu trochu jinak. *Soudní rozhledy*, 2002, č. 9, s. 309.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 4. 2000, sp. zn. 21 Cdo 1774/99. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/8967D0AA757541B9C1257BD6003A2D42?openDocument&Highlight=0

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2001, sp. zn. 22 Cdo 1596/2000. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/400DC1D4A8271FBBC1257A4E00657CE8?openDocument&Highlight=0

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 2005, sp. zn. 20 Cdo 1642/2004. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/55BAC60062953B83C1257A4E006882FC?openDocument&Highlight=0

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. srpna 2011, sp. zn. 26 Cdo 491/2011. *Nejvyšší soud* [online]. Nejvyšší soud, © 2010 [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/234FD309047AAEEBC1257A4E0068BD21?openDocument&Highlight=0,cz,71/60, a v něm obsažená rozhodnutí.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 1. 2016].

Contact – e-mail

petra-konecna@hotmail.com

Nesezdané soužití v nové právní úpravě

Zdeňka Králíčková

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok usiluje predovšetkým o vymedzenie základných pojmov vo vzbuž na téma, o jejich širší ukotvení ve světle mezinárodních smluv, judikatury Evropského soudu pro lidská práva a Principů evropského rodinného práva. Především však směřuje k vytvoření přehledu těch institucí, které jsou ve vazbě na nový občanský zákoník na nesezdané soužití aplikovatelné.

Keywords in original language

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva; občanský zákoník; druh a družka; faktické soužití; osoby blízké; neexistence společného jmění manželů; neexistence společného nájmu bytu ex lege; rodičovství; majetková práva neprovdané matky dítěte, resp. těhotné ženy vůči (pravděpodobnému) otci dítěte; bydlení; dědění.

Abstract

Contribution seeks to define the basic concepts in relation to the topic of their broader anchoring in the light of international treaties, case law of the European Court of Human Rights and Principles of European Family Law. Above all, it aims to give an overview of those institutions that are linked to the new Civil Code applicable to unmarried cohabitation.

Keywords

The Case Law of the European Court of Human Rights; Civil Code; Cohabitees; de facto Cohabitation; Close Persons; Lack of Community of Marital Property; the Absence of Joint Tenancy by Operation of Law; Parenthood; Property Rights of Unmarried Mothers of the Child and Pregnant Women against the (Putative) Father of the Child; Dwelling, Inheritance.

1 Úvodem

Nesezdanému soužití není v novém občanském zákoníku poskytována výslovná, resp. komplexní ochrana tak, jako manželství, které je *tradičně* považováno za základ rodiny a rodinného života vůbec (viz zákon č. 89/2012 Sb.). Dodejme, že registrované partnerství stojí také více méně stranou zájmu nového kodexu soukromého práva, neboť jeho klíčovým pramenem je stále samostatný zákon (zákon č. 115/2006 Sb.)

Lze říci, že obdobné závěry lze učinit o celém právním řádu. Nesezdané soužití je sice významný fenomén, který se v naší společnosti již řadu let vyskytuje a nabývá stále na větším významu,¹ nicméně zákonodárce jej nepovažuje za hoden pojmenování či výslovné ochrany.² Klade se otázka, zda je tento stav v souladu s potřeby naší společnosti a zda zejména nové občanské právo reprezentované především novým občanským zákoníkem reflektuje evropské standardy.

Tento diskusní příspěvek se snaží především o vymezení základních pojmů ve vazbě na téma, o jejich širší ukotvení ve světle mezinárodních smluv, judikatury Evropského soudu pro lidská práva a Principů evropského rodinného práva. Především však usiluje o vytvoření přehledu těch institucí, které jsou ve vazbě na nový občanský zákoník na nesezdané soužití aplikovatelné. V této souvislosti se klade mnoho dílčích otázek, na které (snad) bude moci nalézt odpovědi v dalších příspěvcích věnovaných zvláštním aspektům nesezdaného soužití zařazených do tohoto sborníku.

2 O evropských standardech

Všeobecně se ví, že rodinné právo je ovládáno tradicemi, kulturními modely, náboženstvím apod. V evropských státech jde proto o materii velmi

¹ Nelze přehlížet, že počet osob žijících tzv. netradičně u nás i ve světě vzrůstá. Setkáváme se nejen se spolužitím osob různého pohlaví, ale i se svazky osob téhož pohlaví, s osobami vyznávajícími tzv. single style apod. Ze statistických údajů vyplývá, že v neformálním svazku žije více a více lidí. Také s ohledem na pokles sňatečnosti a současný nárůst počtu dětí narozených neprovdaným matkám lze usuzovat na fakt, že nesezdané soužití je významný jev.

² Současně však nelze říci, že by na vývoj ve společnosti náš zákonodárce nereagoval vůbec. Především, zákon dlouhodobě nečiní rozdíly mezi dětmi narozenými v manželství a dětmi narozenými ve svazku nesezdaného soužití, resp. mezi povinnostmi a právy jejich rodičů a upravuje majetková práva neprovdané matky k otci jejího dítěte. Důsledky reakce zákonodárce na faktický nárůst počtu osob žijících v nesezdaném soužití jsou zvláště patrné při studiu pramenů práva sociálního zabezpečení.

nesourodou, zejména soustředíme-li se na psané právo, resp. kodexy pocházející z 19. století, či z poloviny 20. století. Nicméně, zaměříme-li se na hodnoty, můžeme (snad) o evropských standardech hovořit. Jmenujme především úctu k člověku, jeho soukromému a rodinnému životu, resp. životu vůbec, lidskou důstojnost, svobodu, čest, rovnost, autonomii vůle, dále solidaritu, ochranu slabší strany, at' už je jí kdokoli. V literatuře se v této souvislosti hovoří o spontánním přibližování rodinných práv v Evropě, především díky respektu právě k všeobecně uznávaným a sdíleným hodnotám, na kterých staví křesťansko-židovská kultura.³ Na věc však existuje celé spektrum názorů.⁴

Nesezdané soužití je tak třeba nahlížet ve světle mezinárodních smluv, judikatury Evropského soudu pro lidská práva, aktivit Rady Evropy a v neposlední řadě Principů evropského rodinného práva, které se v této chvíli teprve rodí.

Pro rodinné právo, jeho tvorbu, interpretaci a aplikaci, má význam celá řada mezinárodních smluv. Mnohé byly přijaty na půdě Haagské konference mezinárodního práva soukromého, řada Organizací spojených národů a některé Radou Evropy. Zejména Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sděl. č. 209/1992 Sb.) má pro rodinné právo a nesezdané soužití zvlášť velký význam; jmenovitě jde zejména o její článek 8 garantující právo každého na respektování soukromého a rodinného života a článek 14 zakotvující zákaz diskriminace. Lze říci, že především právo na úctu k rodinnému životu patří k pilířům evropského systému ochrany lidských práv. Toto právo je jádrem koncepce autonomie jednotlivce. Znamená také limit pro omezování autonomie vůle ze strany státní moci a relativně nově zakládá i pozitivní povinnost státu.

S ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva je možné konstatovat, že ochrana je garantovaná jak rodinnému životu založenému

³ Blíže viz PINTENS, W. Europeanisation of Family Law. In: BOELE-WOELKI, K. (ed.). *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. Antwerp – Oxford – New York: Intersentia, 2003, s. 20 a násl.

⁴ K argumentaci srov. dílo ANTOKOLSKAIA, M. The Harmonisation of Family law: Old and new Dilemmas. *European Review of Private Law*, 2003, s. 28–49; dále viz ANTOKOLSKAIA, M. (ed.). *Convergence and Divergence of Family Law in Europe*. Antwerpen - Oxford: Intersentia, 2007.

manželstvím, tak i *de facto* svazkům (viz věc *Keegan v. Irsko*) a také jiným, tzv. alternativním formám soužití (např. věc *Schalk a Kopf v. Rakousko*). I dítě, které pochází z *de facto* rodičovství, je její součástí narozením, mnohdy bez ohledu na soužití rodičů. Vedle biologického příbuzenství hrají významnou roli také sociální vazby, a to i v rámci širší rodiny. Tím se ovšem právo na respekt k rodinnému životu nevyčerpává. Právo na rodinný život je tak možné chápat velmi široce.

Je třeba zdůraznit, že nesezdanému soužití, povinnostem a právům druhá a družky, jejich vzájemným právům apod., je věnována pozornost také na úrovni Rady Evropy, zejména v rámci Doporučení výboru ministrů Rady Evropy členskými státy o platnosti smluv mezi osobami žijícími spolu jako nesezdané dvojice a jejich závětních dispozic č. 3/88.

Vedle spontánního ovlivňování národních právních úprav výše uvedenými počiny a jejich faktického sblížení ve vazbě na hodnoty je v této souvislosti třeba zmínit také akademické aktivity. S cílem harmonizovat rodinné právo v Evropě byla v roce 2011 založena Komise pro evropské rodinné právo.⁵ Jde-li o priority Komise, byly jimi rozvod a vyživovací povinnost po rozvodu, rodičovská odpovědnost, manželské majetkové právo⁶ a nejnověji právě nesezdané soužití.⁷ Hlavní zpracovatelé se nezaměřovali jen na „*law in books*“, ale také na „*law in action*“ a na základě různých přístupů k vybraným právním otázkám koncipovali velmi obecné principy. Mnohé

⁵ Komise pro evropské rodinné právo staví na společném základu, „*common core*“, nicméně, odvažuje se jít ke kompromisům a dále k „*better law*“. K získání „*common core*“ slouží vypracování promyšlených dotazníků, jejich zodpovězení oslovenými akademiky, vyhodnocení závěrů mezinárodních konferencí, další komparativní výzkum a zejména abstrakce. V podrobnostech viz <http://www.law.uu.nl/priv/cefl> (cit. ze dne 5. 12. 2015).

⁶ Principy ve vazbě na první tři oblasti zájmu byly již publikovány, včetně knižně zpracovaných komentářů. Viz BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2004; BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2007; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Property Relations Between Spouses*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2013.

⁷ V době odevzdání tohoto příspěvku byly publikovány pouze národní zprávy. K tomu viz BOELE-WOELKI, K.; MOL, Ch.; van GELDER, E. (eds). *European Family Law in Action. Volume V: Informal Relationship*. Cambridge - Antwerp – Portland: Intersentia, 2015.

z výše uvedeného „*better law*“ bylo pojato do Principů evropského rodinného práva, což nejsou právní normy, ale určité standardy, které sledují všeobecné evropské hodnoty. Jejich tvůrci měli za to, že napomohou k harmonizaci rodinného práva v Evropě. Mohou být využity ve vnitrostátním zákonodárství,⁸ jakož i při přípravě mezinárodních smluv.

3 O principech a východiscích nového kodexu soukromého práva

Pokusů o radikální reformu rodinného, resp. občanského práva, bylo po roce 1989 několik. Nicméně, až na základě věcného záměru vytvořeného Ministerstvem spravedlnosti v roce 2001⁹ se podařilo vytvořit řadu verzí paragrafovaného znění nového občanského zákoníku a dospět do cíle. Jde-li o naše téma, z Principů a východisek nového kodexu soukromého práva se podává, že „*Vztah dvou osob různého pohlaví kromě vztahu manželského nebude v současné době institucionalizován, neboť je zřejmé, že po něm není u nás žádná společenská objednávka; ostatně i v zahraničí je jeho úprava zcela výjimečná. Nelze pominout, že partnerství osob různého pohlaví, tj. tzv. družectví, by bylo statusovým institutem, zakládalo by nový právní status. Ten by vyžadoval alespoň takovou právní úpravu jako registrované partnerství. Přitom by šlo v podstatě o manželství druhého řádu. Vzhledem k tomu, že u nás má manželství stále velmi vysoký kredit, nemůže ani společenská objednávka po drubohadém manželství vzniknout. Proto bude situace soužití druhá a družky řešena i nadále tak, jak je tomu dnes, totiž jednotlivými právními předpisy pro jednotlivé situace - např. v občanském zákoníku institutem tzv. spoluzijících osob, uvažovaných jak v dědickém právu, tak i v nájemním právu bytovém. V zájmu ochrany slabší strany bude favorizován vznik spoluvlastnictví spoluzijících osob k věcem nabytým během jejich soužití.*“¹⁰

K tomu lze říci učinit zejména dvě následující poznámky.

- ⁸ U nás byly v rámci rekodifikace základního pramene soukromého práva, občanského zákoníku, zohledněny zejména Principy věnované rodičovské odpovědnosti. Blíže viz BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2007.
- ⁹ Srov. věcný záměr Ministerstva spravedlnosti č. j. 2623/00-L ze dne 29. ledna 2001, ze kterého vyplývá snaha o vytvoření evropského kontinentálního civilistického pojetí rodinného práva.
- ¹⁰ Tak ELIÁŠ, K.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. Praha: Linde, 2001, s. 180.

Především se klade otázka, zda má domněnka tvůrců nového kodexu, resp. zákonodárce vůbec oporu ve společenské realitě. Skutečně ve společnosti není objednávka po ukotvení tzv. družectví, resp. po vymezení povinností a práv druhá a družky v zákoně? Žádná seriózní diskuse k této věci neprobíhala a ani v současné době neprobíhá. Lze však souhlasit s tím, že by se jednalo o jakési manželství druhého řádu. S tím souvisí také jistá neujasněnost pojmů.¹¹

Dále se lze ptát, zda se v občanském zákoníku podařilo ochránit dostatečně slabší stranu¹² v rámci tzv. spoužijících osob, resp. osob blízkých, zejména v právu dědickém či nájemním. Po důkladnějším studiu příslušných ustanovení se jeví, že zákonodárce nesezdané soužití v této oblasti spíše opominul.¹³ Z žádného ustanovení se nepodává, že by „... v zájmu ochrany slabší strany... favorizován vznik spoluvlastnictví spoužijících osob k věcem nabytým během jejich soužití“ tak, jak se předpokládalo v Principech a východiscích nového kodexu soukromého práva.

4 Část první občanského zákoníku: obecná část

Občanský zákoník vychází nejen z Listiny základních práv a svobod, ale zohledňuje zejména mezinárodní smlouvy. Především je uvedeno, že každý má přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí své rodiny nebo lidí jemu blízkých (§ 3 odst. 1 ObčZ) a že každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého (§ 81 odst. 1 ObčZ). Byť je manželství ve vazbě na tyto pojmy výslovně zmíněno jak v obecné části [viz § 3 odst. 2

¹¹ Za jiné formy soužití lze považovat takové svazky osob různého, ale i stejného pohlaví, které jsou odlišné od manželství a registrovaného partnerství jako základních statusových poměrů. Jedná se tak o poměry faktické. Pro soužití muže a ženy se u laické veřejnosti, ale i v odborné literatuře zažil pojem nesezdané soužití, partnerské soužití, faktické manželství, manželství na zkoušku, dříve také konkubinát. S ohledem zejména na veřejné právo, resp. právo sociálního zabezpečení lze říci, že o nesezdané soužití se jedná zejména tehdy, jestliže dvě osoby odlišného pohlaví vytvoří určité dlouhodobější životní společenství. Druhem a družkou lze pak rozumět muže a ženu, kteří spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

¹² V obecné rovině viz KRALÍČKOVÁ, Z. Ochrana slabší strany v rodinném právu. *Právník*, 2011, č. 4.

¹³ Zákonodárce dokonce – proti dřívější právní úpravě – snížil standard ochrany registrovaným partnerům. Nepožívají tak ochrany v rámci části druhé občanského zákoníku (zejména ve vazbě na § 3020 ObčZ), vyjma ustanovení proti domácímu násilí (viz § 3021 ve spojení s § 751 až § 753 ObčZ).

písm. b) ObčZ], tak upraveno jako klíčový statusový poměr v části druhé, je třeba mít za to, že právo na rodinný život je možné realizovat i jinak, než uzavřením manželství. To vystihuje dynamický vývoj pojetí rodiny od tradiční nukleární rodiny po pluralitu forem lidského soužití.

Občanský zákoník rodinu nedefinuje. Fakt, že v rámci zásad soukromého práva poskytuje ochranu rodině, rodičovství a manželství (viz § 3 ObčZ) neznamená, že by základem rodiny a rodinného života vůbec byly jen svazky muže a ženy založené manželstvím. Rodinu tak můžeme chápat velmi široce, neboť z ústavního rámce vyplývá právo každého žít podle svého (srov. článek 2 odst. 4 Ústavy, článek 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod). Mnoho podnětného vyplývá z výše zmíněné judikatury Evropského soudu pro lidská práva, která poskytuje ochranu rodinnému životu ve smyslu článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobodí *de facto* svazkům založeným na biologickém poutu (srov. věc *Keegan v. Irsko*) a nejnověji také soužití osob stejného pohlaví (viz věc *Schalk a Kopf v. Rakousko*).

Pro nesezdané soužití může být významný pojem osoby blízké obsažený právě v části první. Nový občanský zákoník legální definici proti předchozí úpravě rozšiřuje, byť mezi osoby blízké výslovně druha a družku nezahrnuje. Zákon stanoví, že se jedná o příbuzné v řadě přímé, sourozence a manžela, resp. registrovaného partnera a tím, že jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocít'ovala jako újmu vlastní. Dále konstruuje vyvratitelnou domněnku, na základě které se má za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí (viz § 22 ObčZ). Pokud tedy určité soužití vykazuje známku trvalosti, vyvratitelná domněnka osoby blízké se uplatní bez dalšího. To má význam s ohledem na celou řadu ustanovení, např. u promlčení, kde se výslovně hovoří o tom, že mezi osobami žijícími ve společné domácnosti promlčecí lhůta ani nepočíná, ani neběží (§ 646 ObčZ).

S institucí osob blízkých souvisí pojem tzv. osoby spolužijících, se kterými se lze setkat v rámci dědického práva, resp. zákonné posloupnosti (srov. § 1636 ObčZ, § 1637 ObčZ) a u tzv. legálního přechodu nájmu v případě smrti nájemce (viz § 2279 ObčZ). K tomu blíže v obecné rovině v dalších řádcích a zejména v příspěvku *Lenky Dobešové* tohoto sborníku.

5 Část druhá občanského zákoníku: rodinné právo

Jak již bylo předznamenáno, v části druhé občanského zákoníku není nesezdané soužití zohledněno, resp. zákonné povinnosti a práva stanovené pro manžele nelze aplikovat na druha a družku.¹⁴ Nelze tak uplatnit taková ustanovení, která poskytují ochranu slabší straně, kterou je v manželství zejména ten, kdo dlouhodobě pečuje o nezletilé děti a tím ztrácí možnost vlastní práci získávat jmění, resp. rozšiřovat či zvelebovat vlastní majetek. Jmenovitě se jedná o to, že mezi druhem a družkou nevzniká *ex lege*:

- rodinná domácnost a nepožívají tak ochrany prostřednictvím obvyklého vybavení rodinné domácnosti (viz § 698 ObčZ);
- (společný/odvozený) právní důvod bydlení a jeho ochrana, zejména ve vazbě na odvozené právní důvody bydlení (§ 744 ObčZ) a tzv. nedisponovatelnost rodinným obydlím (viz § 747 ObčZ), vyjma ochrany proti domácímu násilí,
- majetkové společenství (dle § 708 a násl. ObčZ),
- vzájemná výživovací povinnost (srov. § 697 ObčZ; nicméně v zákoně je zohledněno faktické poskytování výživy v rámci náhrady škody, viz níže).

Dále, soud nesmí rozhodnout o

- společném osvojení či společné náhradní rodinné péči druha a družky
- a ani o jejich společném poručenství.

K tomu viz příspěvky *Jany Jeřábkové* a *Kateřiny Cilečkové* v tomto sborníku.

Ve vazbě na tradice, ale i inovace inspirované Principy evropského rodinného práva však občanský zákoník upravuje:

- určování otcovství k dítěti narozenému mimo manželství
- a v této souvislosti nositelství a výkon rodičovské odpovědnosti bez ohledu na manželství,
- majetková práva neprovdané matky (viz § 920 ObčZ, včetně situace po úmrtí povinného, viz níže),
- v neposlední řadě ustanovení na ochranu před domácím násilím (viz § 3021 ObčZ s odkazem na § 751 až 753 ObčZ).

¹⁴ To se týká i registrovaných partnerů. Blíže viz poznámka č. 13.

Je třeba zdůraznit, že náš právní řád nikterak nediskriminuje děti narozené neprovdaným matkám, ani jejich rodiče. Rodiče tak mají k dětem zásadně stejné povinnosti a práva, ať jsou manželé či nikoli, včetně rodičovské odpovědnosti (§ 865 ObčZ). Je pouze významné, zda rodiče spolu a s dítětem žijí ve společné domácnosti či nikoli. Pokud došlo k rozchodu, soud upraví jejich poměry obdobně, jako kdyby se jednalo o rozvod, a to v rámci řízení o výkonu povinností a práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti rodičů, kteří žijí odděleně (viz § 908 a násl. ObčZ).

Také děti mají vůči svým rodičům stejné povinnosti a práva, ať již se narodily v manželství nebo ve faktickém svazku, a to v osobní i majetkové sféře (včetně dědických práv).

V zákoně jsou speciálně upravena některá práva neprovdané matky vůči otci jejího dítěte, protože by nebylo spravedlivé, aby náklady svého těhotenství, porodu, a také své výživy nesla sama. Jde o právo na přiměřené výživné po dobu maximálně dvou let od narození dítěte a úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem (viz § 920 odst. 1 ObčZ). Pokud by bylo otcovství pouze pravděpodobné, těhotná žena má práva obdobná, nicméně návrh musí u soudu podat do porodu (viz § 920 odst. 2 a 3 ObčZ). Tato majetková práva se však v praxi uplatňují spíše tehdy, pokud spolu muž a ženy již nežijí, resp. nikdy nežili.

6 Část třetí občanského zákoníku: absolutní majetková práva

Mezi druhem a družkou nevzniká ze zákona, ani ze smlouvy žádné majetkové společenství podobné společnému jmění manželů, které má uplatnění pouze mezi manžely. I když spolu tedy druh a družka žijí v jakémsi faktickém, dlouhotrvajícím svazku manželství velmi podobném, nabývají majetek zpravidla každý do svého odděleného, výlučného, individuálního vlastnictví. Se složkami svého individuálního vlastnictví mohou také samostatně disponovat. Pokud něco získají společně, bude se jednat o podílové spoluvlastnictví (§ 1115 ObčZ), které však nelze chápat jako majetkové společenství. Podíl vyjadřuje pouze míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci. Není-li

podíl vymezen právním předpisem nebo dohodnut, podíly obou jsou stejné (§ 1122 odst. 3 ObčZ). Podílové spoluvlastnictví nezaniká rozchodem druhu a družky, ale je třeba je zrušit a vypořádat.

Jak již bylo uvedeno, občanský zákoník pojem druh a družka nezná, tj. neupravuje tedy ani jejich vzájemné dědické nároky. Přesto však můžeme muže a ženu žijící ve faktickém svazku, podobně jako kterékoli jiné osoby, za určitých zákonem stanovených předpokladů pojmout nejen mezi testamntární dědice (§ 1494 a násl. ObčZ), resp. dědice na základě dědické smlouvy (§ 1582 a násl. ObčZ), ale dokonce i mezi dědice zákonné (§ 1633 ObčZ).

Každý má možnost naložit se svým majetkem pro případ své smrti podle své vůle zejména závětí, a vyloučit tak přechod majetku na osoby náležející do okruhu zákonných dědiců. Druh tedy může pořídit závětí ve prospěch své družky tak, že jí odkáže nějaký majetek, a vyloučí tak z dědění např. své děti, manželku, rodiče, sourozence. Nepominutelným dědicům (dětem, resp. potomkům) náleží z pozůstalosti povinný díl (§ 1642 ObčZ). Manžel či manželka a ostatní příbuzní, *nota bene* druh či družka však mezi nepominutelné dědice nepatří.

V rámci vymezení základních pojmů bylo uvedeno, že pro nesezdané soužití má velký význam termín tzv. osoba spolužijící. Jedná se o osobu, která žila se zůstavitelem ve společné domácnosti nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí a která z tohoto důvodu pečovala o společnou domácnost anebo byla odkázána výživou na zůstavitele (§ 1636 a § 1637 ObčZ). Druh nebo družka mohou být pokládáni za tzv. spolužijící osoby, a mohou po sobě navzájem dědit ve druhé nebo třetí dědické třídě dědiců. Nedědí-li zůstaviteli potomci, dědí ve druhé dědické třídě manžel (nejméně jednu polovinu), zůstaviteli rodiče a tzv. osoba spolužijící (stejný díl). Pokud by zůstavitel neměl manželku ani rodiče, nebo by nedědili, mohla by tzv. spolužijící osoba dědit po zůstaviteli ve třetí dědické skupině, avšak společně se sourozenci svého druhu (stejným dílem). Lze říci, že postavení pozůstalé družky, resp. druhu v situaci, kdy měl zůstavitel dítě, je velmi nepříznivé, a to i tehdy, pokud by se jednalo o dítě společné.

Neprovdaná matka nenabývá, na rozdíl od pozůstalé manželky, vlastnické právo k movitým věcem, které tvoří základní vybavení rodinné domácnosti, byť by byla vedena léta (§ 1667 ObčZ).

Novinkou, kterou přinesl občanský zákoník, je právo na výživné z pozůstatosti v rozsahu slušné výživy, na které má právo neprovdaná žena, resp. matka zůstavitelova dítěte, která nebyla za zůstavitele provdána, a to až po dobu šestinedělí (§ 1666 odst. 1 *in fine* ObčZ). Má také právo na zaopatření z pozůstatosti po dobu tří týdnů (viz § 1669 ObčZ). Zde se klade otázka, zda se může jednat např. i o poskytnutí bydlení apod.

7 Část čtvrtá občanského zákoníku: relativní majetková práva

Občanský zákoník je založen na autonomii vůle a smluvní volnosti. Druhovi a družce poskytuje celou řadu pojmenovaných smluv i prostor pro uzavření smluv inominátních. V praxi však nenacházejí příliš často uplatnění smlouvy, které by se povinnostmi a právy druhu a družky zaobíraly po dobu soužití a zejména pro případ krize, rozchodu, úmrtí apod.¹⁵ Tento fakt jde k tíži slabší strany, zejména ekonomicky závislé osobě, např. pečující o dítě útlého věku apod.

Co zákon kupříkladu umožňuje?

Především, výživné lze mezi druhem a družkou poskytovat na základě nepojmenované dohody uzavřené konkludentně, ale také jako smlouvy zaopatřovací, zejména o důchod (§ 2701 ObčZ). Pokud spolu druh a družka žijí ve spotřebním společenství, a společně tak uspokojují své potřeby nebo si dobrovolně poskytují výživné, aniž jim to zákon ukládá, nejedná se o bezdůvodné obohacení. Jak již bylo naznačeno výše, faktické, dobrovolné poskytování výživného např. druhem družce může být významné např. v případě náhrady škody (§ 2966 ObčZ), neboť při usmrcení druhu totiž musí povinný (škůdce) hradit peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý výživu poskytoval (fakticky družce), nebo byl povinen poskytovat (ze zákona svým dětem).

Jde-li o právní důvody bydlení druhu a družky, mohou spolu bydlet na základě několika právních důvodů bydlení, vzniklých opět zejména ze smlouvy. Jedná se o společný nájem bytu (§ 2270 ObčZ), o podnájem bytu nebo jeho části

¹⁵ Jde-li o limity případných tzv. partnerských či ex-partnerských smluv, lze uvažovat jen o takových, které jsou dány obecnými zásadami soukromého práva, např. dobrými mravy, dobrou vírou, ochranou slabší strany či nabytých práv, kogentními normami a institucemi manželského práva, resp. práva registrovaného partnerství.

(§ 2274 a násl. ObčZ), o podílové spoluvlastnictví bytu nebo nemovitosti sloužící k bydlení. Druh a družka spolu mohou bydlet také na základě práva odpovídajícího věcnému břemenu (§ 1115 a násl. ObčZ), resp. služebnosti (§ 1257 a násl. ObčZ) nebo z důvodu nepojmenované smlouvy.

Žel, jde-li o nájemní bydlení, legální přechod nájmu pro případ úmrtí nájemce není upraven ve vazbě na úpravu předchozí. Nový občanský zákoník tzv. osoby spolužijící nezahrnuje výslovně do výčtu osob, na které nájem bez dalšího tj. bez souhlasu pronajímatele, *ex lege* přechází (§ 2279 odst. 1 ObčZ). Lze si klást otázku, jak vyložit v této souvislosti pojem „partner“, který zákon uvádí ve vazbě na privilegované osoby, tj. manžela, rodič, sourozenec, zeť, snacha, dítě nebo vnuk apod. Není-li v zákoně uvedeno „registrovaný partner“, lze mít za to, že se jedná o partnera v obecném slova smyslu, tj. druhu či družku. Pokud chtěl zákonodárce zvýhodnit jen „registrované partnery“, měl tak učinit výslovně, resp. slovo „partner“ do zákona vůbec ve vazbě na koncepci společných ustanovení občanského zákoníku neuvádět (viz dikci § 3020 ObčZ).¹⁶

Ochrany proti domácímu násilí se může dovolávat kdokoli, tedy i druh či družka (viz § 3021 ObčZ s odkazem na § 751 až 753 ObčZ).

8 Exkurz do veřejného práva

Prameny práva veřejného pojem druh a družka užívají. Ve sféře práva sociálního zabezpečení se jedná např. o zákon o státní sociální podpoře (zák. č. 117/1995 Sb.), dále zejména o zákon o životním minimu (zák. č. 463/1991 Sb.), zákon o zaměstnanosti (zák. č. 1/1991 Sb.), zákon o sociálním zabezpečení (zák. č. 100/1988 Sb.) atd.

Také v oblasti trestního práva je faktické nesezdané soužití výslovně zohledněno. Např. jsou garantována práva obviněného na obhajobu mimo jiné také zakotvením práv tzv. osob se samostatnými obhajovacími právy (§ 37, § 247 zákona č. 141/1961 Sb.). Dále se s termínem druh setkáme zejména v souvislosti s právní úpravou dokazování v trestním řízení. Druh má výslovně garantováno právo odepřít výpověď jako svědek za splnění určitých zákonných předpokladů (§ 100 cit. zákona).

¹⁶ V komentářové literatuře, pokud se vůbec danou věcí zabývá, se lze setkat i s názorem opačným. Tak *Bajura a Šalaš* v díle ŠVESTKA, J.; DVORÁK, J.; FIALA, J. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V* (§ 1721 až 2520). Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1265.

9 Závěr

Jak vyplývá z výše uvedeného, nesezdanému soužití neposkytuje český právní řád komplexní ochranu. Občanský zákoník lze aplikovat jen, jde-li o vybraná ustanovení.

Nicméně, na otázku, zda bylo, resp. je třeba upravit nesezdané soužití jako manželství druhého řádu, se nabízí dvě protichůdné odpovědi.

Především lze odpovědět tradičně. Pokud je muži a ženě umožněno uzavřít manželství a požívat zákonné ochrany v podobě povinností a práv vznikajících *ex lege*, a oni toto privilegium vědomě „odmítnou“, nemohou se v důsledku vzniknuvší krize, úmrtí jednoho z nich apod. „dovolávat“ zákona. Obdobné konstatování lze učinit, pokud jde o osoby stejného pohlaví, byť jim zákon o registrovaném partnerství a občanský zákoník poskytují nižší standard ochrany, než manželům.

Odpovědět je však možné i jinak, ve vazbě na evropské standardy, které se povolna rodí, zejména s ohledem na judikaturu *Evropského soudu pro lidská práva* a v neposlední řadě i *Principy evropského rodinného práva* v této věci. Možná by stranou pozornosti zákonodárce neměl stát ani *Model Family Code*, který za určitých podmínek staví neformální svazky bez ohledu na pohlaví na roveň manželství, resp. je považuje za druh partnerství.¹⁷

Čas ukáže. Lze si jen přát, aby zvolené legislativně-politické řešení vycházelo z potřeb měnící se společnosti.¹⁸

Literature

ANTOKOLSKAIA, M. The Harmonisation of Family law: Old and new Dilemmas. *European Review of Private Law*, 2003, s. 28–49.

¹⁷ K tomu blíže SCHWENZER, I.; DIMSEY, M. *Model Family Code*. Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006. Autorky v článku 1.1 za partnerství považují takové neformální svazky,

- které trvaly déle než tři roky,
- ve kterých je/žije společné dítě nebo
- pokud jeden či oba partneři významně přispěli do společné anebo individuální sféry druhého partnera.

¹⁸ Je všeobecně známo, že především v severských zemích je nesezdané soužití široce akceptované. Právní rozdíly mezi neformálními svazky a manželstvím jsou stále menší a menší. Mnoho nesezdaných párů se domnívá, že nejsou žádné. Tak je tomu však pouze ve Švédsku. V detailech viz ASLAND, J.; BRATTSTRÖM, M.; LIND, G.; LUND-ANDERSEN, I.; SINGER, A.; SVERDRUP, T. *Nordic Cohabitation Law*. Cambridge - Antwerp - Portland: Intersentia, 2015.

- ANTOKOLSKAIA, M. (ed.) *Convergence and Divergence of Family Law in Europe*. Antwerpen - Oxford: Intersentia 2007.
- ASLAND, J.; BRATTSTRÖM, M.; LIND, G.; LUND-ANDERSEN, I.; SINGER, A.; SVERDRUP, T. *Nordic Cohabitation Law*. Cambridge - Antwerp – Portland: Intersentia, 2015.
- BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Property Relations Between Spouses*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2013.
- BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2004.
- BOELE-WOELKI, K.; FERRAND, F.; GONZÁLEZ-BEILFUSS, C.; JÄNTERÄ-JAREBORG, M.; LOWE, N.; MARTINY, D.; PINTENS, W. *Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2007.
- BOELE-WOELKI, K.; MOL, Ch.; van GELDER, E. (eds). *European Family Law in Action. Volume V: Informal Relationship*. Cambridge - Antwerp – Portland: Intersentia, 2015.
- DOBROVODSKÝ, R. Europeizácia a internacionalizácia rodinného práva. In: LAZÁR, J. a kol. *Občianské právo hmotné*. Bratislava: Iura edition, 2010.
- ELIÁŠ, K.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Princípy a východiska nového kodexu soukromého práva*. Praha: Linde, 2001.
- ELISCHER, D. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, č. 7.
- GREGOROVÁ, Z.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, č. 5.
- KMEC, J.; KOSAŘ, D.; KRATOCHVÍL, J.; BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. České rodinné právo ve světle evropských harmonizačních tendencí. *Právník*, 2012, č. 12.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Ochrana slabší strany v rodinném právu. *Právník*, 2011, č. 4.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Rodinné právo v novém občanském zákoníku. *Právní rozhledy*, 2013, č. 23 – 24.

PINTENS, W. Europeanisation of Family Law. In: BOELE-WOELKI, K. (ed.). *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. Antwerp – Oxford – New York: Intersentia, 2003.

SCHEU, H. Ch. Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In: DVOŘÁK, J.; WINTEROVÁ, A. (eds.). *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2009.

SCHWENZER, I.; DIMSEY, M. *Model Family Code. From a Global Perspective*. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2006.

ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V (§ 1721 až 2520)*. Praha: Wolters Kluwer, 2014.

Contact – e-mail

zdenka.kralickova@law.muni.cz

Nezosobášené osoby z pohľadu sociálneho poistenia

Ján Matlák

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstrakt

V práve sociálneho zabezpečenia osobitné postavenie zaujíma sociálne poistenie, ktoré zahŕňa nemocenské, dôchodkové, garančné, úrazové poistenie a poistenie v nezamestnanosti. V rámci niektorých týchto sociálno-poist'ovacích právnych vzťahov sa diferencovane pristupuje k zosobášeným, nezosobášeným alebo osamelým osobám. Autor poukazuje na danú problematiku a odporúča ju aj legislatívne riešiť.

Kľúčové slová

sociálne poistenie; nemocenské poistenie; dôchodkové poistenie; úrazové poistenie; zosobášené; nezosobášené osoby.

Abstract

The special position in the Social Security Law occupies the social insurance, which includes sickness, pension, guarantee, casualty insurance and unemployment insurance. In some of these social insurance legal relations the approach to married, unmarried or living alone is approach to unmarried, unmarried or living alone is differentiated. The author draws on this issue and recommends it to legislatively resolve.

Keywords

Social Insurance; Sickness Insurance; Pension Insurance; Casualty Insurance; Married Persons; Unmarried Persons.

1 Úvod

Právo sociálneho zabezpečenia je významným nástrojom uplatňovania ekonomickej i sociálnej funkcie štátu. Toto právne odvetvie má úzku súvislosť

so sociálnou politikou a možno konštatovať, že v súčasnosti dochádza k postupnému znižovaniu úlohy štátu a jeho „paternity“ v sociálnej sfére.

Z legislatívneho hľadiska právo sociálneho zabezpečenia pozostáva z veľkého počtu normatívnych právnych aktov a z množstva medzinárodných zmlúv. Pre právne predpisy v tejto oblasti je charakteristická ich hypertrofia, rôznosť legislatívnych subjektov, dlhý časový horizont vydávania predpisov, ich mnohonásobné novelizovanie a tým značná neprehľadnosť právneho systému. Jednotlivé zabezpečovacie režimy (druhy právnych vzťahov sociálneho zabezpečenia) sú vypracované relatívne samostatnými normatívnymi právnymi aktmi (napr. systém štátnej sociálnej podpory – jednotlivé štátne dávky upravujú samostatné právne normy). Ostatnými legislatívnymi úpravami došlo k sprehľadneniu dávkového systému, napr. pokiaľ ide o dávkové vzťahy v rámci poisťovacieho systému. Dňa 1. januára 2004 nadobudol účinnosť zákon č. č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sociálnom poistení“), ktorý bol novelizovaný viac ako 60 krát. Aj napriek týmto novelám v sociálnom poistení sú ešte problémy, nad ktorými je potrebné sa zamyslieť a určite je potrebné riešiť aj otázku zosobašených a nezosobašených osôb.

Okrem práva sociálneho zabezpečenia v sociálnej sfére plnia svoje úlohy a funkcie i ďalšie právne odvetvia ako napr. občianske právo, rodinné právo, správne právo. Veľmi úzka súvislosť v sociálnej oblasti je medzi právom sociálneho zabezpečenia a pracovným právom, čo sa prejavuje aj v oblasti sociálno-poisťovacích právnych vzťahov.

2 Pracovnoprávne vzťahy

Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákonník práce“) reflektuje postavenie osamelého zamestnanca vo viacerých ustanoveniach. V prvom rade však treba poukázať na vymedzenie pojmu osamelosti na účely pracovnoprávných vzťahov. Podľa § 40 ods. 1 Zákonníka práce osamelým zamestnancom je zamestnanec, ktorý žije sám a je slobodný, ovdovený alebo rozvedený muž, slobodná, ovdovená alebo rozvedená žena. Zatiaľ čo skutočnosť, že zamestnanec je slobodný, ovdovený alebo rozvedený nevyvoláva z hľadiska identifikácie naplnenia skutkových znakov v aplikačnej praxi žiadne pochybnosti, toto nemožno konštatovať

k identifikácii podmienky „ktorý žije sám“. Samozrejme v danom prípade nemožno aplikovať gramatický výklad osamelosti, ale treba uplatniť individuálny prístup s prihliadnutím na účel konkrétneho pracovnoprávneho nároku.

Vymedzenie pojmu osamelosť zamestnanca dotvára § 40 ods. 2 Zákonníka práce, podľa ktorého za osamelého zamestnanca sa považuje aj osamelý muž alebo žena z iných vážnych dôvodov. To znamená, že za osamelého zamestnanca sa môže považovať aj ženatý muž, resp. vydatá žena, ak netvorí s inou fyzickou osobou spoločnú domácnosť. Subsidiárne v tomto prípade možno použiť § 115 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, podľa ktorého domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvale žijú a spoločne uhradzujú náklady na svoje potreby. V tejto súvislosti možno dospieť k záveru, že k osamelosti sa vyžaduje nielen fyzická osamelosť, ale aj ekonomická osamelosť. Za osamelú sa považuje napr. zamestnankyňa, ktorej manžel je vo výkone trestu odňatia slobody alebo je oficiálne vyhlásený za nezvestného.

V rámci jednotlivých ustanovení Zákonníka práce neexistujú určité obmedzenia, priama alebo nepriama diskriminácia podľa manželského a rodinného stavu. Napriek tomu možno konštatovať, že v rámci pracovnoprávných vzťahov existujú určité rozdiely medzi manželským a nemanželským (neformálnym) spoložitím, a to hlavne z pohľadu osamelého zamestnanca.

Ochranná funkcia pracovného práva sa uplatňuje práve vo vzťahu k osamelému zamestnancovi napr. pri výpovedi zo strany zamestnávateľa, keď okrem stanovených výnimiek platí zákaz výpovede zamestnancovi v ochranej dobe, t. j. aj v dobe, keď sa osamelá zamestnankyňa alebo osamelý zamestnanec starajú o dieťa mladšie ako tri roky. Zamestnávateľ nemôže tiež okamžite skončiť pracovný pomer s takýmito zamestnancami. Môže však s nimi, ak je dôvod pre okamžité skončenie pracovného pomeru, s výnimkou zamestnankyne na materskej dovolenke a zamestnanca na rodičovskej dovolenke (§ 166 ods. 1 Zákonníka práce) skončiť pracovný pomer výpoveďou.

Ochrana osamelého zamestnanca platí aj pri nerovnomernom rozvrhnutí pracovného času, nakoľko podľa § 87 ods. 3 Zákonníka práce osamelému zamestnancovi, ktorý sa trvale stará o dieťa mladšie ako 15 rokov, možno rozvrhnúť pracovný čas nerovnomerne len po dohode s ním.

V súlade s § 164 ods. 3 Zákonníka práce na osamelosť sa prihliada aj pri stanovení práce nadčas a pri pracovnej pohotovosti. Podľa tohto ustanovenia osamelá žena alebo osamelý muž, ktorí sa trvale starajú o dieťa mladšie ako 15 rokov, sa môžu zamestnávať prácou nadčas len s ich súhlasom a pracovná pohotovosť sa s nimi môže len dohodnúť.

Osobitnú pozornosť Zákonník práce venuje osamelosti z hľadiska dĺžky materskej dovolenky ženy, resp. rodičovskej dovolenky muža. V tomto prípade táto dovolenka patrí v trvaní 37 týždňov namiesto základnej výmery materskej dovolenky v trvaní 34 týždňov¹.

Konkrétne vo vzťahu zosobášené a nezosobášené osoby za pozitívum možno považovať novelu Zákonníka práce, ktorou sa v prospech nezosobášených osôb upravila jedna z dôležitých osobných prekážok v práci na strane zamestnanca. V pôvodnom znení Zákonníka práce, pri narodení dieťaťa manželke zamestnanca, sa zamestnancovi poskytlo pracovné voľno s náhradou mzdy na nevyhnutne potrebný čas na prevoz manželky do zdravotníckeho zariadenia a späť. Jednalo sa výlučne o manželku zamestnanca. V prípade, ak zamestnanec sprevádzal matku svojho dieťaťa, s ktorou nebol zosobášený do zdravotníckeho zariadenia a späť, nemal nárok na pracovné voľno s náhradou mzdy. V súčasnom období, podľa § 141 ods. 2 písm. b) Zákonníka práce v rámci dôležitých prekážok v práci ako jedného z okruhov prekážok v práci na strane zamestnanca, pri narodení dieťaťa zamestnancovi sa mu poskytne pracovné voľno s náhradou mzdy na nevyhnutne potrebný čas na prevoz matky dieťaťa do zdravotníckeho zariadenia a späť. To znamená, že zamestnanec má nárok na pracovné voľno s náhradou mzdy aj v prípade, ak s touto matkou dieťaťa nie je zosobášený, čo z pohľadu nezosobášených osôb možno považovať za pozitívum.

Rozdiely pri poskytovaní pracovného voľna s náhradou mzdy sú aj pokiaľ ide o prekážku v práci na strane zamestnanca z dôvodu úmrtia rodinného príslušníka². Pri úmrtí manžela, ako rodinného príslušníka, patrí zamestnancovi

¹ Podľa § 166 ods. 1 Zákonníka práce, žene, ktorá porodila zároveň dve alebo viac detí, patrí materská dovolenka v trvaní 43 týždňov.

² Podľa § 40 ods. 5 Zákonníka práce rodinným príslušníkom na pracovnoprávne účely je manžel, vlastné dieťa, dieťa zverené zamestnancovi do náhradnej starostlivosti na základe rozhodnutia súdu alebo dieťa zverené zamestnancovi do starostlivosti pred rozhodnutím súdu o osvojení, rodič zamestnanca, súrodenec zamestnanca, manžel súrodenca zamestnanca, rodič manžela, súrodenec manžela, prarodič zamestnanca, prarodič jeho manžela, vnuk zamestnanca a iná osoba, ktorá so zamestnancom žije spoločne v domácnosti.

pracovné voľno s náhradou mzdy na dva dni a na ďalší deň na účasť na jeho pohrebe. Pri úmrtí nezobášaného osoby, napr. aj matky jeho detí, patrí zamestnancovi pracovné voľno s náhradou mzdy na nevyhnutne potrebný čas, najviac na jeden deň na účasť na pohrebe nezobášaného osoby, ktorá žila so zamestnancom v čase úmrtia v domácnosti, a na ďalší deň, ak zamestnanec obstaráva jej pohreb.

Medzi účastníkov právneho vzťahu na účely jedného z významných prameňov pracovného práva, a to zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, patrí aj uchádzač o zamestnanie. Osobitnú skupinu uchádzačov o zamestnanie tvoria znevýhodnení uchádzači o zamestnanie, ktorých okruhy tento zákon taxatívne vymedzuje v § 8. Medzi tieto okruhy patrí napr. občan mladší ako 26 rokov veku, ktorý ukončil štúdium na strednej alebo vysokej škole v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a od jej ukončenia nemal pravidelne platené zamestnanie, občan starší ako 50 rokov veku, občan so zdravotným postihnutím, občan dlhodobo vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie, t. j. najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov. Vzhľadom na to, že aj dnes pri pomerne nepriaznivom stave zamestnanosti je problém práve u takýchto osôb nájsť si zamestnanie, za pozitívum možno považovať skutočnosť, že tento zákon okrem iného upravuje aj poskytovanie príspevkov pre zamestnávateľov na podporu vytvárania nových pracovných miest práve pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. „Príspevok na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie v podstate nahradil príspevok na podporu udržania v zamestnaní zamestnancov s nízkymi mzdami a príspevok na podporu vytvárania a udržania pracovných miest v sociálnom podniku“.³ Z pohľadu zosobášených a nezobášených osôb medzi znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie patrí aj občan, ktorý žije ako osamelá dospelá osoba s jednou alebo viacerými osobami odkázanými na jeho starostlivosť, ako aj osamelá dospelá osoba starajúca sa aspoň o jedno dieťa pred skončením povinnej školskej dochádzky. Zaradenie týchto osamelých osôb medzi znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie je predpokladom väčšej možnosti týchto osôb sa zamestnať.

³ HAMULÁK, J. Fakultatívnosť aktívnych opatrení na trhu práce. In: *Legislatívne zmeny v Zákonníku práce v rokoch 2011 – 2013*. Bratislava: Merkur, 2013, s. 7.

3 Poist'ovací systém

Poukázanie na zosobášené, nezosobášené osoby, osamelé osoby v rámci pracovnoprávných vzťahov má osobitný význam aj vo vzťahu k poist'ovaciemu systému, nakoľko zamestnanec z hľadiska pracovného práva má osobitné postavenie v sociálno-poist'ovacích vzťahoch.

V rámci práva sociálneho zabezpečenia nie je veľa rozdielov pri uplatňovaní nárokov zosobášených, nezosobášených alebo osamelých osôb. Platí to aj pre sociálno-poist'ovacie právne vzťahy. Z legislatívneho hľadiska sa právo sociálneho zabezpečenia vyvíja v troch systémoch – poist'ovací systém, systém štátnej sociálnej podpory a systém sociálnej pomoci.

Poist'ovací systém predstavuje rozsiahlu časť sociálneho zabezpečenia a možno konštatovať, že je jednou z najdôležitejších častí sociálneho práva. Na poistných vzťahoch je vo väčšine krajín, a platí to aj pre Slovenskú republiku, budovaný celý sociálny systém. Ďalšie časti sociálneho práva tento systém dopĺňajú, resp. vypĺňajú „medzery“ v sociálnom zabezpečení.

Úlohou poist'ovacieho systému je ochrana veľkej časti obyvateľstva proti zmenám v živote, a to predovšetkým pokiaľ ide o následky vo vzťahu k pracovnej sile. V poist'ovacom systéme existujú dve veličiny, ktoré musia byť vo vzájomnej súvislosti, a to výkon a protivýkon, pričom existuje pomernosť výkonu a protivýkonu.

Z hľadiska osobného rozsahu sociálneho poistenia vo väčšine prípadov ide o povinnú účasť jednotlivých subjektov na sociálnom poistení, t.j. bez akého prejavu vôle týchto subjektov. Týmto poist'ovacím „nátlakom“ sa povinný poist'ovací systém odlišuje od súkromného individuálneho poistenia. Povinný poist'ovací systém znamená, že pri existencii určitých predpokladov daných zákonom, bez ohľadu na vôľu účastníkov, vznikajú sociálno-poist'ovacie vzťahy, a to priamo zo zákona (ex lege). V rámci sociálno-poist'ovacích právnych vzťahov existuje aj možnosť fakultatívnej účasti na sociálnom poistení.

V zmysle zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sociálnom poistení“) je sociálne poistenie definované ako nemocenské poistenie, dôchodkové poistenie, poistenie v nezamestnanosti, garančné poistenie a úrazové poistenie.

3.1 Nemocenské poistenie

Významnou zložkou sociálneho poistenia je nemocenské poistenie, prostredníctvom ktorého sú finančne zabezpečené osoby v prípade vzniku sociálnej udalosti ako je choroba, úraz, potreba ošetrovať fyzickú osobu, tehotenstvo alebo materstvo. Pri existencii týchto sociálnych udalostí v rámci nemocenského poistenia sú zabezpečené predovšetkým ekonomicky činné subjekty, ktoré z tohto titulu sú, resp. boli účastníkmi poistných vzťahov nemocenského poistenia, a to vo väčšine prípadov bez ohľadu na to, či ide o zosobášené osoby, nezosobášené osoby alebo osamelé osoby. Platí to napr. pri sociálnej udalosti, ktorou je dočasná pracovná neschopnosť, teda pri poskytovaní náhrady príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca⁴, pri poskytovaní nemocenského⁵ ako aj pri poskytovaní vyrovnávacej dávky⁶, ktorej nárok vzniká v rámci tehotenstva a materstva. V čase dočasnej pracovnej neschopnosti pri nedodržaní liečebného režimu sa osobe nevypláca náhrada príjmu (od zamestnávateľa), ani nemocenské (od Sociálnej poisťovne). Sociálna poisťovňa môže vyvodit' aj sankciu v podobe uloženia peňažnej pokuty.⁷

Osobitnú dávku v rámci nemocenského poistenia predstavuje ošetrovné, na ktoré má nárok poistenec, ak osobne a celodenne ošetruje choré dieťa, chorého manžela, chorú manželku, chorého rodiča alebo chorého rodiča manžela (manželky), ktorého zdravotný stav podľa potvrdenia príslušného

4 Podľa zákona č. 462/2003 Z. z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov náhradu príjmu poskytuje zamestnávateľ za kalendárne dni od prvého dňa dočasnej pracovnej neschopnosti do skončenia dočasnej pracovnej neschopnosti, najdlhšie do desiatich dní dočasnej pracovnej neschopnosti.

5 Podľa zákona o sociálnom poistení zamestnanec a povinne nemocensky poistená samostatne zárobkovo činná osoba majú nárok na nemocenské, ak boli pre chorobu alebo úraz uznaní za dočasne práceneschopných na výkon zárobkovej činnosti alebo im bolo nariadené karanténne opatrenie.

6 Podľa zákona o sociálnom poistení zamestnankyňa má nárok na vyrovnávaciu dávku, ak je počas tehotenstva preradená na inú prácu, pretože práca, ktorú predtým vykonávala, je podľa zakázaná tehotným ženám alebo podľa lekárskeho posudku ohrozuje jej tehotenstvo, a pri práci, na ktorú je preradená, dosahuje bez svojho zavinenia nižší príjem alebo náhradu príjmu podľa osobitného predpisu ako pri práci, ktorú vykonávala pred preradením.

7 TREJLOVÁ, S. Liečebný režim a súvisiaca judikatúra. In: *Ochrana zamestnanca v rozhodovacej činnosti európskych a národných súdov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 101. ISBN 978-83-7490-786-6.

lekára nevyhnutne vyžaduje ošetrovanie inou fyzickou osobou, alebo sa stará o dieťa do desiatich rokov veku, ak

- dieťaťu bolo nariadené karanténne opatrenie podľa osobitného predpisu,
- predškolské zariadenie alebo zariadenie sociálnych služieb, v ktorých sa poskytuje dieťaťu starostlivosť, alebo škola, ktorú dieťa navštevuje, boli rozhodnutím príslušných orgánov uzavreté alebo v nich bolo nariadené karanténne opatrenie podľa osobitného predpisu alebo
- fyzická osoba, ktorá sa inak o dieťa stará, ochorela, bolo jej nariadené karanténne opatrenie podľa osobitného predpisu alebo bola prijatá do ústavnej starostlivosti zdravotníckeho zariadenia, a preto sa nemôže o dieťa starať.

Z uvedeného vyplýva, že poskytovanie tejto dávky je podmienené nepriamou sociálnou udalosťou. V práve sociálneho zabezpečenia sa sociálne udalosti okrem iného delia na priame a nepriame. Kritérium tejto diferenciacie vyplýva zo vzťahu fyzickej osoby, u ktorej táto sociálna udalosť nastala, k právnemu následku zakotvenému v príslušnej právnej norme. Kým v prípade priamej sociálnej udalosti subjektom právneho vzťahu je osoba zúčastnená na tejto sociálnej udalosti, pri nepriamej sociálnej udalosti táto situácia nastáva u jednej osoby a oprávnenie vyplývajúce z tohto právneho vzťahu vzniká inej zákonom ustanovenej osobe.

Ošetrovné ako obligatórna peňažná dávka nemocenského poistenia z hľadiska zosobášených a nezosobášených subjektov patrí iba poistencovi, ktorý ošetruje chorú manželku (chorého manžela). V prípade nezosobášených osôb, aj keď majú spoločnú domácnosť, ak niektorý z nich ochorie, druhému nevzniká nárok na ošetrovné. Táto situácia je daná tým, že ošetrovné nahradilo podporu pri ošetrovaní člena rodiny a poistencovi patrí iba v taxatívne vymedzených prípadoch, ktoré však nie sú podmienené spoločnou domácnosťou. Splnenie podmienky spoločnej domácnosti sa nevyžaduje a teda nemusí ísť ani o člena domácnosti.⁸ Negatívny dopad tejto právnej úpravy možno poukázať na prípade, ak poistenec žije v spoločnej

⁸ TREŠOVÁ, S. Prekážky v práci bez nároku na mzdu alebo bez náhrady mzdy. In: *Pracovné a sociálne zákonodarstvo z hľadiska aktuálnych legislatívnych zmien: zborník vedeckých článkov*. Bratislava: Merkury, 2014, s. 221. ISBN 978-80-89458-34-9.

domácnosti s matkou svojich detí a nie sú zosobášení a matka ochorie, tak poistencovi nevzniká nárok na ošetrovné. Domnievame sa, že pri legislatívnych úpravách zákona o sociálnom poistení by určite malo prísť k rozšírenie okruhu subjektov, pri ošetrovaní ktorých má poistenec nárok na ošetrovné a to aj o prípad ošetrovania matky jeho detí, aj keď s ňou poistenec nie je zosobášený.

Pokiaľ ide o českú právnu úpravu nárok na ošetrovné má zamestnanec (muž alebo žena) aj v prípade, ak musí ošetrovať člena domácnosti, ktorého zdravotný stav z dôvodu choroby alebo úrazu vyžaduje nevyhnutné ošetrovania inou fyzickou osobou alebo členky domácnosti, ktorá porodila, ak jej stav v dobe bezprostredne po pôrode vyžaduje nevyhnutné ošetrovanie inou fyzickou osobou.

Pre úplnosť treba dodať, že slovenská právna úprava dáva možnosť uplatniť si nárok na ošetrovné aj u dobrovoľne nemocensky poistenej osoby, ak vznikla potreba osobného a celodenného ošetrovania niektorej taxatívne uvedených fyzických osôb alebo potreba osobnej a celodennej starostlivosti o dieťa a v posledných dvoch rokoch pred vznikom tejto potreby bola nemocensky poistená najmenej 270 dní.

Pokiaľ ide o dieťa na účely poskytovania ošetrovného sa za dieťa považuje vlastné dieťa, osvojené dieťa poistenca alebo jeho manžela (manželky) alebo dieťa, ktoré bolo poistencovi zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia príslušného orgánu. V prípade absencie osvojenia alebo zverenia do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia príslušného orgánu, poistenec nemá nárok na ošetrovné pri ošetrovaní dieťaťa nezosobášenej partnerky.

Tehotenstvo a materstvo je ďalšou sociálnou situáciou v rámci nemocenského poistenia, pri ktorej oprávnenej osobe patrí materské. Materské je obligatórnou peňažnou dávkou nemocenského poistenia, na ktoré má nárok poistenkyňa, ktorá je tehotná alebo ktorá sa stará o narodené dieťa, ak v posledných dvoch rokoch pred pôrodom bola nemocensky poistená najmenej 270 dní. Zatiaľ čo u zosobášenej poistenkyni, ak nie je osamelá plynie podporná doba pre poskytovanie materského 34 týždňov od vzniku nároku, u nezosobášenej a osamelej poistenkyni plynie podporná doba 37 týždňov od vzniku nároku. Poistenkyňa, ktorá porodila zároveň dve alebo

viac detí a aspoň o dve z nich sa stará, má nárok na materské po dobu 43 týždňov od vzniku nároku na materské. „Vo všetkých týchto prípadoch poistenkyni vzniká nárok na materské od začiatku šiesteho týždňa pred očakávaným dňom pôrodu určeným lekárom, najskôr od začiatku ôsmeho týždňa pred týmto dňom, a ak porodila skôr, odo dňa pôrodu. Sociálna poisťovňa materské nevypláca automaticky, ale je potrebné si o túto dávku písomne požiadať prostredníctvom tlačiva Sociálnej poisťovne „Žiadosť o materské“. Na tlačive lekár (gynekológ) v tehotenskej poradni, a to spravidla v 32. týždni tehotenstva, uvedie aj dátum očakávaného dňa pôrodu. V prípade, že si chce poistenkyňa. uplatniť nárok na materské z viacerých nemocenských poistení, lekár vystaví žiadosť osobitne pre každé z nich.“⁹

K tomu, aby plynuli tieto dlžky podpornej doby pre poskytovanie materského sa vyžaduje, aby poistenkyňa si uplatnila nárok na materské od začiatku šiesteho týždňa pred očakávaným dňom pôrodu určeným lekárom, najskôr od začiatku ôsmeho týždňa pred týmto dňom. Toto platí aj v prípade, ak pôrod nastal skôr ako určil lekár a poistenkyni sa z tohto dôvodu materské vyplácalo. Ak sa materské vyplácalo poistenkyni pred očakávaným dňom pôrodu menej ako šesť týždňov alebo sa jej vôbec nevyplácalo, má nárok na materské do konca 28. týždňa odo dňa pôrodu, ale najdlhšie do 34. týždňa od vzniku nároku na materské, osamelá poistenkyňa má nárok na materské do konca 31. týždňa odo dňa pôrodu, ale najdlhšie do konca 37. týždňa od vzniku nároku na materské a poistenkyňa, ktorá porodila zároveň dve alebo viac detí a aspoň o dve z nich sa stará, má nárok na materské do konca 37. týždňa odo dňa pôrodu, najdlhšie do konca 43. týždňa od vzniku nároku na materské.

3.2 Dôchodkové poistenie

Osobitné postavenie v rámci sociálneho poistenia zaujíma dôchodkové poistenie, ktorého hlavnou úlohou je zabezpečiť dostatočné príjmy pre fyzické osoby počas nepriaznivých sociálnych situácií, a to vo väčšine dlhodobého charakteru ako je staroba, invalidita a strata živiteľa rodiny. V rámci dôchodkového poistenia sa uplatňuje viacero princípov, pričom osobitný význam

⁹ TREJOVÁ, S. Materská dovolenka a rodičovská dovolenka zamestnanca. In: *Labor ipse voluptas: pocta prof. JUDr. Helene Barancovej, DrSc.* Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 335. ISBN 978-83-7490-769-9.

má princíp solidarity, tzv. príjmová solidarita, nakoľko ide o solidaritu poisťencov s vyššími príjmami s poisťencami s nižšími príjmami. Tento princíp sa prejavuje pri výpočte dôchodkov a to stanovením maximálneho vymeriavacieho základu pre výšku poisťného a maximálneho osobného mzdového bodu pre určenie výšky dôchodku. Kým maximum vymeriavacieho základu pre poisťné je 5-násobok priemernej mzdy zistenej Štatistickým úradom SR v rozhodujúcom období, na hodnotu priemerného osobného mzdového bodu prevyšujúcu hodnotu 3 sa pri určení výšky dôchodku neprihliada.

S princípom solidarity súvisí aj medzigeneračná solidarita, ktorá znamená uplatnenie solidarity osôb ekonomicky aktívnych (zamestnanci, samostatne zárobkovo činné osoby) s poberateľmi dôchodkov, nakoľko poisťné na dôchodkové poistenie, ktoré jednotlivé subjekty sú povinné, resp. môžu platiť sú použité na výplatu jednotlivých dôchodkov¹⁰, čo znamená, že sa uplatňuje princíp tzv. priebežného financovania.

V rámci vecného rozsahu dôchodkového poistenia sa dôchodky delia na základné (starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, invalidný dôchodok) a odvodené, resp. pozostalostné (vdovský dôchodok, vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok). Kým pre uplatnenie nároku na niektorý zo základných dôchodkov pokiaľ ide o zosobašené a nezosobašené osoby neexistujú žiadne rozdiely, pre dôchodky pozostalých, a to pre vdovský a vdovecký dôchodok sa vyžaduje existencia manželstva. Vyplýva to z ustanovenia § 74 ods. 1 zákona o sociálnom poistení, podľa ktorého vdova má nárok na vdovský dôchodok po manželovi, ktorý

- ku dňu smrti bol poberateľom starobného dôchodku, invalidného dôchodku alebo mal nárok na predčasný starobný dôchodok,
- ku dňu smrti splnil podmienky nároku na starobný dôchodok alebo získal počet rokov dôchodkového poistenia na nárok na invalidný dôchodok, alebo
- zomrel v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania.

Obdobne to platí aj pre uplatnenie nároku na vdovecký dôchodok.

¹⁰ V rámci dôchodkového poistenia sa poskytuje starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, invalidný dôchodok, vdovský dôchodok, vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok.

V prípade, ak osoby nie sú zosobášené a žijú aj dlhšiu dobu v spoločnej domácnosti a prípadne majú aj spoločné deti, ak jedna z týchto osôb zomrie, nárok na vdovský alebo vdovecký dôchodok nevzniká, čo je podľa nášho názoru diskutabilné.

Pre úplnosť treba dodať, že podmienky pre poskytovanie vdovského dôchodku sa z legislatívneho hľadiska postupne upravovali. Napríklad podľa zákona č. 101/1964 Zb. o sociálnom zabezpečení nárok na vdovský dôchodok bol vylúčený, ak manželstvo bolo uzatvorené po 60. roku veku muža a netrvalo aspoň dva roky ako aj v prípade, ak vdova žila s druhom. Rovnako nárok na vdovský dôchodok bol vylúčený, ak vdova pred smrťou manžela nežila s ním v spoločnej domácnosti dlhšiu dobu a manželstvo prestalo plniť spoločenskú funkciu. V tomto prípade vdove sa poskytoval vdovský dôchodok, pokiaľ v čase smrti manžela mala voči nemu nárok na výživné.

Obdobne ako podmienky pre poskytovanie vdovského a vdoveckého dôchodku upravuje zákon o sociálnom poistení, zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov upravuje poskytovanie vdovského výsluhového dôchodku a vdoveckého výsluhového dôchodku policajtom a vojakom. Vdova (vdovec) má nárok na výplatu vdovského (vdoveckého) výsluhového dôchodku počas jedného roka od úmrtia manžela (manželky). Po uplynutí jedného roka sa tento dôchodok poskytuje za podmienok, ktoré platia pre vdovský (vdovecký) dôchodok podľa zákona o sociálnom poistení. V danom prípade však podmienky sú rozšírené o prípady, ak manželstvo vdovy so zomretým policajtom alebo profesionálnym vojakom trvalo počas služobného pomeru zomretého policajta alebo profesionálneho vojaka najmenej pätnásť rokov alebo k úmrtiu manžela došlo v dôsledku služobného úrazu alebo choroby z povolania. Je na úvahu, či existencia manželstva po určitú dobu by nebola vhodnou podmienkou aj na účely vdovského (vdoveckého) dôchodku.

Pokiaľ ide o sirotsky dôchodok nárok naň má nezaopatrené dieťa, ktorému zomrel rodič alebo osvojiteľ dieťaťa, ak rodič alebo osvojiteľ ku dňu smrti bol poberateľom starobného dôchodku alebo invalidného dôchodku, mal nárok na predčasný starobný dôchodok alebo ku dňu smrti získal počet rokov dôchodkového poistenia na nárok na invalidný dôchodok, alebo

splnil podmienky nároku na starobný dôchodok, alebo zomrel v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania. Nárok na sirotsky dôchodok nevzniká nezaopatrenému dieťaťu v pestúnskej starostlivosti po pestúnovi alebo po jeho manželovi a zaniká osvojením nezaopatreného dieťaťa. Zrušením osvojenia nárok na výplatu sirotského dôchodku vznikne znovu. Z hľadiska zosobášených a nezosobášených osôb je podstatné, že nezaopatrenému dieťaťu vznikne nárok na sirotsky dôchodok aj v prípade, ak rodičia neboli zosobášení.

3.3 Úrazové poistenie

Úrazové poistenie je zložka sociálneho poistenia, v rámci ktorého je povinne úrazovo poistený zamestnávateľ s výnimkou zamestnávateľa sudcu a zamestnávateľa prokurátora. Ide o zložku sociálneho poistenia, ktorá slúži k finančnému zabezpečeniu osôb v prípade vzniku sociálnej udalosti ako je dočasná pracovná neschopnosť, pokles pracovnej schopnosti alebo smrť. Ide o sociálne udalosti, s ktorými právne normy spájajú vznik nárokov napr. na dávky nemocenského poistenia (nemocenské, ošetrovné), dávky starobného poistenia (vdovský dôchodok, vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok), dávky invalidného poistenia (invalidný dôchodok), dávky štátnej sociálnej podpory (príspevok na pohreb). V prípade úrazového poistenia vznik uvedených sociálnych udalostí je podmienený pracovným úrazom alebo chorobou z povolania.

Pracovným úrazom sa rozumie poškodenie zdravia alebo smrť fyzickej osoby spôsobené nezávisle od jej vôle krátkodobým, náhlým a násilným pôsobením vonkajších vplyvov, ktoré zamestnanec utrpel pri plnení pracovných úloh alebo služobných úloh alebo v priamej súvislosti s plnením pracovných úloh alebo služobných úloh, pre plnenie pracovných úloh alebo služobných úloh a pri odvracaní škody hroziacej zamestnávateľovi.

Chorobou z povolania na účely úrazového poistenia sa rozumie choroba uznaná príslušným zdravotníckym zariadením, zaradená do zoznamu chorôb z povolania, ak vznikla zamestnancovi pri plnení pracovných úloh alebo služobných úloh alebo v priamej súvislosti s plnením pracovných úloh alebo služobných úloh, resp. u ďalšej vyššie uvedenej fyzickej osoby, táto jej vznikla pri iných činnostiach alebo v priamej súvislosti s týmito činnosťami.

Za chorobu z povolania sa považuje aj choroba, ktorá bola zistená pred jej zaradením do zoznamu chorôb z povolania, ale najviac tri roky pred dňom jej zaradenia do zoznamu chorôb z povolania.

Z uvedeného vyplýva, že pracovný úraz alebo choroba z povolania môže vzniknúť buď pri plnení pracovných úloh alebo služobných úloh alebo v priamej súvislosti s plnením pracovných úloh alebo služobných úloh.

Dávkové vzťahy v rámci úrazového poistenia upravuje § 83 až 101 zákona o sociálnom poistení. Vo väčšine prípadov poškodený má nárok na dávku úrazového poistenia bez ohľadu či je alebo nie je zosobášený. Určité špecifiká sa objavujú pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania, ktorých dôsledkom je smrť zamestnanca. A práve v dôsledku pracovného úrazu dochádza k nečakanej smrti, ktorou pozostalí strácajú predovšetkým svojho blízkeho ako aj príjem a v mnohých prípadoch aj celkové zabezpečenie rodiny.

Smrť zamestnanca v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania podmieňuje vznik nároku na jednorazové odškodnenie manželovi, manželke alebo nezaopatrenému dieťaťu zomretého zamestnanca. Musí ísť teda o osoby, ktoré uzatvorili manželstvo.

Iná situácia je pokiaľ ide o pozostalostnú úrazovú rentu. O túto dávku úrazového poistenia môžu požiadať fyzické osoby, voči ktorým mal zomretý povinnosť platiť výživné určené súdom. Výška výživného je pritom rozhodujúca pre výšku pozostalostnej úrazovej renty, nakoľko mesačná suma tejto renty sa určí vo výške výživného alebo príspevku na výživu, ktoré bol zomretý povinný platiť ku dňu svojej smrti a poskytuje sa v období, počas ktorého mala trvať táto vyživovacia povinnosť.

Uzatvorenie manželstva nie je rozhodujúce pre vznik nároku na náhradu nákladov spojených s pohrebom, nakoľko táto dávka úrazového poistenia patrí tomu, kto uhradil náklady spojené s pohrebom, čo znamená bez ohľadu na to či je alebo nie je zosobášený.

4 Záver

Záverom možno konštatovať, že mení sa svet, dochádza k zásadným zmenám v medziľudských vzťahoch a samozrejme dochádza aj k zmenám

v nazeraní na manželstvo. Tieto zmeny dokumentujú aj údaje Štatistického úradu SR, podľa ktorých v Slovenskej republike sa v roku 2014 narodilo okolo 55.000 detí, z toho mimo manželstva 40 percent z nich. To sú údaje, ktoré dokumentujú vyšší záujem mladých ľudí o nové formy spolužitia, ktoré aj z hľadiska legislatívneho vývoja či už v pracovnoprávných vzťahoch, ale predovšetkým v poisťovacom systéme, je potrebné akceptovať. Pri akceptácii však treba brať ohľad na skutočnosť, aby nedochádzalo k zneužívaniu sociálneho systému.

Literature

HAMUĽÁK, J. Fakultatívnosť aktívnych opatrení na trhu práce. In: *Legislatívne zmeny v Zákonníku práce v rokoch 2011 – 2013*. Bratislava: Merkury, 2013. ISBN 978-80-89458-26-4.

TREĽOVÁ, S. Liečebný režim a súvisiaca judikatúra. In: *Ochrana zamestnanca v rozhodovacej činnosti európskych a národných súdov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 101–109. ISBN 978-83-7490-786-6.

TREĽOVÁ, S. Materská dovolenka a rodičovská dovolenka zamestnanca. In: *Labor ipse voluptas: pocta prof. JUDr. Helene Barancovej, DrSc.* Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 327–338. ISBN 978-83-7490-769-9.

TREĽOVÁ, S. Prekážky v práci bez nároku na mzdu alebo bez náhrady mzdy. In: *Pracovné a sociálne zákonodarstvo z hľadiska aktuálnych legislatívnych zmien: zborník vedeckých článkov*. Bratislava: Merkury, 2014, s. 216–222. ISBN 978-80-89458-34-9.

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších zákonov.

Zákon č. 462/2003 Z. z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Contact – e-mail

matlak.jan1@gmail.com

Nesezdané soužití v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva

Milan Palásek

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Príspevek je venovaný judikatuře Evropského soudu pro lidská práva ve vztahu k tzv. nesezdanému soužití, a to ve vazbě na různé právní instituty. Pozornost je věnována rozhodovací praxi ESLP zabývající se vymezením nesezdaného soužití vůči starobylé instituci manželství nebo vůči institucionalizovaným formám svazků osob stejného pohlaví, a to především v souvislosti s čl. 8 a 14 Úmluvy. Zároveň se věnuje i problematice postavení nemanželských dětí a dalším aspektům nesezdaného soužití.

Keywords in original language

Nesezdané soužití; manželství; registrované partnerství; nemanželské dítě; rodinný život; diskriminace.

Abstract

The paper deals with the case-law of the European Court of Human Rights relating to cohabitation in connection with various legal institutes. It is aimed at decisions of the ECHR linked to clarification of the cohabitation's borderline within the ancient legal institution of marriage or within institutionalized forms of relationships of same-sex couples especially in connection with Art. 8 and 14 of the Convention. The paper also discusses a question of children who were born out of wedlock and many other aspects of cohabitation.

Keywords

Cohabitation; Marriage; Registered Partnership; Child Born out of Wedlock; Family Life; Discrimination.

1 Úvod

V současnosti se setkáváme s fenoménem tzv. nesezdaného soužití, tedy faktického soužití dvou osob vytvářejících určité dlouhodobé životní společenství,¹ což vyplývá i z posledního sčítání lidu v roce 2011, kdy podíl nesezdaných rodin na celkovém počtu úplných rodin se vyšplhal na 11 %.² Právě s ohledem na pouhou fakticitu takových svazků bez příslušné právní úpravy na rozdíl od právních poměrů manželství a registrovaného partnerství vyvstává ohledně nesezdaného soužití mnoho právních otázek.

Na problematiku nesezdaného soužití reagoval ve své dosavadní rozhodovací činnosti Evropský soud pro lidská práva (dále také „ESLP“ nebo „Soud“), a to v různých rovinách. Judikatura v této oblasti je velmi bohatá, příspěvek bude proto rozdělen do čtyř tematických bloků, přičemž v každé části budou uvedeny dílčí závěry z příslušné zkoumané judikatury ESLP.

2 Nesezdané soužití jako „rodinný život“ podle čl. 8

Základní otázkou, kterou se Soud v mnoha případech zabýval, je, zdali lze nesezdané soužití dvou osob považovat za „rodinný život“, potažmo „rodinu“, ve smyslu čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále také „Úmluva“).³

Této problematice se Soud věnoval např. v případě **Marckxová proti Belgii**⁴ z roku 1979. Stěžovatelce, paní Paule Marckxové, se z nesezdaného soužití narodila dcera Alexandra. Podle tehdejší belgické právní úpravy musela svobodná matka své mateřství uznat ve zvláštním řízení, nebo jej adoptovat, na rozdíl od matek v manželství, u kterých statusový poměr k dítěti vznikl již samotným porodem. Přestože paní Marckxová využila obou možností a vznikl tak rodinněprávní poměr mezi matkou a její dcerou, neměla Alexandra právní vazby na další členy rodiny. Soud ve věci konstatoval, že ve smyslu čl. 8 Úmluvy nelze činit rozdíly mezi rodinou založenou

1 KRÁLÍČKOVÁ, Z.; GREGOROVÁ, Z. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 209.

2 *Český statistický úřad. Analýza - 2011. Nesezdané soužití* [online]. Vydáno 30. 6. 2014 [cit. 3. 1. 2016], s. 4.

3 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění protokolů č. 3, 5, 8, 9, 11 a 14 (vyhlášena sděleními č. 209/1992 Sb., č. 41/1996 Sb., č. 243/1998 Sb. a č. 48/2010 Sb. m. s.).

4 Věc Marckxová proti Belgii, rozsudek ESLP ze dne 13. 6. 1979, stížnost č. 6833/74.

na manželství a rodinou vycházejí z nesezdaného soužití. Soud přistoupil k pojmu rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy ještě extenzivněji a zahrnul pod něj i vzdálenější příbuzné s ohledem na jejich často zásadní význam v životě dítěte.

Díličními aspekty nesezdaného soužití jakožto rodinného života se Soud zabýval v případě **Keegan proti Irsku**⁵ z roku 1994. Z nesezdaného soužití stěžovatele a jeho družky se narodila dcera, přičemž před porodem spolu partneři již nežili ve společné domácnosti a jejich vztah se rozpadl. Soud dospěl k názoru, že pod rodinný život podle čl. 8 Úmluvy spadají i faktické svazky společně žijících osob současně s dětmi z nich narozených nehledě na to, zdali v době narození dítěte nadále takový partnerský vztah trvá. Zároveň však ve vazbě na konkrétní skutečnosti případu částečně vymezil některé dílčí náležitosti rodiny ve smyslu čl. 8 Úmluvy.

Náležitostmi rodiny podle čl. 8 Úmluvy se Soud zabýval i v kauze **X, Y a Z proti Spojenému království**⁶ z roku 1997. Soud v tomto případě konstatoval, že podstatné znaky vztahu spadajícího pod rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy spočívají na širokém spektru skutečností, přičemž demonstrativně uvedl dobu, po kterou vztah trval, žití partnerů ve společné domácnosti a především vzájemnou oddanost projevující se zplozením dítěte nebo jiným způsobem.

Soud současně zkoumal i otázku aplikovatelnosti čl. 8 Úmluvy na svazek specifické povahy mezi X, Y a Z. Pan X, který se narodil jako žena a později podstoupil chirurgickou změnu pohlaví, udržoval s paní Y dlouholetý vztah. Paní Y porodila po umělém oplodnění dítě Z. Soud zohlednil roli pana X jakožto otce a mužského elementu v životě nezletilého dítěte Z a dospěl s přihlédnutím k výše uvedeným aspektům rodiny k názoru, že i na společenství osob X, Y a Z lze aplikovat čl. 8 Úmluvy.

K extenzivnímu výkladu rodinného života podle čl. 8 Úmluvy se přiklonil i v případě **Schalk a Kopf proti Rakousku**⁷ z roku 2010. Ačkoli se Soud ve svém rozhodnutí věnoval především otázce práv stejnopohlavních párů

⁵ Věc Keegan proti Irsku, rozsudek ESLP ze dne 26. 5. 1994, stížnost č. 16969/90.

⁶ Věc X, Y, Z proti Spojenému království, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 22. 4. 1997, stížnost č. 21830/93.

⁷ Věc Schalk a Kopf proti Rakousku, rozsudek ESLP ze dne 22. 11. 2010, stížnost č. 30141/04.

na uzavření manželství, zabýval se současně i problematikou aplikovatelnosti čl. 8 Úmluvy na homosexuální páry. Soud poukázal na to, že v Evropě stoupá počet států, jejichž právní řády uznávají v různých formách svazky osob stejného pohlaví, nebo je jinak zohledňují, čímž se vytváří určité společné jádro, neboli tzv. *common core*.⁸ Tento postupný vývoj právních úprav smluvních států Úmluvy promítl Soud ve svém rozhodnutí a dospěl k závěru, že i faktické svazky dvou osob stejného pohlaví je nutno zahrnout pod kategorii rodinného života podle čl. 8 Úmluvy, čímž došlo k odklonu od dosavadní judikatury ESLP⁹ zahrnující homosexuální páry pouze pod „soukromý život“ ve smyslu téhož ustanovení.

Z judikatury ESLP lze tedy jednoznačně vyvodit závěr, že pojem „rodinný život“, potažmo „rodina“ podle čl. 8 Úmluvy v sobě zahrnuje i nesezdané soužití. Je zde patrná značná tendence Soudu interpretovat pojem rodinný život velmi extenzivně, přičemž Soud v tomto směru klade důraz na postupný vývoj ve společnosti a reflektuje ho ve své rozhodovací činnosti. Soud však zároveň v dosavadní judikatuře poukázal i na široké spektrum aspektů, které tvoří základní náležitosti rodinného života ve smyslu čl. 8 Úmluvy, čímž vymezil limity aplikace tohoto ustanovení pouze na omezený okruh vztahů. Soud však uvádí pouze demonstrativní výčet takových aspektů právě s ohledem na velmi široké spektrum relevantních skutečností pro určení existence rodinného života v konkrétních případech, proto je potřeba posuzovat jednotlivé případy s ohledem na jejich specifické okolnosti.

3 Postavení nesezdaného soužití vůči manželství

Ačkoli Soud v dosavadní judikatuře konstatoval, že nesezdané páry lze stejně jako manžele podřadit pod rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy, vyvstala v mnohých kauzách otázka, zdali mají tyto dvě formy společenství osob v konkrétních situacích stejné postavení.

K této problematice se Soud vyjádřil např. ve věci **Johnston a další proti Irsku**¹⁰ z roku 1986. Stěžovatel, pan Johnston, se v roce 1952 oženil

⁸ K tomu blíže viz: BOELE-WOELKI, Katharina. *Common core and better law in European family law*. Antwerp: Intersentia, 2005, s. 31–32.

⁹ Např. věc Mata Estevez proti Španělsku, rozhodnutí ESLP ze dne 10. 5. 2001, stížnost č. 56501/00.

¹⁰ Věc Johnston a další proti Irsku, rozsudek ESLP ze dne 18. 12. 1986, stížnost č. 9697/82.

a z jeho manželství se narodily tři děti. Po třinácti letech manželství však došlo mezi manžely k odluce, přičemž tehdejší irská právní úprava neumožňovala zánik manželství rozvodem, proto pan Johnston s manželkou upravil jejich poměry dohodou o odluce. Pan Johnston následně započal intimní vztah s novou družkou, ze kterého se v roce 1978 narodila dcera.

Přestože se Soud zabýval především otázkou práva na rozvod ve vztahu k Úmluvě, vyjádřil se i k námitkám pana Johnstona o porušení jeho práva na respektování rodinného života, když byl vzhledem k tehdejší právní úpravě nucen setrvat se svou dlouholetou partnerkou pouze ve faktickém svazku bez možnosti jakkoli alternativně právně upravit takové soužití. Soud se zabýval výkladem pojmu „respektování“ ve vazbě na čl. 8 Úmluvy a dospěl k závěru, že v daném případě nedošlo k zásahu do rodinného života pana Johnstona ze strany Irska. Soud zohlednil především skutečnosti, že irská právní úprava nebránila stěžovateli žít společně s novou družkou a jejich dcerou a umožňovala mu poměry k partnerce, potomkovi i manželce alespoň částečně upravit např. již zmíněnou smlouvou o odluce či závěti. Zároveň uvedl, že smluvní státy Úmluvy nejsou vázány žádnou pozitivní povinností upravit zvláštní režim pro nesezdané partnery.

K podobným závěrům dospěl Soud i v kauze **Şerife Yigit proti Turecku**¹¹ z roku 2010. Jednalo se o případ stěžovatelky Şerife Yigit, která uzavřela tradiční církevní sňatek se svým partnerem, přičemž turecká právní úprava uznávala pouze civilní formu sňatku. Po smrti manžela se paní Şerife Yigit domáhala změny zápisu do matriky v souvislosti s uzavřením církevního sňatku a současně požadovala u penzijního fondu vyplacení vdovského důchodu a částky ze zdravotního pojištění po zesnulém partnerovi, avšak v obou případech byly její návrhy zamítnuty s ohledem na absenci právního poměru manželství mezi partnery. Soud se tak zabýval mj. otázkou, zdali dochází k diskriminaci podle čl. 14 ve spojení s čl. 1 Protokolu č. 1 Úmluvy mezi osobami v manželství a osobami uzavírajícími pouze církevní sňatek, které jsou podle turecké právní úpravy v pozici nesezdaného páru, v přístupu k vdovskému důchodu a dávkám ze sociálního zabezpečení.

¹¹ Věc Şerife Yigit proti Turecku, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 2. 10. 2010, stížnost č. 3976/05.

Soud dospěl k názoru, že se o diskriminaci v daném případě nejedná, jelikož takové nerovné zacházení sleduje legitimní cíl spočívající v ochraně veřejného pořádku, práv a svobod druhých. Zároveň Soud poukázal na fakt, že negativní důsledky způsobené neuzavřením civilního sňatku byly paní Şerife Yigit známy od samého počátku, dobrovolně je akceptovala a nebyla tak v legitimním očekávání čerpání vdovského důchodu nebo částky ze zdravotního pojištění. Stěžovatelce současně neplynul z uzavření církevního sňatku žádný trestní či správní postih. Soud ve věci také opětovně konstatoval, podobně jako v přechozím případě, že smluvní státy Úmluvy nejsou vázány k úpravě právního režimu nesezdaných párů.

Problematikou vzájemného postavení sezdaných a nesezdaných párů se Soud zabýval i v případě **Van der Heijden proti Nizozemsku**¹² z roku 2012. Stěžovatelka, paní Van der Heijden, se domáhala v trestním řízení vedeném proti jejímu dlouholetému partnerovi, se kterým měla dvě děti, práva odmítnout vypovídat, avšak nizozemská právní úprava toto právo poskytovala pouze manželům nebo registrovaným partnerům. Stěžovatelka v řízení namítala, že její partnerský vztah svojí povahou zcela odpovídá vztahu manželskému, nizozemské soudy však její návrhy zamítly. Navíc na návrh státního zástupce byla na paní Van der Heijden uvalena vazba, ve které strávila celem třináct dní.

Ačkoli Soud připustil v určitém směru srovnatelnost následků plynoucích z manželství a nesezdaného soužití, postavil do popředí formální povahu manželství jakožto veřejného závazku, ze kterého plynou práva a povinnosti smluvní povahy.¹³ Soud tak dospěl k závěru, že manželství má vůči nesezdanému soužití určité výsadní postavení a smluvní státy Úmluvy jsou pak oprávněny určit, zda některá práva náleží pouze manželům a osobám z nesezdaných párů nikoliv. Zároveň, podobně jako ve věci Şerife Yigit,¹⁴ zdůraznil, že stěžovatelka setrvala v neformálním svazku se svým partnerem zcela dobrovolně, a proto si měla být vědoma určitých negativních

¹² Věc Van der Heijden proti Nizozemsku, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 3. 4. 2012, stížnost č. 42857/05.

¹³ Na absenci veřejného závazku ESLP poukázal i v případě neprovdaných sester Burdenových, které namítaly jejich srovnatelné postavení s manželi, popř. registrovanými partnery, v souvislosti s dědickou daní. K tomu blíže viz: věc Burden proti Spojenému království, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 29. 4. 2008, stížnost č. 13378/05.

¹⁴ Věc Şerife Yigit proti Turecku, op. cit.

dopadů takového rozhodnutí. Za nepřiměřený negativní důsledek nelze podle názoru Soudu považovat s přihlédnutím k dostatečným procesním zárukám nizozemské právní úpravy ani uvalení vazby na stěžovatelku.

Pro srovnání je vhodné uvést např. kauzu **Petrov proti Bulharsku**.¹⁵ Stěžovatel, pan Petrov, byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce trvání tři a půl roku. Svůj trest vykonával ve věznici v obci Loveč, kam byla v létě 2001 nainstalována telefonní budka. Stěžovatel se domáhal zpřístupnění telefonu za účelem kontaktování jeho dlouholeté partnerky, z jejichž nesezdaného soužití se krátce před nástupem pana Petrova do výkonu trestu narodilo dítě. To mu však nebylo umožněno s odůvodněním, že podle bulharské právní úpravy mají vězni dvakrát měsíčně právo na telefonický hovor s příbuznými zahrnující manžele, děti, rodiče a sourozence. Na jedné straně Soud zdůraznil, podobně jako ve věci Van der Haijden,¹⁶ zvláštní postavení manželství vůči nesezdanému soužití a přípustnost nerovného zacházení s nesezdanými partnery a manželi v oblasti některých práv a povinností. Na druhé straně však neshledal důvod pro rozdílné zacházení s nesezdaným vězněm v otázce práva na telefonní hovor s jeho družkou oproti vězňům sezdaným a dospěl k závěru, že v tomto případě se jedná o diskriminaci ve smyslu čl. 14 ve spojení s čl. 8 Úmluvy.

Z výše uvedených případů vyplývá, že Soud ve své dosavadní judikatuře přiznává manželství jakožto statusovému právnímu poměru mezi dvěma osobami zvláštní postavení oproti faktickému vztahu nesezdaných osob, pro který nejsou smluvní státy Úmluvy povinny upravovat zvláštní právní režim. Právě s ohledem na pouhou fakticitu takových vztahů a na dobrovolné rozhodnutí daných osob setrvat v nesezdaném svazku přiznal Soud smluvním státům Úmluvy právo zvýhodňovat manžele oproti nesezdaným partnerům např. v oblasti dědického práva, práva sociálního zabezpečení aj. Zároveň však nelze zcela přehlížet podobnou povahu takových vztahů, proto musí nerovné zacházení vždy sledovat legitimní cíl a příslušná opatření musí být přiměřená k danému cíli.¹⁷

¹⁵ Věc Petrov proti Bulharsku, rozsudek ESLP ze dne 22. 5. 2008, stížnost č. 15197/02.

¹⁶ Věc. Van der Heijden, op. cit.

¹⁷ BOBEK, Michal. In: KRNEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1224–1228.

4 Nesezdané soužití heterosexuálních a homosexuálních párů

Jak bylo uvedeno výše, výklad čl. 8 Úmluvy ze strany Soudu je značně extenzivní a pojem rodinný život v sobě zahrnuje nesezdané soužití heterosexuálních i homosexuálních párů. Ve vazbě na to se Soud ve své dosavadní rozhodovací činnosti zabýval nejen zvláštním statutem manželství oproti nesezdanému soužití, ale i vzájemným postavením jednotlivých druhů nesezdaných svazků založených na sexuální orientaci.

Problematikou nerovného zacházení mezi heterosexuálními a homosexuálními nesezdanými svazky se Soud věnoval např. v kauze **X a další proti Rakousku**¹⁸ z roku 2013. Stěžovatelky byly dvě nesezdané partnerky, které společně vychovávaly nemanželského syna jedné ze stěžovatelek. Následně se stěžovatelky rozhodly vytvořit právní vazby druhé partnerky k nezletilému synovi prostřednictvím adopce.

Podle rakouské právní úpravy mohlo k nezletilému dítěti vzniknout rodičovství pouze dvěma osobám, a to ženě a muži. Pokud došlo k adopci dítěte, ztratil biologický rodič stejného pohlaví jako osvojitel veškerá rodičovská práva k dítěti, a to za podmínky uzavření dohody s daným biologickým rodičem schválené soudem nebo na základě rozhodnutí soudu nahrazujícího souhlas biologického rodiče. S odkazem na tuto úpravu rakouské soudy adopci zamítly s přihlédnutím k nejlepšímu zájmu dítěte.

Stěžovatelky namítaly, že v tomto případě se jedná o diskriminaci mezi heterosexuálními a homosexuální nesezdanými páry ve věci přístupu partnera k adopci nezletilého dítěte druhého partnera. Soud zdůraznil, že ochrana „tradiční rodiny“, tedy rodiny složené z otce, matky a dětí, je samo o sobě dostatečným legitimním důvodem pro nerovné zacházení mezi jmenovanými druhy nesezdaných svazků. Na druhou stranu však poznamenal, že rakouská právní úprava nevyklučuje existenci faktického partnerství dvou osob stejného pohlaví pečujících o nezletilé dítě, ba naopak výslovně připouští adopci dítěte homosexuálem. Soud ve výsledku deklaroval, že v tomto konkrétním případě se jedná o diskriminaci stejnopohlavních párů vůči těm heterosexuálním ve věci přístupu jednoho partnera k adopci dítěte druhého partnera, avšak současně poukázal na chybějící evropský konsenzus v této otázce a na velmi specifickou povahu kolize ochrany tradiční rodiny práv sexuálními menšin.

¹⁸ Věc X a další proti Rakousku, rozsudek ESLP ze dne 19. 2. 2013, stížnost č. 19010/07.

Pro srovnání je vhodné uvést i rozhodnutí ve věci **Gas a Dubois proti Francii**¹⁹ z roku 2012. Stěžovatelky, paní Gas a paní Dubois, žily od roku 1989 v nesezdaném partnerském svazku. Paní Dubois podstoupila umělé oplodnění od anonymního dárce, ze kterého se v roce 2000 narodila dcera. Následně stěžovatelky uzavřely civilní partnerství, které francouzská právní úprava zpřístupňovala heterosexuálním i homosexuálním párům, a paní Gas podala návrh na tzv. prosté osvojení nezletilé dcery se souhlasem biologické matky, paní Dubois. Podle francouzské právní úpravy při prostém osvojení nezanikaly právní vazby nezletilého dítěte k biologickému rodiči, ten však ztrácel svoji rodičovskou odpovědnost k dítěti. Jedinou výjimkou byly případy, kdy dítě adoptoval manžel biologického rodiče. S ohledem na to soudy zamítly návrh paní Dubois na adopci dítěte, podobně jako u předchozí kauzy, s přihlédnutím k jeho nejlepším zájmům.

Stěžovatelky namítaly, že jsou diskriminované oproti heterosexuálním párům, a to sezdaným i nesezdaným, ve věci přístupu partnera k adopci dítěte partnera druhého. Soud dospěl k závěru, že stěžovatelky se nachází ve stejné situaci jako nesezdané heterosexuální páry s ohledem na přístup obou druhů svazků k civilnímu partnerství a na stejné související negativní následky. Zároveň s odkazem na předchozí judikaturu²⁰ opětovně konstatoval, že smluvní státy Úmluvy nejsou zavázány k zpřístupnění manželství osobám stejného pohlaví. Pokud se smluvní státy Úmluvy rozhodnou upravit pro stejnopohlavní páry alternativní právní institut, je na jejich uvážení, jakou povahu bude tento institut mít.

Otázce rozdílného přístupu heterosexuálních a homosexuálních párů k registrovanému partnerství se věnoval Soud i ve věci **Vallianatos a další proti Řecku**²¹ z roku 2013. Stěžovatel, pan Vallianatos, žil se svým partnerem v dlouholetém nesezdaném svazku. Pan Vallianatos se rozhodl formalizovat svůj vztah s partnerem uzavřením registrovaného partnerství, avšak Řecko společně s Litvou patřily mezi jediné evropské země upravující alternativní formu soužití osob odlišnou od manželství přístupnou pouze heterosexuálním párům. Přestože Soud opětovně zdůraznil, že mezi smluvními státy

¹⁹ Věc Gas a Dubois proti Francii, rozsudek ESLP ze dne 15. 3. 2012, stížnost č. 25951/07.

²⁰ Věc Schalk a Kopf proti Rakousku, op. cit.

²¹ Věc Vallianatos a další proti Řecku, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 7. 11. 2013, stížnost č. 29381/09 a 32684/09.

Úmluvy chybí konsenzus v otázce právního uznání svazků osob stejného pohlaví, poukázal v rozhodnutí na většinovou praxi evropských legislativ, které zpřístupňují registrované partnerství jakožto alternativu k manželství právě homosexuálním párům. Soud tedy s ohledem na nedostatečné odůvodnění ze strany řecké vlády shledal v tomto případě rozdílné zacházení s homosexuálními nesezdanými páry a páry heterosexuálními v přístupu k registrovanému partnerství za diskriminační.

Z představené judikatury je patrné, že rozhodování Soudu ve věcech diskriminace mezi heterosexuálními a homosexuálními páry značně komplikuje absence konsenzu v přístupu smluvních států Úmluvy k právnímu uznání svazků osob stejného pohlaví. I přes chybějící *common core* evropských právních úprav v této oblasti je možné konstatovat, že Soud staví heterosexuální a homosexuální nesezdané páry v zásadě do rovného postavení na rozdíl od manželství majícího oproti nesezdanému soužití zvláštní status. Nelze však opomíjet nenahraditelný význam tradiční rodiny a její ochrany, což Soud v dosavadní rozhodovací činnosti několikrát zdůraznil.

5 Vztahy rodičů a dětí v nesezdaném soužití

Ve druhé kapitole byla věnována pozornost případu **Marckxová proti Belgii**²² ve vazbě na otázku aplikovatelnosti čl. 8 Úmluvy na nesezdané soužití. Soud se při rozhodování v této věci dotkl i problematiky rodičovství osob v nesezdaném soužití a postavení nemanželských dětí, které bude věnována následující kapitola příspěvku.

Jak již bylo uvedeno, podle tehdejší belgické právní úpravy musela neprovdaná matka za účelem vytvoření statusového právního poměru k dítěti nejdříve své mateřství uznat ve zvláštním řízení, nebo své dítě adoptovat, přičemž paní Marckxová využila obou těchto možností. Vytvoření právní vazby k dítěti mělo však *ex lege* určité negativní důsledky v oblasti majetkových práv matky spočívajících v omezení bezplatného převodu majetku na dceru Alexandru. Soud dospěl k názoru, že taková právní úprava staví neprovdanou matku do nepřiměřené situace, kdy si musí vybrat, zdali vytvoří statusový poměr ke svému dítěti, nebo podstoupí zákonné omezení v dispozici se svým majetkem, v čemž Soud shledal zásah do rodinného života a porušení čl. 8 Úmluvy.

²² Věc Marckxová proti Belgii, op. cit.

Současně s tím se Soud zabýval otázkou diskriminace neprovdaných matek právě v souvislosti s povinností podstupovat zvláštní řízení za účelem prohlášení svého mateřství, popř. adopce nezletilého dítěte, na rozdíl od matek v manželství, u kterých právní poměr mateřství vznikal samotným porodem. Soud v rozsudku poukázal, podobně jako v případě X a ostatní proti Rakousku,²³ na zásadní význam ochrany tradiční rodiny jakožto legitimního cíle takového nerovného zacházení. Na druhou stranu však neakceptoval námitky belgické vlády o tom, že některé neprovdané matky nemají zájem o své nezletilé dítě pečovat s přihlédnutím ke stejnému zájmu manželského i nemanželského dítěte na vytvoření právní vazby ke své matce, a proto konstatoval porušení čl. 14 ve spojení s čl. 8 Úmluvy ve vztahu k Paule Marckxové i k dceři Alexandře.

Soud se ve věci věnoval i postavení nemanželského dítěte v otázce povolání k dědickému řízení vzhledem k omezeným dispozicím neprovdané matky. Přestože Soud konstatoval, že čl. 8 Úmluvy nikterak nezaručuje přístup dítěte k pozůstalosti po rodičích, neshledal v daném případě žádné relevantní důvody k rozdílnému zacházení mezi manželskými a nemanželským dětmi, v čemž spatřoval porušení čl. 14 ve spojení s čl. 8 Úmluvy.

K podobným závěrům dospěl Soud i ve věci **Fabris proti Francii**²⁴ z roku 2013. Jednalo se o případ stěžovatele, pana Fabrise, který se narodil jako nemanželské dítě v roce 1943. Stěžovatelova matka byla v té době vdaná za pana M., se kterým měla dvě legitimní děti. V roce 1970 uzavřela stěžovatelova matka s panem M. dohodu *inter vivos*, na jejímž základě převedli veškerý majetek na své dvě legitimní děti s výhradou doživotního užívání. Následně v roce 1983 byl pan Fabris na základě soudního rozhodnutí prohlášen za nelegitimní dítě.

Po matčině smrti stěžovatel vznesl v soudním řízení vůči svým dvěma sourozencům nárok na podíl na matčině dědictví, přičemž na základě tehdejší francouzské právní úpravy mělo nelegitimní dítě nárok pouze na polovinu dědického podílu dítěte legitimního. Nerovným postavením nemanželských dětí v oblasti dědických práv podle francouzské právní úpravy se následně

²³ Věc X a další proti Rakousku, op. cit.

²⁴ Věc Fabris proti Francii, rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 7. 2. 2013, stížnosti č. 16574/08.

zabýval Soud ve věci Mazurek proti Francii,²⁵ ve které konstatoval porušení čl. 1 Protokolu č. 1 ve spojení s čl. 14 Úmluvy. Na základě tohoto rozhodnutí ESLP došlo ve Francii k legislativním změnám v oblasti dědických práv vedoucím ke zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí. Pan Fabris však se svým nárokem neuspěl a soudy jeho návrh zamítly s odůvodněním, že k rozdělení dědictví po stěžovatelově matce došlo již před účinností legislativních změn z roku 2001 a předchozí právní úprava vylučovala napadnout dohody *inter vivos*.

Francouzská vláda v řízení před pátým senátem ESLP ve věci namítala, že právní úprava neumožňující napadnout dohody *inter vivos* sledovala legitimní cíl spočívající v ochraně právní jistoty daných subjektů. Dále poukázala na potenciální nepřiměřený zásah do rodinného života mnohých osob, pokud by byla připuštěna zpětná účinnost legislativních změn z roku 2001. Pátý senát k těmto námitkám přihlédl a postavil do popředí ochranu právní jistoty dotčených osob oproti majetkovým zájmům stěžovatele jakožto nelegitimního dítěte. Případem se nakonec zabýval i Velký senát ESLP, který naopak v daném případě neshledal odůvodnění rozdílného zacházení mezi manželskými a nemanželskými dětmi ze strany francouzské vlády za dostatečné, a konstatoval porušení čl. 14 ve spojení s čl. 8 Úmluvy.

V již zmíněném rozhodnutí ve věci Marcxková proti Belgii²⁶ řešil Soud otázku mateřství ve vazbě na nesezdané soužití. Problematické určení otcovství se pak věnoval např. v kauze **Kroonová a další proti Nizozemí**²⁷ z roku 1994. Stěžovatelka, paní Kroonová, uzavřela v roce 1979 manželství s panem M'Hallem – Drisse. Následující rok se manželé vzájemně odloučili a stěžovatelka se ze společné domácnosti odstěhovala. Později začala paní Kroonová udržovat intimní vztah s druhým stěžovatelem, panem Zerroukem, ze kterého se roce 1987 narodil syn Samir, přičemž na základě právní domněnky byl do matriky zapsán jako otec s ohledem na stále trvající manželství pan M'Hallem – Drisse.

²⁵ Věc Mazurek proti Francii, rozsudek ESLP ze dne 1. 2. 2000, stížnost č. 34406/97.

²⁶ Věc Marcxková proti Belgii, op. cit.

²⁷ Věc Kroonová a ostatní proti Nizozemí, rozsudek ESLP ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91.

Přestože bylo manželství stěžovatelky s panem M'Hallem – Drisse po narození syna na její návrh rozvedeno, nebyl povolen zápis pana Zerrouka jakožto biologického otce nezletilého Samira do matriky s odůvodněním, že doposud nedošlo k popření otcovství pana M'Hallem – Drisse. Tehdejší nizozemská právní úprava však umožňovala popřít otcovství muže, kterému vznikl rodičovský poměr k dítěti na základě domněnky otcovství ve vazbě na trvalý manželství s matkou, pouze s jeho souhlasem, popř. na návrh matky, která jej však mohla podat pouze do 306 dní od zániku manželství. Od opuštění společné domácnosti však nebylo paní Kroonové známo místo pobytu pana M'Hallem – Drisse a vzhledem ke skutečnosti, že se nezletilý Samir narodil ještě za trvání jejich manželství, umožňovala belgická procesní úprava stěžovatelům úspěšně popřít otcovství pana M'Hallem – Drisse pouze za předpokladu, že by uzavřeli manželství, což však neučinili.

Soud se při rozhodování ve věci musel vypořádat především s námitkou belgické vlády o účelu dotčené právní úpravy zaměřený na ochranu právní jistoty osob v rodinněprávních vztazích. Soud k této námitce nepřihlédl a dospěl k závěru, že biologická a sociální realita musí převážet nad právní domněnkou, ačkoli sleduje legitimní cíl spočívající v zaručení právní jistoty, jelikož je takový cíl zcela v rozporu se zájmy všech dotčených osob. Proto konstatoval nepřiměřený zásah do rodinného života stěžovatelů ze strany Belgie a porušení čl. 8 Úmluvy.

Pro srovnání se nabízí uvést např. rozhodnutí ESLP ve věci **Chavdarov proti Bulharsku**²⁸ z roku 2010. Stěžovatel, pan Chavdarov, žil ve stabilním dlouholetém nesezdaném svazku s vdanou družkou, ze kterého se narodily tři děti. Podobně jako ve věci Kroonová a další proti Nizozemí²⁹ byl do matriky zapsán jako otec manžel stěžovatelovy partnerky na základě právní domněnky. Partnerka však stěžovatele a nezletilé děti po třinácti letech opustila, proto se pan Chavdarov rozhodl popřít otcovství muže zapsaného v matrice za účelem vytvoření právních vazeb ke svým nezletilým dětem. Podle bulharské právní úpravy však k tomu neměl procesní oprávnění. Přestože nebyl stěžovatel procesně oprávněn popřít otcovství partnerčina manžela, umožňovala mu bulharská právní úprava využít jiných prostředků

²⁸ Věc Chavdarov proti Bulharsku, rozsudek ESLP ze dne 21. 12. 2010, stížnost č. 3465/03.

²⁹ Věc Kroonová a další proti Nizozemí, op. cit.

k dosažení vzniku rodičovského statusového poměru k jeho nezletilým dětem, např. prostřednictvím adopce. Soud postupoval oproti předchozímu případu podstatně striktněji a neshledal ze strany Bulharska zásah do práva na respektování rodinného života ve smyslu čl. 8 Úmluvy právě s přihlédnutím k tomu, že stěžovatel nevyužil jiných možností bulharské právní úpravy. Pokud bychom měli shrnout dosavadní judikaturu ESLP ve vztahu k právnímu postavení nemanželských dětí, je nutné podotknout jasnou tendenci Soudu k eliminaci různých forem diskriminace mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Z judikatury současně vyplývá značný důraz Soudu na vytváření dostatečných procesněprávních podmínek pro zakládání statusových poměrů mezi rodiči v nesezdaném soužití a nezletilými dětmi s přihlédnutím k prioritnímu postavení biologické a sociální reality v rodinných vztazích.

6 Závěr

V současnosti nelze přehlednout postupné sblížování úprav rodinného práva v evropských právních rádech vedoucí k spontánnímu vytváření základních zásad evropského rodinného práva.³⁰ K tomuto sblížování jednoznačně přispívá i judikatura Evropského soudu pro lidská práva, přičemž právě v souvislosti s problematikou nesezdaného soužití v rámci své rozhodovací činnosti často naráží na chybějící konsenzus mezi smluvními státy Úmluvy v různých právních otázkách.

Např. ve vazbě na problematiku vzájemného postavení manželství a nesezdaných párů přiznává Evropský soud pro lidská práva nadále manželství specifický status, ačkoli již jasně konstatoval aplikovatelnost čl. 8 Úmluvy i na velmi široké spektrum jiných vztahů. V tomto směru se již objevují i novější přístupy, např. v projektu *Model Family Code*.³¹ Autorky Ingeborg Schwenzer a Mariel Dimsey právě s ohledem na proces harmonizace rodinného práva v Evropě vytvořily v roce 2006 určitý „vzorový rodinněprávní kodex“ založený na poznacích z evropských i mimoevropských rodinněprávních úprav. Autorky v dokumentu nerefletovaly pouze společné aspekty legislativ daných států, ale zohledňovaly i některé moderní prvky,

³⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 41 – 42.

³¹ SCHWENZER, Ingeborg H.; DIMSEY Mariel. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2006, s. VI.

tzv. *better law*.³² Jednou z těchto velmi odvážných novinek, které do *Model Family Code* zapracovaly, bylo vytvoření jednotného pojmu *partnership* zahrnující v sobě manželství, nesezdané soužití i stejnopohlavní páry v rovném postavení. Takový přístup však zcela nekoresponduje s dosavadními tendencemi Evropského soudu pro lidská práva, který nadále klade silný důraz na ochranu tradiční rodiny.

Na základě toho však nelze učinit závěr, že Evropský soud pro lidská práva v rozhodovací činnosti nereflktuje společenské změny, právě naopak již několikrát označil Úmluvu za „živoucí instrument“.³³ Např. v otázce stejnopohlavních párů je znatelný značný názorový posun odrážející legislativní změny v evropských státech v souvislosti s touto problematikou, a proto je nutno poukázat na značný význam judikatury Evropského soudu pro lidská práva pro evropské právní prostředí, včetně České republiky.

Literature

Český statistický úřad. *Analýza - 2011. Nesezdané soužití* [online]. Vydáno 30. 6. 2014 [cit. 3. 1. 2016], 20 s.

BOELE-WOELKI, Katharina. *Common core and better law in European family law*. Antwerp: Intersentia, 2005, 372 s. ISBN 9050954758.

GREGOROVÁ, Zdeňka; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 209. ISSN 1210-6410.

KRNEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s. ISBN 9788074003653.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 191 s. ISBN 9788021050532.

SCHWENZER, Ingeborg H.; DIMSEY Mariel. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2006, 257 s. ISBN 9050955908.

Contact – e-mail

palasek.milan@gmail.com

³² Tamtéž, s. 7 a 12.

³³ Např. ve věci Tyrer proti Spojenému království, rozsudek ESLP ze dne 25. 4. 1978, stížnost č. 5856/72.

Nezosobášení rodičia a ich práva a povinnosti k dieťaťu

Bronislava Pavelková

Paneurópska vysoká škola, Ústav súkromného práva, Slovenská republika

Abstract in original language

Článok je analýzou slovenskej právnej úpravy v oblasti výkonu rodičovských práv a povinností k dieťaťu. Porovnáva právne postavenie rodiča, ktorý žije v druhom rodičom v manželstve a právne postavenie nezosobášených rodičov. Právna úprava sa komplexne javí ako spravodlivá a nediskriminujúca niektorú z kategórií pred inou. Je to ale skutočne tak?

Keywords in original language

Nezosobášení rodičia; maloleté dieťa; manželstvo.

Abstract

Article comprises the analysis of Slovak law by performance of the parental rights and duties. It compares the legal status between parents, which live in common marriage and the unmarried parents of the child. The law seems to be very fair and nondiscriminatory to one of categories. But is it real?

Keywords

Unmarried Parents; Minor Child; Marriage.

1 Úvod

Dôvodov, prečo sa mimo manželstva rodí čím ďalej tým viac detí, je určite niekoľko. Spoločne (podľa môjho názoru) vytvárajú trend, ktorý zásadne ohrozuje samotnú spoločnosť a štát. Pravdepodobne Vás - poslucháčov - v prvom okamihu tento môj názor zaskočil. Ako by mohol fakt, že sa rodičia dieťaťa nezosobášia, ohroziť celú spoločnosť?

Nad problematikou sa treba iba hlbšie zamyslieť a odpoveď sa ponúkne sama. Rozmýšľali ste niekedy, čo je tou „brzdou“, ktorá zastaví sobáš medzi dvomi ľuďmi, ktorí evidentne túžili mať dlhodobo niečo spoločné,

ak si spolu dobrovoľne a vedome splodili dieťa? Myslím si, že jedným z podstatných dôvodov je nechut' zdieľať rodinnú solidaritu. Deliť sa s druhým človekom (partnerom), prípadne ďalšími ľuďmi o výhody, ale aj nevýhody svojho vlastného bytia. Tiež nechut' prebrať spoluzodpovednosť za úspechy a neúspechy iných. Ako nezosobášený partner môžete zostať sami a nezúčastnene sa pozerat' na to, ako si so svojim životom poradí „ten druhý“. Môžete pomôcť, ak sa Vám bude chcieť. Ale nemusíte. V manželstve to však už funguje inak. Dlhý, ktoré jeden z manželov urobí, zaťažia spoločný majetok minimálne tak, že sa budú (aj z neho) uspokojovat', i keď nebudú spoločné¹. Ak jeden z manželov príde o prácu, druhý to musí finančne „potiahnuť“, pretože majú jednak vzájomnú vyživovaciu povinnosť² a jednak povinnosť prispievat' na uspokojovanie potrieb domácnosti a rodiny³. Dokonca ešte aj po rozvoďte zostáva medzi bývalými manželmi (i keď oklieštená) solidarita v podobe príspevku na výživu⁴, ak to jeden z bývalých manželov potrebuje. Veľmi zjednodušene (a pritom pravdivo) možno konštatovat', že bývalá manželka/manžel majú v právnom poriadku SR lepšie postavenie, než aktuálny životný partner alebo partnerka. A to aj v prípade, ak sú partneri rodičmi maloletých detí a exmanželia nie. Nevydatá matka si od otca svojho dieťaťa môže právne vymôcť príspevok na výživu⁵, ktorý je ale časovo obmedzený na dobu 2 rokov. Pritom povolená rodičovská dovolenka je 3 roky a až od tohto veku dieťaťa sa počíta s jeho riadnym nástupom do predškolského zariadenia. Pred dovŕšením troch rokov veku dieťa na denný pobyt prijme väčšinou len súkromné zariadenie, čo je ale finančne omnoho náročnejšie, než štátna materská škola alebo jasle. Rodič s priemerným príjmom pracovníka národného hospodárstva⁶ nemá reálnu možnosť bez ďalšej pomoci tieto poplatky vo výške 260-450 € mesačne uhradiť. Stáva sa závislým na ekonomickej pomoci „zvonku“ – predovšetkým od partnera. Toto je podľa môjho názoru ďalší dôležitý faktor, ktorý

1 § 147 ods. 2 Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb.

2 § 71 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

3 § 19 ods. 1 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

4 § 72 - 73 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

5 § 74 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

6 665 € netto, dostupné napr. na: <https://www.postovabanka.sk/novinky/analyzy-trhu/zaujalo-nas/priemerna-cista-mzda-na-slovensku-vlani-dosiahla-665-eur-vo-svajcarsku-presiahla-5-tisic-eur/>

motivujúco pôsobí proti uzatváraniu manželstiev a to u ľudí s nesprávnym hodnotovým systémom alebo pohnútkami. Sloboda rozhodovania o tom, či sa finančne podelíte s človekom, s ktorým „len žijete“ alebo „len máte deti“ evokuje mocensky nadradené postavenie a je opakom toho, ako náš zákon o rodine chápe vzťah životných partnerov. Bohužiaľ len vtedy, pokiaľ sa stanú manželmi⁷. Avšak manželstvo je stále založené na dobrovoľnom súhlase oboch snúbencov a jeho uzavretie sa nedá právne vynútiť⁸. Jeden ho sám neuzavrie, nech by akokoľvek chcel.

Tvrdenia o tom, prečo sa ľudia nechcú sobášiť, sú zväčša založené na (skutočnej alebo predstieranej) skepse – „papier ti lásku ani trvácnosť vzťahu nezaručí“ alebo „kým ma nemá istú/istého, bude to fungovať“. Myslím si však, že ide skôr o výhovorky a skutočným dôvodom je nechúť zdieľať to, čo v práve odlišuje manžela od partnera – povinnú rodinnú solidaritu.

Tretím významným faktorom, ktorý – paradoxne - motivuje proti legalizácii vzťahu dvoch rodičov manželstvom, je podľa mňa takmer dokonalá právna rovnosť rodičov pred zákonom. To, že deti neslobodno rozlišovať podľa faktu, či pochádzajú z manželstva alebo nie, je u nás štandardom už tak dlho⁹, že sa nad pôvodom dieťaťa nikto ani nepozastavuje. Hľadisko „zvýhodnenia“ dieťaťa pred inými jeho legalizáciou manželstvom, už teda žiadnu úlohu pri rozhodovaní rodiča o sobáši s druhým rodičom nehrá.

Má teda rodič sám výhodnejšie postavenie, ak sa s druhým rodičom dieťaťa zosobáši? Alebo naopak – má nezosobášený rodič dieťaťa iné právne postavenie ako ten, ktorý žije s druhým rodičom v manželstve? Právna úprava takéto členenie - na práva a povinnosti zosobášených a nezosobášených rodičov - neobsahuje. Pri hmotnoprávnom vymedzení obsahu rodičovských práv a povinností hovorí len o rodičoch dieťaťa, bez preferencie ktoréhokoľvek z nich s ohľadom na osobný status alebo pohlavie.

Súdna úprava výkonu rodičovských práv a povinností medzi rodičmi prichádza do úvahy buď podľa § 24 - 25 zákona o rodine alebo podľa § 36

⁷ Článok 41 Ústavy SR, čl. 1 Základných zásad zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

⁸ § 1 ods. 1 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

⁹ Prakticky od účinnosti zákona č. 265/1949 Sb. (prvý zákon o rodine). Dnes je táto zásada v SR ústavne vyjadrená v článku 41 ods. 3. Je tiež súčasťou Listiny základných práv a slobôd (čl. 32 ods. 3), prijatej pod číslom 23/1991 Zb. ešte Federálnym zhromaždením ČSFR.

zákona o rodine. Členiacim kritériom je len fakt, či sa súčasne s rozhodovaním o úprave výkonu rodičovských práv a povinností rozhoduje aj o rozvode rodičov alebo nie. Je teda vylúčené, aby súd rozhodoval podľa § 24–25 zákona o rodine, ak nie sú rodičia zosobášení. Ale nie je vylúčené, aby rozhodoval podľa § 36 zákona o rodine aj o deťoch, pochádzajúcich z manželstva rodičov. Takáto situácia môže nastať jednak po rozvode manželstva (mení sa úprava, obsiahnutá v rozsudku o rozvode), alebo aj počas trvania manželstva, keď rodičia prestanú spolu žiť. Podľa rovnakého ustanovenia (§ 36) súd vždy rozhoduje o výkone rodičovských práv a povinností k deťom nezosobášených rodičov.

Aký je vzájomný vzťah týchto ustanovení zákona o rodine? Možno konštatovať, že právna úprava, obsiahnutá v § 24 - 25 je podrobnejšia. Určuje širší okruh otázok, ktoré musí súd upraviť v súvislosti s rozhodovaním o úprave výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode. **Obligatórne musí vo výroku vysloviť, ktorému rodičovi dieťa zveruje do osobnej starostlivosti, resp. či dieťa zveruje do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov. Tiež musí rozsudok obsahovať výrok o tom, kto bude maloleté dieťa po rozvode zastupovať a spravovať jeho majetok¹⁰. Ako ďalší povinný výrok zákon určuje, ako má na výživu dieťaťa prispievať rodič, ktorému nebolo zverené do osobnej starostlivosti, resp. je súdu umožnené schváliť dohodu rodičov o výške výživného¹¹. Nadväzujúci paragraf 25 ukladá súdu povinnosť rozhodnúť tiež o styku s dieťaťom.** Túto povinnosť súd nemá, ak sa rodičia o styku dohodnú alebo ak súd požiadajú, aby styk neupravoval. Fakultatívne môže súd pri rozhodovaní o styku obmedziť alebo zakázať styk rodiča s dieťaťom, ak je to potrebné v záujme dieťaťa. Toto ustanovenie bolo aktuálne doplnené o spravenie v tom zmysle, že zakázať styk rodiča s dieťaťom možno len vtedy, ak nie je možné zabezpečiť záujem dieťaťa obmedzením

¹⁰ V súlade s nálezom Ústavného súdu SR č. PL. ÚS 26/05 súdy v súčasnosti už rozhodujú zásadne tak, že zastupovanie a správu majetku maloletého dieťaťa ponechávajú aj po rozvode obom rodičom, ak nebolo zasiahnuté do výkonu rodičovských práv a povinností obmedzením podľa § 38 zákona o rodine.

¹¹ Tu znenie zákona kolideje s právnou úpravou podľa § 62 ods. 6 zákona o rodine. Viac o tom ďalej v texte.

styku s rodičom¹². V súvislosti s rozvodom sa tiež traduje oprávnenie súdu rozhodnúť o povinnosti rodiča, ktorému bolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti, informovať druhého rodiča o dieťati (ust. § 25 ods. 5).

2 Informačná povinnosť

Formulácia ust. § 25 ods. 5 zákona o rodine však nie je najšťastnejšia a v zásade súdu nedáva právomoc uložiť rezidenčnému rodičovi povinnosť informovať druhého rodiča. Vo svojom aktuálnom znení ustanovenie zaväzuje súd dbať pri rozhodovaní o zverení do osobnej starostlivosti (čiže ktorému rodičovi) na právo druhého rodiča na informovanie o dieťati. V tomto znení výklad citovaného ustanovenia možno chápať ako doplnenie odseku 4 toho istého paragrafu, kde zákon menuje kritéria pre rozhodovanie o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti. Zjednodušene povedané – vhodnejším rodičom na poverenie osobnou starostlivosťou o dieťa je ten, ktorý bude ochotný toho druhého informovať. Ak by sa tak nedialo, potom vznikne nové právo rodičovi, ktorému dieťa nebolo zverené – domáhať sa práva na pravidelné informovanie na súde. Z toho vyplýva, že najskôr by malo byť právoplatne rozhodnuté o zverení dieťaťa a až následne by malo vzniknúť právo domáhať sa plnenia informačnej povinnosti súdnou cestou. Otázne je proti komu. Pôvodnú prax súdov, keď rezidenčnému rodičovi túto povinnosť ukladali takmer automaticky, nahradil v poslednom období nový trend. Nakoľko každý rodič aj po rozvode zostáva zákonným zástupcom dieťaťa so všetkými právami a povinnosťami, má samozrejme právo na všetky informácie o dieťati. Má dokonca povinnosť si informácie zisťovať, pretože je za výchovu dieťaťa zodpovedný. Jeho pasivita alebo nečinnosť nemá zaťažovať druhého rodiča novými povinnosťami - napríklad aj zasielať informácie o dieťati tomu, kto si ich má možnosť a povinnosť obstarat sám. Školské zariadenia už boli metodickým pokynom inštruované o povinnosti sprístupniť informácie o dieťati každému rodičovi¹³. Preto sa v praxi slovenských súdov od ukladania povinnosti informovať o dieťati ustupuje.

¹² Zákon č. 175/2015 Z. z., z 26. júna 2015, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

¹³ Ministerstvo školstva, výchovy a športu SR po dlhých diskusiách vydalo v roku 2013 k otázke práva rodičov na informácie o dieťati metodický pokyn, dostupný na: http://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/osza/metodika/18112013.pdf

3 Styk dieťaťa s blízkymi osobami

Poslednou otázkou, ktorú môže súd (teoreticky) na čas po rozvode upraviť, je styk dieťaťa s jeho blízkymi osobami. Len „teoreticky“ preto, že blízke osoby dieťaťa nie sú účastníkmi konania o rozvod manželstva. Uložiť niekomu inému, než účastníkovi konania, súdnym rozhodnutím povinnosť, alebo priznať mu právo, je možné len vtedy, ak to zákon výslovne dovoľuje¹⁴. Pri rozhodovaní o rozvode nič také Občiansky súdny poriadok nepozná. Blízke osoby dieťaťa by mohli byť účastníkmi konania len v časti, týkajúcej sa úpravy výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode. Ale obe konania (konanie o rozvod manželstva a konanie o úpravu výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode) sú zo zákona spojené. Súd v praxi nie sú ochotné rozširovať si pôvodný okruh účastníkov konania o rozvod a úpravu styku s blízkymi osobami dieťaťa vyčleňujú na samostatné konanie. Pritom podľa členenia zákona by o tejto otázke mali rozhodovať len v súvislosti s rozvodom a nie inokedy. Nesprávne systémové začlenenie tohto ustanovenia do zákona sa v praxi prehládalo, avšak nie celoplošne. Výklad vzájomného vzťahu ust. § 25 a § 36 zákona o rodine nebol jednotný, hoci bola v § 36 ods. 1 výslovne vyjadrená subsidiarita použitia ustanovení § 24-26 zákona o rodine. Ustanovenie § 36 (rozhodovanie o výkone rodičovských práv a povinností mimo konanie o rozvod rodičov dieťaťa) totiž v odseku 2 tiež obsahovalo právomoc súdu upraviť styk dieťaťa s jeho blízkymi osobami, ale len v prípade, že rodičia boli predtým manželia a jeden z nich zomrel. Táto úprava sa vykladala ako osobitná vo vzťahu k ust. § 25 ods. 5 (kde sa hovorilo o úprave styku s blízkymi osobami v súvislosti s rozvodom)¹⁵. Toto ustanovenie obsahuje 2 hmotnoprávne podmienky:

- úpravu si vyžaduje záujem maloletého dieťaťa
- vyžadujú to pomery v rodine.

Ustanovenie § 36 ods. 2 potom predstavovalo osobitnú právnu úpravu vo vzťahu k všeobecnej, upravenej v § 25 ods. 5. Takáto aplikácia však vylučovala možnosť, že súdy rozhodnú o styku blízkych osôb s dieťaťom

¹⁴ Napríklad v ust. § 76 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku: „Predbežným opatrením možno nariadiť povinnosť niekomu inému než účastníkovi len vtedy, ak to možno od neho spravodlivo žiadať.“

¹⁵ Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak to vyžadujú pomery v rodine, súd môže upraviť styk dieťaťa aj s blízkymi osobami.

aj inokedy, okrem prípadu, ak jeden z rodičov zomrel a boli predtým manželia. Preto novela, účinná od 1. januára 2016¹⁶, tento nedostatok opravila. Do ustanovenia § 36 ods. 1 sa za druhú vetu vložila tretia veta v znení: „*Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak to vyžadujú pomery v rodine, súd môže upraviť styk dieťaťa aj s blízkymi osobami*“. Teraz je jednoznačné, že súd môže aj mimo konania o rozvod manželstva upraviť styk dieťaťa s jeho blízkymi osobami, ak je to v jeho záujme a pomery v rodine to vyžadujú.

4 Výživné pri striedavej osobnej starostlivosti

Faktické roztrieštenie úpravy výkonu rodičovských práv a povinností v konaní o rozvod a mimo neho spôsobilo ešte jednu zákonnú nepresnosť. Ako som už spomínala v poznámke 11), ide o úpravu vyživovacej povinnosti k dieťaťu. Ak súd postupuje v súlade s ust. § 24 ods. 1, potom podľa doslovného výkladu má len dve možnosti ako môže rozhodnúť:

- buď určiť výživné rodičovi, ktorý nebude mať dieťa zverené (a vtedy nemôže ísť o striedavú osobnú starostlivosť, lebo niet rodiča, ktorý nemá dieťa zverené)
- alebo schváliť dohodu rodičov o výživnom.

Pritom ale v praxi vôbec nie je vylúčené, že súd určí výživné aj v prípade striedavej osobnej starostlivosti. Zákon s touto možnosťou výslovne počíta v ust. § 62 ods. 6¹⁷. Toto sa však bez pochybností uplatňuje len pri určovaní výživného pre deti, o ktorých súd rozhoduje podľa ust. § 36 zákona o rodine. V súvislosti s rozvodom sa uplatní osobitná právna úprava, ktorá právomoc súdu „okliešťuje“ buď na neurčenie výživného v prípade striedavej osobnej starostlivosti, alebo na schválenie dohody rodičov. Avšak právomoc súdu uložiť povinnosť zasielať výživné druhému rodičovi v prípade, ak sa dieťa pri rozvode zveruje do striedavej osobnej starostlivosti rodičov je sporná. Preto by bolo vhodné preformulovať znenie § 24 ods. 1 posledná veta tak, aby sa tento rozpor odstránil.

¹⁶ Zákon č. 175/2015 Z. z., z 26. júna 2015, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

¹⁷ *Ak je maloleté dieťa zverené do striedavej osobnej starostlivosti rodičov, súd pri určení výživného približne na dĺžku striedavej osobnej starostlivosti každého rodiča alebo súd môže rozhodnúť aj tak, že počas trvania striedavej osobnej starostlivosti rodičov výživné neurčuje.*

5 Úprava styku

Ako už bolo skôr spomenuté, súd je povinný pri rozvode manželstva rozhodnúť aj o úprave styku. Ak sa rodičia o styku dohodnú, dohoda sa stane súčasťou rozsudku o rozvode manželstva¹⁸. Ak sa nedohodnú, musí súd autoritatívne o styku rozhodnúť, okrem prípadu, keď obaja rodičia požiadajú, aby sa styk neupravoval. Vtedy by mal výrok rozsudku ohľadne styku znietť aspoň tak, že „*Styk s dieťaťom sa na žiadosť rodičov neupravuje*“. Rozhodne by ale mal byť súčasťou výrokovkej časti rozsudku, pretože ide o zákonom požadovanú obligatórnu súčasť výroku. Ak má súd odôvodniť absenciu úpravy styku v rozsudku, potom tak môže urobiť len vtedy, ak úpravu výrokom neurobí. Platí totiž procesné pravidlo, že odôvodnenie rozsudku sa má týkať len tých výrokov, ktoré sú v rozsudku obsiahnuté.

Jednoznačne teda možno hmotnoprávnu úpravu styku rodiča s dieťaťom vyhodnotiť tak, že

- v súvislosti s rozvodom manželstva rodičov ju súd musí urobiť vždy. Minimálne musí vo výroku rozsudku uviesť, že styk neupravuje preto, že o to rodičia požiadali.
- mimo konania o rozvod má úprava styku zmysel len vtedy, ak o nej súd autoritatívne rozhoduje. Pokiaľ sa jeden rodič samostatným konaním domáha „len“ úpravy styku s dieťaťom, je možné jeho návrhu vyhovieť iba vtedy, ak nedôjde ku konsenzu rodičov. Ak totiž rodičia dospejú k dohode, túto súd nemá právomoc schvaľovať¹⁹ a niet rozhodnutia o inej veci, ktorého súčasťou by sa stala. Z procesného hľadiska je v konaniach podľa piatej hlavy tretej časti Občianskeho súdneho poriadku vylúčený zmier, takže ani touto formou sa dohoda rodičov nemôže stať exekučným titulom. Z toho vyplýva, že rodičom, ktorí sa aktuálne nerozvádzajú, nezostáva paradoxne nič iné, len nedohodnúť sa a súd o styku autoritatívne rozhodne. Vtedy získajú exekučný titul pre prípad, ak by sa úprava styku nerealizovala. Inak by ho mohli mať len v prípade, ak by uzavreli rodičovskú dohodu o styku vo forme notárskej zápisnice pri splnení zákonných podmienok.

¹⁸ § 25 ods. 1 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

¹⁹ Vidť ust. § 25 ods. 1 zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.: „*Rodičia sa môžu dohodnúť o úprave styku s maloletým dieťaťom pred vyhlásením rozhodnutia, ktorým sa rozvádzu manželstvo; dohoda o styku rodičov s maloletým dieťaťom sa stane súčasťou rozhodnutia o rozvode.*”

6 Závěr

Porovnaním ustanovení § 24-26 zákona o rodine a § 36 zákona o rodine možno dospieť k záveru, že postavenie nezosobášených rodičov je v súčasnosti dokonca lepšie, než rodičov, ktorí sú manželia. Dieťa môže byť zverené do výlučnej osobnej starostlivosti jedného z nich, alebo do striedavej osobnej starostlivosti, pri ktorej môže súd uložiť povinnosť platenia výživného, ak to pomery rodičov odôvodňujú alebo to odôvodňuje rozdelenie času starostlivosti o dieťa. Túto právomoc súd v konaní o rozvod nemá a v prípade zverenia dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti by nemal (podľa súčasného znenia zákona) výživné určovať vôbec. Diskriminácia ohľadne úpravy styku s blízkymi osobami bola od 1. januára 2016 odstránená. Ostatné práva a povinnosti sa upravujú rovnako, s výnimkou práva zastupovať a spravovať majetok dieťaťa. Toto súdy pri rozhodovaní podľa ust. § 36 nechcú robiť vôbec (nemajú povinnosť, keďže zákon len odkazuje na primerané použitie ust. § 24 – 26 zákona o rodine) a v zmysle cit. nálezu Ústavného súdu SR (PL ÚS 26/05) to považujú za nadbytočné. Pokiaľ ide o úpravu styku rodiča s dieťaťom, dochádza v dôsledku právnej úpravy k miernej negatívnej diskriminácii vo vzťahu k nezosobášeným rodičom, ktorí v zmysle účinných ustanovení zákona nemajú žiadnu možnosť získať dohodu o styku vo forme súdneho rozhodnutia tak, aby mohla byť podkladom pre výkon rozhodnutia.

Absolútna rovnosť medzi rodičmi by sa docielila právnou úpravou, ktorá by poznala len úpravu výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu bez ohľadu nato, či by sa upravoval čas po rozvode alebo iný. Bolo by to možné dosiahnuť odčlenením konania o ÚPP od konania o rozvod, pričom by súd nemohol manželstvo rozviesť skôr, kým by nenadobudol právoplatnosť rozsudok o úprave výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu, ktorého rodičia už spolu nežijú. Takúto úpravu pozná Česká republika a osvedčila sa.

Contact – e-mail

advokat@pavelkova.sk

Úvaha nad povinnostmi a právy nesezdaných rodičů a jejich dětí

Romana Rogaleviczová

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek porovnává nesezdané soužití a manželství z hlediska legislativních dopadů na práva a povinnosti jednak partnerů/manželů vůči sobě, jednak vůči jejich dětem. Nezaměřuje se pouze na dopady z hlediska rodinného práva, ale zabývá se i souvisejícími oblastmi - právem sociálního zabezpečení, právem daňovým, právem dědickým. Za nejzásadnější otázku však považuje problematiku regulace práv a povinností rodičů k dětem v případě rozchodu a rozvodu.

Keywords in original language

rodiče; děti; nesezdané soužití; manželství; rodinná domácnost; vyživovací povinnost; daň z příjmů; sociální zabezpečení; rozvod; dědění.

Abstract

The paper compares legal consequences of a cohabitation and a marriage to rights and duties of partners/spouses to each other on the one hand, and to their children, on the other hand. It does not follow only aspects of family law, but it also deals with related legal areas - the social security law, the tax law, the heirship. The most important question is the problem of a regulation of rights and duties of parents to their children in the case of a break down of their relationship and in the case of a divorce.

Keywords

Parents; Children; Cohabitation; Marriage; Family Household; Maintenance Duty; Income Tax; Social Security; Divorce; Inheritance.

1 Úvod

V posledních desetiletích se počet uzavíraných manželství neustále snižuje. V souvislosti s tím narůstá počet dětí, které se rodí mimo manželství. Povinnosti a práva, které se s rodičovstvím pojí, však nejsou řešeny pouze v rámci rodinného práva, neboť rodinný život nezahrnuje jen vztahy v rámci rodiny. Ve všech oblastech života se může nějakým způsobem odrazit skutečnost, že rodina má dítě, nebo že rodiče dítěte uzavřeli či neuzavřeli manželství. Způsob, jak jsou tyto otázky zákonem upraveny, vyjadřuje postoj zákonodárce a tím i převažující stanovisko společnosti k rodině a manželství jako takovému. Je logické, že pokud je za preferovaný základ rodiny považováno manželství, budou vztahy mezi manžely v různých životních situacích zákonem stavěny před nezávazné vztahy mezi partnery. Stejně tak je-li žádoucí, aby rodiny měly co nejvíce dětí, budou různé zákony v různých oblastech různým způsobem podporovat občany, kteří zaopatřují nezletilé děti. Chce-li společnost vyjádřit, že je správné, aby se děti rodily pouze v manželství, pak dojde ke zdůraznění rozdílu mezi dětmi narozenými v manželství a mimo manželství.

Cílem tohoto příspěvku je představit rozdíly v přístupu právní úpravy k rodinám manželů a nesezdaných párů v různých právních odvětvích, s nimiž se právě rodiny s dětmi nejčastěji setkávají.

2 Vymezení pojmů

Pro účely tohoto příspěvku je vhodné si vymežit několik termínů.

Za *rodinu* budeme považovat matku, otce a dítě nebo děti, bez ohledu na to, zda rodiče uzavřeli či neuzavřeli manželství¹. Převážně vycházíme z toho, že rodina žije společně, pokud se budeme zabývat specifickými případy rozcházejících či rozvádějících se rodičů, bude to v textu zdůrazněno.

Dítětem rozumíme biologického nebo osvojeného potomka rodičů.

Rodičem je pro účely tohoto příspěvku myšlenka osoba zapsaná v rodném listu dítěte jako matka nebo otec.

Rodiče, kteří spolu neuzavřeli manželství, jsou v textu označováni jako *nesezdaní rodiče*, *druh a družka*, či *partneři* (výraz *partner* nemá v tomto příspěvku

¹ K tomu srovnej KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2009, s. 69.

nic společného s registrovaným partnerstvím; ve většině oblastí práva jsou registrovaní partneři stavěni naroveň manželům).

Ačkoliv budou některá slova používána v textu pouze v mužském rodě (rodič, manžel, partner, druh, zaměstnanec, poplatník a další), mají označovat toliko životní roli bez ohledu na pohlaví osoby, která tuto roli vykonává, tedy mají platnost jak pro muže, tak pro ženy v těchto rolích.

3 Manželství versus nesezdané soužití v právní úpravě

S právní úpravou, která nějakým způsobem rozlišuje, zda osoba, jíž se týká, žije v manželství či v nesezdaném soužití, případně zda má dítě a zda se toto dítě narodilo v manželství nebo mimo manželství, je možné se setkat v mnoha právních odvětvích a tím i oblastech života.

Primárně se samozřejmě jedná o samotné soužití rodiny – otázky týkající se rodinné domácnosti, vyživovací povinnosti. Finanční zajištění rodiny je pak zpravidla získáváno prostřednictvím výdělečné činnosti, která je upravena ustanoveními pracovního práva a také právem daňovým. V případě složitých životních situací najdou uplatnění předpisy týkající se sociálního zabezpečení. Zcela specifické jsou situace týkající se rozpadu rodiny. Pokud se rodiče rozejdou, je nutné upravit vztahy k dětem, případně vypořádat majetkové vztahy mezi nimi. Dojde-li k úmrtí některého člena rodiny, uplatní se předpisy práva dědického. Zajisté by se dala najít řada dalších oblastí, v nichž je možné se setkat s rozdílnou úpravou pro vztahy mezi rodiči, kteří jsou manžely a kterým se narodilo dítě mimo manželství. Pro účely tohoto příspěvku se však zaměříme pouze na výše uvedené oblasti, které považujeme za nejvýznamnější z hlediska praktického uplatnění.

3.1 Rodinná domácnost

Jedním ze základních předpokladů fungující rodiny je společné bydlení. U nesezdaných párů se jedná o jakési logické vyústění vztahu po určité době, kdy spolu partneři tráví stále více času, až dojde k sestěhování do jedné domácnosti. U manželů je společné bydlení považováno ze společenského hlediska za samozřejmost (ostatně jako jedna z povinností manželů je explicitně uvedena povinnost žít spolu – § 687 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, dále jen OZ, byť samozřejmě v životě mohou nastat

situace, kdy z objektivních důvodů, zpravidla pracovních, musí manželé žít odděleně²). Totéž platí v situaci, kdy se páru, ať už manželskému nebo nesezdanému, narodí společné dítě. Dle společenských zvyklostí má žít fungující rodina pohromadě.

Dříve užívaný obecný pojem společná domácnost³ byl s účinností od 1. 1. 2014 v kontextu rodinného práva nahrazen pojmem rodinná domácnost. Občanský zákoník neobsahuje definici tohoto pojmu, a tak neexistuje jednotný názor na to, zda o rodinné domácnosti můžeme hovořit pouze v případě manželství, nebo rodinnou domácnost tvoří i nesezdaní rodiče s dítětem. Z ustanovení § 691 odst. 2 OZ je však možné dovodit, že za rodinnou domácnost je považováno i soužití jednoho z manželů s dítětem.

V OZ se ostatně termín rodinná domácnost objevuje výlučně v souvislosti s manželstvím a budeme-li tedy vycházet z toho, že rodinnou domácnost vedou pouze manželé, musíme konstatovat, že uzavřením manželství získávají členové rodiny mnohem větší zákonnou ochranu než rodiny nesezdaných párů.

Předně je zde povinnost manželů dohodnout se na umístění rodinné domácnosti, tedy na tom, kde bude rodina žít (§ 692 odst. 1 OZ). Tato otázka je považována za podstatnou záležitost rodiny a nedohodnou-li se manželé, může souhlas jednoho z nich nahradit rozhodnutí soudu (§ 692 odst. 2 OZ).

Zájmy rodiny jsou chráněny i co do nezodpovědného nebo neuváženého nakládání s domem nebo bytem, v němž se nachází rodinná domácnost. Zákon výslovně zakazuje takové nakládání s domem nebo bytem, které by ohrozilo nebo znemožnilo bydlení rodiny v rodinné domácnosti. V případě, že se takového jednání některý z manželů dopustí a druhý manžel s tímto jednáním nesouhlasí, může se dovolat neplatnosti tohoto právního jednání (§ 747 OZ). Důležité zde je především to, že se může jednat i o situace, kdy byt nebo dům, v němž se rodinná domácnost nachází, prodá jeho výlučný vlastník. I když druhý z manželů nemá k nemovitosti žádné věcné právo, pokud trvá manželství a v domě nebo bytě se nachází rodinná domácnost, nemůže bez

² K tomu srovnej HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 55.

³ K tomu srovnej KORECKÁ, V. In: FIALA, J.; HURDÍK, J.; KORECKÁ, V.; TELEC, I. *Lexikon – občanské právo*. 2. vyd. Ostrava: Sagit, 2001, s. 339–340.

jeho souhlasu být uskutečněno takové právní jednání, které by znemožnilo nebo ohrozilo bydlení rodiny v rodinné domácnosti⁴. Totéž platí i v případě, že rodinná domácnost se nachází v nemovitosti, k níž mají manželé společné nájemní právo (§ 748 OZ; zde je třeba upozornit, že i kdyby nájemní právo měl původně pouze jeden z manželů, uzavřením manželství automaticky vzniká společné nájemní právo, viz § 745 OZ).

Manželé a nezletilé děti narozené v manželství jsou co do otázky bydlení výrazně lépe chráněni i pro případ rozchodu rodičů a rozvodu manželství⁵. Opustí-li jeden z manželů rodinnou domácnost, aniž by pro to měl důvod hodný zvláštního zřetele, má povinnost nadále přispívat na náklady rodinné domácnosti, pokud v ní nadále žije druhý manžel s nezletilým dítětem (§ 691 odst. 2 OZ). Pokud měli rodiče společné právo k nemovitosti, v níž se nacházela rodinná domácnost, a nejsou schopni se dohodnout, kdo zde bude nadále bydlet, rozhoduje v této otázce soud, který přitom mimo jiné přihlédne i k tomu, kterému z bývalých manželů bylo svěřeno do péče nezletilé dítě. I v případě, že soud rozhodne o tom, že jeden z manželů má byt nebo dům opustit, nadále mu zůstává právo bydlení a to až do doby, kdy druhý manžel nezajistí náhradní bydlení. V případě, že se má odstěhovat manžel, který pečuje o nezletilé dítě, může soud svým rozhodnutím založit v jeho prospěch právo bydlení, a to dokud dítě nebude schopno se samo žít⁶. Obdobným způsobem se řeší situace, kdy zemře ten z manželů, k jehož osobě se vázalo právo rodiny bydlet v nemovitosti, v níž se nacházela rodinná domácnost, a toto právo jeho smrtí přešlo na jinou osobu než na pozůstalého manžela (§ 767 a § 768 OZ)⁷.

U nesezdaných párů žádnou podobnou zákonnou úpravu řešící otázky společného bydlení, včetně ochrany rodiče pečujícího o nezletilé dítě v případě,

4 ZUKLÍNOVÁ, M. In: ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II (§ 655 až 975)*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 211.

5 WESTPHALOVÁ, L. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655 – 975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 98.

6 K tomu srovnej DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, J. Byt a dům po rozvodu. *Právo a rodina*. 2015, č. 8, s. 20.

7 K tomu srovnej NOVOITNÝ, P.; IVIČIČOVÁ, J.; SYRŮČKOVÁ, I.; VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing, s. r. o., 2014, s. 72–73.

kdy se nesezdaní rodiče rozejdou, nenajdeme. V praxi to znamená, že žila-li rodina v domě nebo bytě, který patřil pouze jednomu z rodičů, v případě rozchodu druhého rodiče nic nechrání a pokud se s bývalým partnerem nedohodnou jinak, musí tuto nemovitost opustit, bez ohledu na to, zda má prostředky na jiné bydlení, a bez ohledu na to, zda s ním odchází i společně nezletilé dítě. Totéž samozřejmě platí i v případě smrti toho z rodičů, na jehož osobu bylo vázáno právo bydlet v domě či bytě. Stejně tak opustí-li jeden z rodičů společnou domácnost, má sice vyživovací povinnost ke společnému dítěti, ale neexistuje povinnost přispívat na chod domácnosti, z níž odešel a v níž nadále žije jeho dítě.

3.2 Výživné

Účelem vyživovací povinnosti je zabezpečení základních životních potřeb osoby⁸ ze strany subjektů, s nimiž je potřebná osoba nějakým způsobem, zpravidla příbuzenskými vazbami, spojena. Jedná se o to, aby obživu jednotlivce byla v případě, že si ji není schopen zajistit sám, primárně poskytnuta někým, kdo je mu blízký, nebo má vůči němu určitý společenský závazek. Až v situaci, kdy žádná taková osoba není, nebo není schopna potřebnému obživu zajistit, přichází na řadu stát a systém sociálních dávek.

V prostředí rodiny hovoříme samozřejmě na prvním místě o vyživovací povinnosti vůči dítěti, které je odkázáno na zaopatření ze strany svých rodičů až do doby, dokud samo není schopno si zajistit prostředky na pokrytí svých potřeb. Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti existuje bez ohledu na to, zda se dítě narodilo v manželství či mimo manželství. Předpokladem samozřejmě je, že jsou oba rodiče známi. U dětí narozených nesezdaným rodičům tedy musí dojít k určení otcovství, ale v případě fungující rodiny nebývá zpravidla problémem ani otázka otcovství, ani výživného.

Stejně jako mají rodiče vyživovací povinnost vůči svému dítěti, mají i děti vyživovací povinnost vůči svým rodičům, a to za splnění stejných podmínek – rodiče nejsou schopni si již sami zajistit obživu a naopak jejich děti jsou schopny svoji vyživovací povinnost vůči rodičům plnit. Děti jsou povinny svým rodičům zajistit slušnou výživu⁹ (§ 915 odst. 2 OZ).

⁸ HOLUB, M.; NOVÁ, H.; PTÁČEK, L.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 314–315.

⁹ KOVÁŘOVÁ, D. *Rodina a výživné. Vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 71.

Vyživovací povinnost vůči sobě však mají i manželé, a to v takovém rozsahu, který jim zaručí stejnou hmotnou a kulturní úroveň (§ 697 odst. 1 OZ). Smyslem je především vyrovnat rozdíly, které mohou plynout z rozdělní rolí v rodině¹⁰. Vykonává-li jeden z manželů výdělečnou činnost, zatímco druhý se věnuje péči o děti a o domácnost, musí pracující manžel poskytovat druhému manželovi takové prostředky, aby jejich životní úroveň byla srovnatelná. V praxi se však vyživovací povinnost mezi manžely uplatňuje především v období, kdy manželé spolu nežijí, ale manželství doposud nebylo rozvedeno, a to zejména právě v situacích, kdy jeden z manželů z důvodu péče o společné dítě dosahuje výrazně nižších nebo žádných příjmů, ale z důvodu rozpadu vztahu již nemůže zajišťovat své potřeby ze společných prostředků. V případě rozvodu se mohou manželé dohodnout, že rozvedenému manželovi, který z důvodů, které mají svůj základ v manželství (typicky právě péče o nezletilé dítě, nebo neschopnost najít si zaměstnání v souvislosti se ztrátou kvalifikace v důsledku dlouhodobé péče o domácnost a děti), není schopen sám se žít, bude poskytováno výživné¹¹. Pokud se manželé nedohodnou a manžel, který výživné požaduje, nezapříčinil rozvrat manželství, s rozvodem nesouhlasil a v souvislosti s rozvodem mu vznikla závažná újma, může soud přiznat rozvedenému manželovi výživné zajišťující stejnou životní úroveň a to až na dobu tří let po rozvodu¹² (§ 762 odst. 1 OZ).

V případě nesezdaných párů žádá vzájemná vyživovací povinnost neexistuje. Otec má povinnost poskytovat výživné matce, která za něj není provdána, po dobu dvou let od narození společného dítěte a má povinnost přispět na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem¹³. To je ovšem zpravidla mezi nesezdanými rodiči, kteří spolu žijí, bráno jako samozřejmost a potřeba zákonné úpravy tak vzniká spíše v případech, kdy spolu rodiče již v době před narozením dítěte nežijí, případně je sporné i otcovství. Dojde-li

¹⁰ NOVOTNÝ, P.; IVIČIČOVÁ, J.; SYRŮČKOVÁ, I.; VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing, s. r. o., 2014, s. 46.

¹¹ K tomu srovnej LUŽNÁ, R. Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*. 2015, č. 3, s. 9–10.

¹² ELISCHER, D. In: ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II (§ 655 až 975)*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 250–251.

¹³ K tomu blíže KRÁLÍČKOVÁ, Z. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655 – 975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1125–1134.

k rozchodu nesezdaných rodičů, nemají tito vůči sobě žádnou vyživovací povinnost bez ohledu na to, že v důsledku rozchodu se jeden z nich ocitl v tíživé finanční situaci a bez příspěvní bývalého partnera není schopen zajistit své potřeby. Vyživovací povinnost mezi bývalými nesezdanými partnery neexistuje ani v případě, kdy jeden z nich nadále pečuje o společné dítě a z tohoto důvodu dosahuje pouze nízkých, nebo žádných příjmů. V takové situaci má sice bývalý partner jako rodič povinnost poskytovat výživné společnému dítěti, ale vyživovací povinnost vůči nezaopatřenému druhému rodiči mají příbuzní tohoto rodiče, nikoliv jeho bývalý druh.

3.3 Pracovněprávní vztahy

K zajištění finančních prostředků pro rodinu zpravidla dochází prostřednictvím výnosů z výdělečné činnosti. Jeden z rodičů, nebo oba rodiče buď provozují samostatnou výdělečnou činnost, nebo závislou výdělečnou činnost, tedy jsou zaměstnání. Výkon závislé výdělečné činnosti upravuje zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce (dále jen ZP).

V jednom ze svých ustanovení se ZP vypořádává i s rodinnými vztahy. Toto ustanovení bylo převzato již z původní právní úpravy, je tedy možné ho považovat za svým způsobem tradiční. Smyslem tohoto ustanovení je zachování rovnosti mezi manžely. Konkrétně se jedná o § 318 ZP, podle kterého nemůže existovat pracovněprávní vztah (tzn. vztah založený pracovní smlouvou nebo některou z dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr) mezi manžely. Smyslem této právní úpravy je zajištění rovnosti manželů, která by byla narušena v případě, kdy by se jeden stal zaměstnavatelem druhého¹⁴. Toto opatření se však vztahuje pouze na manžele, nic tedy nebrání tomu, aby druh zaměstnal svoji družku či naopak¹⁵.

ZP se zabývá pouze samotným pracovněprávním vztahem, tedy poměrem zaměstnavatel-zaměstnanec. V praxi však nejsou vyloučeny situace, kdy jsou oba manželé zaměstnanci téhož zaměstnavatele a jeden z nich je vůči druhému v nadřízeném postavení. Tyto případy však ZP neřeší, přestože i zde zcela jednoznačně dochází k porušení zásady, že manželé jsou si rovni.

¹⁴ ŠTEFKO, M. In: BĚLINA, M. a kol. *Zákoník práce. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1140.

¹⁵ MACHÁČEK, I. *Daň z příjmů fyzických osob 2010. Praktický pomůcka k daňové optimalizaci*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 52.

Je tedy již přímo na zaměstnavatelích, jak se s podobnými situacemi vypořádají. Je nasnadě, že jakékoliv rodinné vztahy v zaměstnání mohou způsobovat problémy jak mezi samotnými rodinnými příslušníky, tak se jejich rodinné vazby mohou negativně promítat do vztahů s dalšími zaměstnanci, nebo jimi mohou být negativně vnímány.

Pracovní právo se zabývá též otázkou zabezpečení rodiny zaměstnance v případě jeho smrti. Jednak ZP upravuje nárok na odměnu za odvedenou práci, kdy se vychází z toho, že rodina je odkázána na pravidelný příjem zemřelého a pokud by tedy měl být nárok na mzdu nebo plat součástí dědického řízení, mohlo by se stát, že by se pozůstalí ocitli v období bezprostředně po úmrtí zaměstnance zcela bez prostředků nebo v tíživé finanční situaci. Z tohoto důvodu se právo na mzdu nebo plat nestává součástí dědického řízení, ale přechází na manžela, děti a rodiče zemřelého zaměstnance, kteří s ním žili ve společné domácnosti¹⁶. Není-li těchto osob, stává se odměna za odvedenou práci předmětem dědického řízení (§ 328 odst. 1 ZP). Z dikce zákona jednoznačně vyplývá, že tato práva mohou přejít pouze na manžela nebo nejbližší příbuzné¹⁷. I kdyby zaměstnanec žil s partnerem, s nímž uzavřel manželství, na tuto osobu právo na plat nebo mzdu nepřechází.

V případě smrti zaměstnance následkem pracovního úrazu ukládá ZP povinnost zaměstnavateli poskytnout odškodnění pozůstalým, a to konkrétně manželovi, dětem a rodičům zemřelého zaměstnance¹⁸. Podmínka soužití se zemřelým zaměstnancem ve společné domácnosti se v souvislosti s odškodněním vztahuje pouze na pozůstalé rodiče (§ 271i ZP). Je evidentní, že ani v tomto případě zákonodárce nepomýšlel na pozůstalého druhu zaměstnance, bez ohledu na to, zda spolu žili ve společné domácnosti, zda mezi nimi existovalo citové pouto a je možné je označit za osoby blízké¹⁹, bez ohledu na to, zda pečovali o společné dítě. ZP považuje za potřebnou a oprávněnou osobu v souvislosti s odškodněním za úmrtí zaměstnance následkem pracovního úrazu tedy pouze manžela zemřelého zaměstnance,

¹⁶ K tomu srovnej MIKEŠ, J.; MUZIKÁŘ, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 18–19.

¹⁷ DOLEŽÍLEK, L. In: BĚLINA, M.; DRÁPAL, I. a kol. *Zákoník práce. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 1329.

¹⁸ K tomu srovnej KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 128.

¹⁹ K tomu blíže HURDÍK, J. In: FIALA, J.; HURDÍK, J.; KORECKÁ, V.; TELEČEK, I. *Lexikon – občanské právo*. 2. vyd. Ostrava: Šagit, 2001, s. 200.

nikoliv jeho druha, bez ohledu na délku jejich soužití, zda spolu vychovávali děti apod. Naproti tomu povinnost zaměstnavatele poskytovat výživné, resp. náhradu nákladů na výživu pozůstalým, je založena na fakticitě vyživovací povinnosti. Zaměstnavatel je povinen poskytovat náhradu nákladů na výživu těm osobám, vůči kterým měl zemřelý vyživovací povinnost, nebo kterým výživu fakticky poskytoval (§ 271h ZP). V tomto případě se tedy může jednat například i o nesezdaného partnera, který byl odkázán na finanční podporu zemřelého zaměstnance (např. z důvodu péče o společné dítě). Zaměstnavatel je povinen poskytovat náhradu nákladů na výživu oprávněným po dobu, dokud by trvala vyživovací povinnost zaměstnance, nejdéle však do měsíce, v němž by zaměstnanec dosáhl důchodového věku, nebo 65 let.

3.4 Daně

S výdělečnou činností zajišťující příjem rodiny neodmyslitelně souvisí i daňová povinnost. Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (dále jen ZDP) upravuje pravidla pro určení daňové povinnosti fyzických osob. Do schématu výpočtu daně z příjmů jsou pravidelně zahrnuty i nástroje, kterými se zákonodárce snažil projevit určitý postoj k rodinnému životu. Možností uplatnit nezdanitelné části základu daně a slevy na dani v konkrétních zákonem určených životních situacích jsou daňoví poplatníci finančně zvýhodněni. Ve vztahu k rodině jsou tyto životní situace spojeny jednak s péčí o nezaopatřené dítě, jednak s nepříznivou finanční situací rodinné domácnosti (v ZDP je použit termín společně hospodařící domácnost, viz § 21c ZDP). ZDP však pamatuje i na podnikající subjekty a i jim umožňuje využít zapojení rodinných příslušníků do daňového řízení s cílem dosáhnout snížení daňové povinnosti.

Podpora rodin s dětmi je v ZDP zřetelná v ustanovení § 35c ZDP, které upravuje daňové zvýhodnění na nezaopatřené dítě. Daňové zvýhodnění je koncipováno jako sleva na dani, tedy o zákonem určenou částku se sníží konečná daňová povinnost poplatníka. V případě, že částka daňového zvýhodnění je vyšší, než částka, která má být zaplacená jako daň, je rozdíl daňovému poplatníkovi vyplacen v podobě daňového bonusu. Jedinou podmínkou je, aby poplatník za zdaňovací období dosáhl příjmu ve výši

alespoň šestinásobku minimální mzdy. Daňové zvýhodnění může uplatnit rodič, který s dítětem žije ve společně hospodařící domácnosti. Pro účely ZDP není důležité, zda rodiče dítěte uzavřeli či neuzavřeli manželství²⁰. Paradoxní však je, že pokud se rodiče dítěte rozjedou či rozvedou a daňové zvýhodnění nemůže uplatnit rodič, se kterým dítě po rozchodu či rozvodu rodičů žije (zpravidla z toho důvodu, že má pouze nezdanitelné příjmy nebo tak nízké příjmy, že nespňuje podmínku pro vyplacení daňového bonusu), nemůže je uplatnit automaticky druhý rodič, protože nenaplnuje podmínku žít s dítětem ve společně hospodařící domácnosti, ale může je uplatnit nový manžel rodiče, se kterým dítě žije. Zde už však ZDP klade důraz na to, aby mezi rodičem dítěte a osobou, která bude daňové zvýhodnění uplatňovat, bylo uzavřeno manželství. Nový partner rodiče, který není jeho manželem, daňové zvýhodnění na dítě uplatňovat nemůže, byť s ním ve společně hospodařící domácnosti žije.

Od zdaňovacího období roku 2015 mohou rodiče dítěte uplatnit také slevu na dani za umístění dítěte. Prakticky to znamená, že daňová povinnost poplatníka se sníží o částku odpovídající poplatkům za umístění dítěte v předškolním zařízení, které byly ve zdaňovacím období vynaloženy, maximálně však ve výši částky odpovídající minimální mzdě (§ 35bb ZDP). Podmínkou pro uplatnění této slevy na dani je rovněž skutečnost, že daňový poplatník žije s dítětem ve společně hospodařící domácnosti a podílí se na výživě dítěte. ZDP sice výslovně neuvádí, že se může jednat i o dítě manžela, nicméně analogicky je tento závěr odvoditelný²¹.

Jednoznačná preference manželského soužití je zřejmá z institutu slevy na dani na vyživovaného manžela (§ 35ba odst. 1 písm. b) ZDP). Žije-li daňový poplatník ve společně hospodařící domácnosti s manželem, jehož roční příjem je nižší než 68 000,- Kč²², může svoji daňovou povinnost za zdaňovací období snížit o zákonem stanovenou částku. Smyslem tohoto ustanovení je jednoznačně podpořit rodiny, jejichž finanční zajištění spočívá pouze na jednom z manželů. Typicky se jedná o situace, kdy jeden z rodičů

²⁰ K tomu blíže MACHÁČEK, I. *Daň z příjmů fyzických osob 2010. Praktický pomůcka k daňové optimalizaci*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 237–239.

²¹ PELC, V. *Zákon o daních z příjmů. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 978.

²² Zákon přitom přesně vymezuje, které příjmy se do této částky započítávají.

je na rodičovské dovolené, nebo dlouhodobě pečuje o děti apod.²³ Jak bylo uvedeno, tuto slevu na dani je možné uplatnit pouze v případě, že se jedná o manžele. Bez ohledu na tíživou životní situaci a skutečnost, že příjem domácnosti zajišťuje pouze jeden z partnerů, nemohou tuto výhodu uplatnit nesezdané páry.

Daňoví poplatníci mající příjmy ze samostatné výdělečné činnosti mohou uplatnit institut rozdělení příjmů a výdajů na tzv. spolupracující osobu²⁴ (§ 13 ZDP). Jde o to, že se částka celkově dosažených příjmů a částka celkově dosažených výdajů rozdělí a daňový poplatník zdaní pouze základ daně na sebe připadající, uplatní veškeré nezdanitelné části základu daně a slevy na dani, na něž má nárok, a osoba spolupracující pak zdaní základ daně vyplývající ze zbývajících příjmů a výdajů, přičemž rovněž uplatní nezdanitelné části základu daně a slevy na dani. Spolupracující osobou může být buď manžel daňového poplatníka, nebo jiná osoba žijící s poplatníkem ve společně hospodařící domácnosti. Na spolupracujícího manžela je možné rozdělit maximálně 50 % příjmů a výdajů, na jinou spolupracující osobu maximálně 30 % příjmů a výdajů. ZDP vychází z nevyvratitelné právní domněnky, že osoba, na kterou jsou příjmy a výdaje rozdělovány, pomáhá daňovému poplatníkovi v jeho samostatné výdělečné činnosti, a proto na ni připadá i určitá část příjmů a výdajů, z nichž odvádí daň²⁵. Samozřejmě je i tato osoba považována za osobu vykonávající samostatnou výdělečnou činnost a plynou jí z toho povinnosti v oblasti zdravotního a sociálního pojištění. ZDP zde opět jednoznačně preferuje manžele, na kterého je možné převést až polovinu dosažených příjmů a výdajů. V případě nesezdaných párů je možné partnera považovat pouze za spolupracující osobu a může tedy zdanit nejvýše 30 % dosažených příjmů a výdajů. Do kategorie spolupracujících osob spadají i děti žijící s poplatníkem ve společně hospodařící domácnosti.

V letech 2005 až 2007 bylo možné využít institutu společného zdanění manželů²⁶. Oproti rozdělení příjmů a výdajů na spolupracující osobu, které

²³ PELC, V. *Zákon o daních z příjmů. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 965–966.

²⁴ K tomu srovnej BĚHOUNEK, P. In: BONĚK, P.; BĚHOUNEK, P.; BENDA, V.; HOLMES, A. *Lexikon – daňové pojmy*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2001, s. 450.

²⁵ K tomu srovnej PELC, V. *Zákon o daních z příjmů. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 317.

²⁶ K tomu srovnej BONĚK, V. In: BONĚK, P.; BĚHOUNEK, P.; BENDA, V.; HOLMES, A. *Lexikon – daňové pojmy*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2001, s. 447–448.

je možné využít pouze pro účely příjmů ze samostatné výdělečné činnosti (§ 7 ZDP), se společné zdanění manželů uplatňovalo na veškeré příjmy obou manželů. Podstatou bylo sečíst veškeré příjmy, veškeré výdaje a obojí rozdělit přesně na poloviny. Poté každý z manželů mohl uplatnit nezdanitelné části základu daně a slevy na dani, pro jejichž uplatnění byly splněny podmínky. Výhoda tohoto postupu byla umocněna i skutečností, že v těchto zdaňovacích obdobích byla sazba daně progresivní, tzn. čím vyšší byl základ daně, tím vyšší byla uplatněna sazba daně. Jak sám název tohoto institutu napovídá, ZDP opět jednoznačně preferoval manželské soužití, podmínkou pro jeho uplatnění však bylo, aby manželé vyživovali alespoň jedno nezaopatřené dítě žijící s nimi ve společně hospodařící domácnosti²⁷.

3.5 Sociální zabezpečení

Sociální zabezpečení se vztahuje na situace, kdy se rodina dostane do dlouhodobé, nebo přechodné tíživé finanční situace. Může jít o stav způsobený dočasným předem časově ohraničeným snížením příjmů (např. čerpání mateřské a rodičovské dovolené), nebo naopak situací, kdy nelze předem odhadnout, jak dlouho bude tento stav trvat (např. ztráta zaměstnání, dlouhodobá pracovní neschopnost apod.). K nejtíživějším životním situacím pak patří úmrtí člena rodiny, který se finančně podílel na chodu rodinné nebo společné domácnosti²⁸. V těchto situacích poskytuje potřebnou pomoc systém státních dávek poskytovaných ze sociálního nebo důchodového pojištění.

V případě nepříznivé finanční situace rodiny je možné využít různé dávky ze systému státní sociální podpory, upraveného zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen ZSSP). Jejich výplata je vázána na celkový příjem společně posuzovaných osob v rozhodném období. K dávám vypláceným podle ZSSP patří příspěvek na bydlení, přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, porodné a pohřebné. Za společně posuzované osoby jsou považováni rodiče a nezaopatřené děti, manželé, registrovaní partneři a nesezdané páry, kteří společně trvale žijí a hradí náklady na své potřeby (§ 7

²⁷ Ke společnému zdanění podrobně JURÍČKOVÁ, R. *Návrh snížení daňové povinnosti rodiny pomocí institutu společného zdanění manželů*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Vysoké učení technické v Brně, Podnikatelská fakulta.

²⁸ VOŘÍŠEK, V. *Zákon o důchodovém pojištění*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 152.

ZSSP). ZSSP tedy nerozlišuje, zda osoby, které žijí ve společné domácnosti a společně hradí náklady na chod této domácnosti a na své potřeby, uzavřely manželství či nikoliv. Pro posouzení potřebnosti je podstatná pouze skutečnost, že tyto osoby společně žijí a hospodaří²⁹.

V případě úmrtí některého z rodičů či manželů může pozůstalému manželovi vzniknout nárok na vdovský či vdovecký důchod (§ 49 a násl. zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění). Podmínkou zde je zcela jednoznačně trvajícím manželský svazek, pozůstalý druh či družka na vdovský nebo vdovecký důchod nárok nemají. Nezaopatřené dítě naproti tomu může uplatnit nárok na sirotčí důchod bez ohledu na to, zda se narodilo v manželství, nebo jeho rodiče nebyli sezdaní (§ 52 a násl. zákona o důchodovém pojištění). V případech důchodu není podmínkou, aby pozůstalý manžel nebo dítě žili se zemřelým před jeho smrtí ve společné domácnosti. Veškeré předpoklady pro vznik nároku na vdovský či vdovecký nebo sirotčí důchod musí být splněny na straně zemřelého manžela či rodiče. Musí být splněna potřebná doba účasti na důchodovém pojištění, nebo zemřelý musel být ke dni smrti poživitelem invalidního nebo starobního důchodu³⁰.

3.6 Rozchod

Žádný vztah nemá od počátku záruku, že vydrží po zbytek života. Problémy a neshody se mohou objevit zcela nečekaně, stejně jako je mohou partneři vědomě přehlížet a bagatelizovat již od počátku svého soužití. V každém případě dojde-li k rozpadu vztahu, je zpravidla nutné vyřešit mnoho souvisejících otázek, zejména pokud se v jeho průběhu narodily děti.

Rozcházejí-li se rodiče, musí se dohodnout především na otázkách týkajících se společných dětí – s kým a kde bude dítě dále žít, jak bude který z rodičů přispívat na jeho výživu, jak často, kdy a za jakých okolností se bude rodič, který dítě nebude mít v péči, s dítětem stýkat. Kromě toho je potřeba mezi rodiči vypořádat majetkové otázky, dohodnout se, jak si rozdělí věci, které si společně pořídili, případně na užívání věcí, které nadále zůstanou společné.

²⁹ ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 186.

³⁰ VOŘÍŠEK, V. *Zákon o důchodovém pojištění*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 158.

Tak jako byl neformální vztah nesezdaných rodičů, je zcela neformální i jejich rozchod. Pokud si v průběhu svého vztahu nesezdání partneri společně pořizovali nějaký majetek, pak jsou jeho spoluvlastníky a jejich rozchod na tomto právním vztahu nic nemění³¹. Ani jakákoliv oficiální úprava vztahů ke společným dětem není nezbytně nutná, pokud se rodiče dohodnou. Samozřejmě rodičům nic nebrání v tom, aby se obrátili na soud a připravenou dohodu nechali soudem schválit. V případě, že se nesezdání rodiče, kteří spolu nežijí, na úpravě poměrů ke společným dětem nedohodnou, měl by dle ustanovení § 908 OZ ve věci rozhodnout soud, a to i bez návrhu. Žádný právní předpis již ale neřeší otázku, jak mají soudy zjišťovat, že taková situace nastala, pokud soudní řízení nezahájí sami rodiče³².

V případě rozchodu manželů musí být rozhodnuto soudem o samotném rozvodu manželství, tedy oficiálním ukončení jejich vztahu. Dále musí být soudním rozhodnutím upraveny vztahy ke společným nezletilým dětem, a to bez ohledu na to, zda by se rodiče byli schopni sami dohodnout, nebo jejich spor musí rozhodnout někdo jiný. Vydání pravomocného rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem je jednou z podmínek pro ukončení řízení o rozvod. Rozvádějíci se manželé musí také upravit své vzájemné majetkové vztahy, konkrétně vypořádat společné jmění manželů. V případě, kdy bývalí manželé svoje majetkové vztahy nevyřeší dohodou, ani v soudním řízení zahájeném do tří let od rozvodu manželství, uplatní se pro vypořádání společného jmění nevyvatitelná právní domněnka podle § 741 OZ. Nicméně dohoda v otázkách úpravy poměrů k nezletilým dětem i o úpravě vzájemných majetkových vztahů je předpokladem pro to, aby soud mohl rozhodnout o tzv. smluveném rozvodu, tedy rozvést manželství bez zjišťování příčin jeho rozvratu³³ (§ 757 OZ).

Zatímco otázky týkající se ukončení samotného vztahu rodičů jsou řešeny buď zákonem, pokud rodiče uzavřeli manželství, nebo naopak se na ně

31 K tomu srovnej HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 80.

32 K tomu srovnej HRUŠÁKOVÁ, M.; WESTPHALOVÁ, L. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655 – 975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1027–1028.

33 K tomu blíže např. ZUKLÍNOVÁ, M. In: ŠVESTKA, J.; DVORÁK, J.; FIALA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II (§ 655 až 975)*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 230–231.

žádné ustanovení zákona nevztahuje, pokud rodiče žili v neformálním svazku, což odpovídá míře oficiality vztahu, v souvislosti s řešením vztahů rodičů k nezletilým dětem po jejich rozchodu je vhodnost právní úpravy diskutabilní. Pro rozhodnutí, zda by práva a povinnosti rodičů vůči nezletilým dětem měly být řešeny obligátně v soudním řízení, by nemělo být rozhodující, zda se dítě narodilo v manželství či mimo manželství, ale především to, zda jsou rodiče schopní se na úpravě poměrů k dětem dohodnout či nikoliv³⁴. V případě rozvádějících se manželů může povinnost soudního řízení způsobit pouze zbytečný stres a zátěž jak pro rodiče, tak pro děti, především v případech, kdy rodiče jsou schopni se spolu dohodnout i bez vnějšího zásahu. Naopak v případě nesezdaných rodičů, kteří nedokáží dospět ke konsensu ani v nejbánálnějších otázkách týkajících se dětí, neexistuje žádný prostředek, který by je nutil soudní řízení zahájit a jak již bylo zmíněno, není zde ani žádný fungující systém, který by problémové případy podchytil a orgány sociálně-právní ochrany dětí nebo soudy na tyto situace upozorňoval.

3.7 Dědění

Úmrtí člena rodiny je vždy velmi smutnou událostí, která nejbližší osoby zemřelého hluboce zasáhne. Bylo-li úmrtí nečekané a zemřelý zajišťoval rodinu finančně, může se stát také zásadním zlomovým momentem pro ekonomickou situaci rodiny.

V souvislosti se smrtí blízké osoby je potřeba vyřešit otázku dědictví. Každá osoba má samozřejmě možnost rozhodnout o tom, jak bude naloženo s jejím majetkem po její smrti, sama prostřednictvím závěti, odkazu, či dědické smlouvy³⁵. Nebyla-li však závěť sepsána, jsou dědicové určeni zákonem. OZ rozděluje dědice do šesti dědických skupin, jejichž pořadí odráží pomyslnou blízkost vztahu k zemřelému³⁶ a současně také to, do jaké míry se dalo očekávat, že by zemřelý tyto osoby v průběhu života zajišťoval či podporoval.

³⁴ K tomu srovnej HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 89.

³⁵ K tomu blíže TITLBACHOVÁ, S. Dědictví a podnikání aneb Memento mori... *Právo a rodina*. 2014, č. 1, s. 17–18.

³⁶ MIKEŠ, J.; MUZIKÁŘ, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 47.

V první dědické skupině dědí děti zemřelého a jeho manžel, všichni rovným dílem (§ 1635 OZ). Neměl-li zůstavitel děti, nebo z nějakého důvodu děti nedědí, nemůže celou pozůstalost zdědit manžel zemřelého, ale stává se dědicem dle druhé skupiny dědiců spolu s rodiči zemřelého a osobami, které se zemřelým žily alespoň po dobu jednoho roku ve společné domácnosti nebo na něj byly odkázány výživou. Ve druhé skupině dědiců dědí manžel vždy nejméně jednu polovinu pozůstalosti (§ 1636 OZ).

I v oblasti dědického práva je naprosto zřejmá preference manželského soužití³⁷. Primárními dědici jsou sice děti, a to bez ohledu na to, zda se narodily v manželství či mimo manželství, rozhodující je pouze skutečnost, že se jedná o děti zůstavitele³⁸. V případě úmrtí jednoho z nesezdaných rodičů dědí tedy pouze děti, pozůstalý partner není dědicem ze zákona. V případě, že zemře jeden z partnerů v bezdětném páru, v případě, že se jednalo o manžele, nedědí automaticky pozůstalý manžel veškeré jmění zůstavitele, ale dědí společně s rodiči zemřelého, případně osobami, které s ním žily ve společné domácnosti, ale vždy alespoň polovinu pozůstalosti. Stejně tak v případě nesezdaných partnerů, kteří neměli děti, stává se pozůstalý nesezdaný partner dědicem ve druhé skupině dědiců a dědí společně s rodiči zemřelého, zde se však pozůstalost dělí mezi dědice rovným dílem. Pokud již nežijí rodiče zemřelého partnera, nemůže pozůstalý nesezdaný partner zdědit celou pozůstalost sám ve druhé skupině dědiců, ale dědí ve třetí dědické skupině společně se sourozenci zemřelého, opět všichni rovným dílem (§ 1637 OZ).

Zemře-li dítě, stávají se rodiče dědici ve druhé dědické skupině opět bez ohledu na to, zda byli či jsou manželé, nebo zda žijí společně či odděleně. Podstatná je pouze skutečnost, že oba rodiče jsou známi.

4 Závěr

V současné právní úpravě, a to nejen oblasti rodinného práva, můžeme zcela jednoznačně vysledovat preferenci manželského svazku před nesezdaným

³⁷ K tomu srovnej ŠEŠINA, M.; WAWERKA, K. In: ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV (§ 1475 až 1720)*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 335.

³⁸ SVOBODA, J. In: FIALA, L.; DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475 – 1720). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 389.

soužitím. Otázkou zůstává, zda se jedná o úmysl zákonodárce přimět partnery, aby svůj vztah vstupem do manželství formalizovali, nebo upřednostnění a zvýhodňování manželského svazku v mnoha životních situacích vyplývá spíše z praktické možnosti ověřit, že společně vystupující osoby spolu skutečně žijí a tvoří rodinu. Kdyby totiž některé výhody byly poskytovány i osobám nesezdaným, mohlo by snadno docházet k jejich zneužití. Ověřit, že dva lidé spolu skutečně žijí, vedou společnou domácnost, mají k sobě blízký vztah, je velmi náročné. Z toho důvodu je zpravidla v situaci, kdy má být nějakým způsobem tato skutečnost doložena, přistupováno k jejímu prokázání formou čestného prohlášení. Ve snaze získat od státu nějaké finanční výhody by se zajisté našla řada případů, kdy by dvojice přátel či známých nesezdané soužití pouze předstíraly.

Ačkoliv vzájemné právní vztahy mezi rodiči a mezi rodiči a státem jsou diferencovány podle toho, zda se jedná o manžele, ve vztahu k dětem nejsou, až na jednu výjimku, žádné rozdíly mezi dětmi narozenými manželům a nesezdaným rodičům. Tou jedinou výjimkou je povinnost upravit poměry k nezletilým dětem formou soudního rozhodnutí v případě rozvodu rodičů. Děti rozvádějících se rodičů jsou tak pod kontrolou státu. Orgány sociálně-právní ochrany dětí a soudy musí ověřit, že úprava práv a povinností rodičů, jejichž manželství se rozpadlo, koresponduje se zájmem nezletilých dětí. O děti nesezdaných rodičů, kteří spolu nežijí, však stát takovou péči neprojevuje. A prakticky ani projevovat nemůže, protože s ohledem na neformálnost svazku nesezdaných rodičů je jejich soužití a vývoj jejich vztahu nekontrolovatelné. Neexistují ani žádné podrobnější záznamy či věrohodné statistiky o tom, které dítě se narodilo nesezdaným rodičům a zda tito rodiče spolu žijí či nikoliv.

V době, kdy se počet uzavíraných manželství statisticky stále snižuje, může tento příspěvek posloužit jako podnět k zamyšlení, proč řada párů nevidí jednoznačné výhody, které právní úprava v souvislosti s manželstvím nabízí. Nepopíráme, že manželské soužití s sebou přináší i jistá rizika, především v souvislosti se společným jměním manželů a odpovědností za závazky. Někteří odpůrci manželství si mohou být vědomi i psychologické moci manželství, které představuje formální pouto a znamená, že ze vztahu již nebude

možné tak snadno odejít. Přesto se domníváme, že především v sociální oblasti a zejména pro manžele s dětmi nabízí stávající systém silnou podporu a zajištění pro případ nečekaných složitých životních situací.

Literature

- BĚLINA, M. a kol. *Zákoník práce. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 1634 s. ISBN 978-80-7179-251-2.
- BĚLINA, M.; DRÁPAL, L. a kol. *Zákoník práce. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, 1613 s. ISBN 978-80-7400-290-8.
- BONĚK, P.; BĚHOUNEK, P.; BENDA, V.; HOLMES, A. *Lexikon – daňové pojmy*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2001, 626 s. ISBN 978-80-7208-265-5.
- DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, J. Byt a dům po rozvodu. *Právo a rodina*, 2015, 17. ročník, č. 8, s. 9–22. ISSN 1212-866X.
- FIALA, J.; HURDÍK, J.; KORECKÁ, V.; TELEČ, I. *Lexikon – občanské právo*. 2. vyd. Ostrava: Sagit, 2001, 512 s. ISBN 978-80-7208-237-X.
- FIALA, R.; DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475 – 1720). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, 633 s. ISBN 978-80-7400-570-1.
- HOLUB, M.; NOVÁ, H.; PTÁČEK, L.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vyd. Praha: Leges, 2011, 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.
- HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 586 s. ISBN 978-80-7400-061-4.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655 – 975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, 1349 s. ISBN 978-80-7400-503-9.
- JURÍČKOVÁ, R. *Návrh snížení daňové povinnosti rodiny pomocí institutu společného zdanění manželů*. Brno, 2006, 109 s. Bakalářská práce. Vysoké učení technické v Brně, Podnikatelská fakulta.
- KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. ISBN 978-80-7400-474-2.

- KOVÁŘOVÁ, D. *Rodina a výživné. Vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, 151 s. ISBN 978-80-87212-84-4.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 191 s. ISBN 978-80-210-5053-2.
- LUŽNÁ, R. Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*, 2015, 17. ročník, č. 3, s. 8–11. ISSN 1212-866X.
- MACHÁČEK, I. *Daň z příjmů fyzických osob 2010. Praktický pomůcka k daňové optimalizaci*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 273 s. ISBN 978-80-7400-188-8.
- MIKEŠ, J.; MUZIKÁŘ, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Leges, 2011, 432 s. ISBN 978-80-87212-79-0.
- NOVOTNÝ, P.; IVIČIČOVÁ, J.; SYRŮČKOVÁ, I.; VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. Praha: GRADA Publishing, s. r. o.; 2014, 200 s. ISBN 978-80-247-5167-2.
- PELC, V. *Zákon o daních z příjmů. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, 1403 s. ISBN 978-80-7400-517-6.
- ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II (§ 655 až 975)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s.; 2014, 752 s. ISBN 978-80-7478-457-6.
- ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV (§ 1475 až 1720)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, 696 s. ISBN 978-80-7478-579-5.
- TITLACHOVÁ, S. Dědictví a podnikání aneb Memento mori... *Právo a rodina*, 2014, 16. ročník, č. 1, s. 17–18. ISSN 1212-866X.
- TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. ISBN 978-80-7400-473-5.
- VOŘÍŠEK, V. *Zákon o důchodovém pojištění*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 486 s. ISBN 978-80-7179-576-6.

Contact – e-mail

romana.rogalewiczova01@upol.cz

Postavenie nezosobášených rodičov v systéme štátnej sociálnej podpory

Silvia Treľová

Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu,
Slovenská republika

Keywords in original language

Jedným zo základných systémov v práve sociálneho zabezpečenia je systém štátnej sociálnej podpory, v rámci ktorého sú dávky financované zo štátneho rozpočtu a cieľovou skupinou ich poskytovania sú najmä rodiny s deťmi. Vo väčšine prípadov pre vznik nároku na štátnu dávku nie je rozhodujúce či ide o zosobášenú alebo nezosobášenú fyzickú osobu. Existujú však prípady, keď nezosobášená osoba je vylúčená z okruhu oprávnených osôb.

Keywords in original language

štátna sociálna podpora; oprávnená osoba; diet'a; nezaopatrené diet'a; zosobášená osoba; nezosobášená osoba.

Abstract

One of the basic systems in the social security law is the state social support system in which benefits are financed from the state budget and providing their target group are mainly families with children. In most cases, for entitlement to public benefit it is not relevant whether it is a married or unmarried natural person. However, there are cases where unmarried person is excluded from the authorized persons.

Keywords

State Social Support; Authorized Person; Child; Dependent Child; Married Person; Unmarried Person

1 Úvod

V rámci sociálnej politiky zaujíma osobitné postavenie rodinná politika. Jedným z dôležitých nástrojov na uplatňovanie rodinnej politiky je systém

štátnej sociálnej podpory, ktorý je jedným z troch systémov práva sociálneho zabezpečenia. Z legislatívneho hľadiska sa právo sociálneho zabezpečenia vyvíja v troch systémoch – poisťovací systém, systém štátnej sociálnej podpory a systém sociálnej pomoci. Kým v sociálno-poisťovacom systéme ide o úpravu práv a povinností medzi nositeľmi sociálneho poistenia a poistenými, t. j. v tomto systéme rozhodujúcou skutočnosťou je účasť na poistení, v systéme sociálnej pomoci účasť na sociálnom poistení nie je rozhodujúca a možno konštatovať, že vo väčšine prípadov práve absencia sociálno-poisťovacích vzťahov vedie k sociálnemu vylúčeniu, čo tento systém rieši v rámci hmotnej núdze¹ alebo nepriaznivej sociálnej situácie².

2 Systém štátnej sociálnej podpory

Pokiaľ ide o systém štátnej sociálnej podpory, treba konštatovať, že v Slovenskej republike tento systém nie je legislatívne upravený v jednom zákone, a teda nie je ani definovaný. Vychádzajúc z právnych úprav, ktoré osobitne upravujú jednotlivé štátne dávky, možno ho charakterizovať ako systém, pri ktorom štát uznáva sociálne situácie, pri ktorých poskytuje štátne dávky, samozrejme za predpokladu, že oprávnená osoba spĺňa zákonom ustanovené podmienky. Systém štátnej sociálnej podpory je budovaný na viacerých princípoch a medzi základné patrí princíp solidarity. Vzhľadom na charakter týchto dávok ide o štátom organizovanú solidaritu medzi rodinami s deťmi, resp. osamelými osobami s deťmi a fyzickými osobami bez detí, ako aj medzi rodinami, resp. osamelými osobami s vyššou a nižšou úrovňou príjmov. Systémom štátnej sociálnej podpory sa riešia sociálne udalosti, ktoré sú prirodzenou súčasťou individuálneho alebo rodinného životného cyklu ako je napr. narodenie dieťaťa, starostlivosť o dieťa, zabezpečenie výchovy a výživy dieťaťa, príprava dieťaťa na povolanie, zverenie dieťaťa

¹ Podľa § 2 ods. 1 zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov hmotná núdza je stav, keď príjem členov domácnosti nedosahuje sumy životného minima a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov zabezpečiť príjem alebo zvýšiť príjem.

² Nepriaznivá sociálna situácia je ohrozenie fyzickej osoby sociálnym vylúčením alebo obmedzením jej schopnosti sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy z taxatívne vymedzených dôvodov v § 2 ods. 1 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

do náhradnej starostlivosti, zabezpečenie pohrebu alebo ide o sociálne situácie, ktoré špecificky menia spôsob života rodiny alebo osamelej osoby, ako napr. narodenie viacerčiat, prítomnosť dieťaťa s nepriaznivým zdravotným stavom alebo dieťaťa s ťažkým zdravotným postihnutím.

Z uvedeného vyplýva, že dávky v rámci systému štátnej sociálnej podpory sú financované zo štátneho rozpočtu a cieľovou skupinou ich poskytovania sú najmä rodiny s deťmi. Nárok na štátne sociálne dávky nie je podmienený účasťou na sociálno-poist'ovacích právnych vzťahoch a ani príjmovými pomermi oprávnených osôb, teda nejedná sa o testované dávky.

V rámci platného systému štátnej sociálnej podpory niektoré dávky boli prevzaté z predchádzajúcich právnych úprav (rodičovský príspevok), niektoré boli pretransformované zo systému nemocenského poistenia (prídavok na dieťa, príspevok pri narodení dieťaťa, príspevok na pohreb) a boli ustanovené aj nové štátne dávky (príspevok na starostlivosť o dieťa, príspevok rodičom, ktorý od 1. januára 2014 bol nahradený príspevkom na viac súčasne narodených detí). Systém štátnej sociálnej podpory pozostáva z viacerých štátnych dávok, ktoré podľa frekvencie ich poskytovania sa delia na jednorazové a opakované štátne dávky. Frekvencia dávok štátnej sociálnej podpory, ich neustále legislatívne úpravy vyvolávajú v rámci aplikačnej praxe viaceré problémy, čo vedie ako zo strany odborníkov, tak aj zo strany širokej verejnosti k ich analýze.

V systéme štátnej sociálnej podpory ide o obligatórne peňažné plnenie, pričom, ako už bolo spomenuté, u oprávnených osôb sa neskúma účasť na sociálno-poist'ovacích vzťahoch a ani príjem, teda príjem sa netestuje. Pritom nie je ani rozhodujúca skutočnosť, či oprávnená osoba je alebo nie je ekonomicky činná. Jediná výnimka platí pri príspevku na starostlivosť o dieťa, pre poskytovanie ktorého sa vyžaduje u oprávnenej osoby výkon ekonomickej činnosti.

Dávky poskytované v rámci systému štátnej sociálnej podpory sú financované výlučne zo štátneho rozpočtu a majú prispieť oprávneným osobám na výdavky spojené s narodením jedného dieťaťa alebo s narodením viacerčiat a pomôcť im so zabezpečením starostlivosti o ich výchovu a výživu

a to osobitne aj pokiaľ ide o nezaopatrené deti³. Pomoc štátu musí byť chápaná ako významná sociálna investícia do budúceho rozvoja spoločnosti a nie ako záťaž pre štátny rozpočet.⁴

2.1 Nezaopatrené dieťa

V systéme štátnej sociálnej podpory, v systéme sociálnej pomoci, ako aj v poisťovacom systéme má osobitné postavenie nezaopatrené dieťa. To znamená, že ide o systémy, v ktorých sa uplatňuje jednak princíp poisťovací (sociálne poistenie a zdravotné poistenie) ako aj princíp zabezpečovací (štátna sociálna podpora a sociálna pomoc). Nezaopatrenosť dieťaťa je sociálnou udalosťou, ktorá pre jednotlivé systémy je rozdielne časovo obmedzená⁵. Na účely štátnych dávok je táto veková hranica daná 25. rokom, čo znamená, že dosiahnutím tohto veku dochádza k zániku právneho vzťahu, v dôsledku ktorého zaniká nárok na niektoré štátne dávky ako zánik nároku na prídavok na dieťa, príplatok k prídavku na dieťa. Nezaopatrenosť dieťaťa v danom prípade upravuje § 9 zákona č. č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o prídavku na dieťa“). Podľa tohto ustanovenia za nezaopatrené dieťa sa považuje dieťa do skončenia povinnej školskej dochádzky, po skončení povinnej školskej dochádzky, najdlhšie do 25 rokov veku, ak sa sústavne pripravuje na povolanie, pre chorobu a stav, ktoré si vyžadujú osobitnú starostlivosť sa nemôže sústavne pripravovať na povolanie alebo nemôže vykonávať zárobkovú činnosť alebo pre dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav je neschopné sa sústavne pripravovať na povolanie alebo je neschopné vykonávať zárobkovú činnosť. Sústavnou prípravou sa rozumie štúdium na strednej alebo vysokej škole dennou formou. Od 1. februára 2014 sa na tieto účely za nezaopatrené dieťa považuje aj dieťa, ktoré sa vzdeláva v základnej škole pre žiakov so zdravotným zne-

³ V práve sociálneho zabezpečenia je osobitne vymedzený pojem nezaopatreného dieťaťa na účely štátnej sociálnej podpory a sociálnej pomoci, ďalej na účely sociálneho poistenia ako aj na účely zdravotného poistenia.

⁴ HLÁŠNA, S.; HORVÁTH, M. *Komponenty kvality života detí, mládeže a dospelých a právnych aspektov*. Báčsky Petrovec: BPS EKSELENT DOO, 2012, 164 s. ISBN 978-86-89071-00-9.

⁵ MATLÁK, J. Dopady sociálnej legislatívy vo vzťahu k osobám so zdravotným postihnutím. In: *Sociálne zabezpečenie - na rúžvestí?* Ustav štátu a práva SAV Bratislava, 2014, s. 128. ISBN 978-80-8095-087-3.

výhodnením, ako aj dieťa oslobodené od povinnosti dochádzať do školy. Z okruhu nezaopatrených detí je vylúčené dieťa, ktorému vznikol nárok na invalidný dôchodok a ktoré získalo vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa.

2.2 Prídavok na dieťa

Z hľadiska oprávnených osôb na účely prídavku na dieťa a príplatku k prídavku na dieťa zákon nerozlišuje, až na jednu výnimku, či táto osoba je alebo nie je zosobášená. Oprávnenou osobou na uplatnenie nároku na prídavok na dieťa je rodič nezaopatreného dieťaťa, ďalej rodič, ktorému bolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti na základe rozhodnutia súdu, ako aj osoba, ktorej je nezaopatrené dieťa zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe právoplatného rozhodnutia súdu, ako aj maloletý rodič, ktorý má priznané rodičovské práva a povinnosti.

Iná situácia je pokiaľ ide o plnoleté nezaopatrené dieťa ako oprávnenú osobu pre uplatnenie nároku na prídavok na dieťa na seba. Toto dieťa je oprávnenou osobou, ak niet inej oprávnenej osoby, ak má upravenú vyživovaciu povinnosť od rodičov, alebo ak do dosiahnutia plnoletosti bolo zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov. Plnoleté nezaopatrené dieťa si však môže uplatniť nárok na prídavok na dieťa aj v prípade, ak uzavrelo manželstvo, resp. ktorého manželstvo zaniklo. To znamená, že plnoleté nezaopatrené dieťa, ktoré nie je zosobášené a nespĺňa ďalšie zákonom ustanovené podmienky, napr. nemá upravenú vyživovaciu povinnosť zo strany rodičov, si nemôže uplatniť nárok na prídavok na dieťa na seba samotné z titulu svojej nezaopatrenosti. Samozrejme, ak ide o uplatnenie nároku na prídavok na dieťa tohto plnoletého nezaopatreného dieťaťa, bez ohľadu na to, či je alebo nie je zosobášené, stáva sa oprávnenou osobou, a to z titulu rodiča tohto dieťaťa.

Dňa 1. júla 2010 nadobudol účinnosť zákon č. 217/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 36/2005 Z. z. zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Táto novela zaviedla do právneho poriadku Slovenskej republiky nový inštitút – striedavú osobnú starostlivosť o maloleté dieťa. Inštitút striedavej osobnej starostlivosti reaguje na ustanovenia Dohovoru o právach dieťaťa a Listiny základných práv

a slobôd, a preto sa v prvom rade kladie dôraz predovšetkým na záujem maloletého dieťaťa, ktorý je potrebné počas konania skúmať a rozhodnúť v jeho prospech. „Spoločná i striedavá výchova musí byť v prvom rade v záujme dieťaťa, v žiadnom prípade riešením problémov vzájomných vzťahov jeho rodičov⁶. Ide o formu starostlivosti o deti v období po rozvode manželov či rozchode partnerov, ktorá predstavuje zabezpečenie práva dieťaťa na oboch rodičov aj v období keď už rodičia spolu nežijú.

Striedavá osobná starostlivosť je zaujímavou problematikou súčasnej teórie ako i praxe, nakoľko na tento pomerne nový inštitút v rodinnom práve sú rôzne názory zo strany odbornej ako aj laickej verejnosti. Na tento inštitút v rodinnom práve reagovala aj legislatívna prax, nakoľko zákonodarca reflektoval v rámci systému štátnej sociálnej podpory inštitút striedavej osobnej starostlivosti, a to aj pokiaľ ide o prídavok na dieťa a príplatok k prídavku na dieťa.

Podľa zákona o prídavku na dieťa, ak súd zverí maloleté dieťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, alebo ak súd schváli dohodu rodičov o zverení dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, prídavok a príplatok k prídavku na dieťa sa vypláca oprávnenej osobe, ktorej sa prídavok a príplatok k prídavku na dieťa vyplácal pred zverením maloletého dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov alebo pred schválením dohody rodičov, ak sa rodičia maloletého dieťaťa písomne nedohodnú na zmene oprávnenej osoby. V danom prípade platí, že ak sa rodičia maloletého dieťaťa písomne nedohodnú na zmene oprávnenej osoby tieto dve štátne dávky sa aj naďalej poskytujú pôvodnému poskytovateľovi, čo v niektorých prípadoch môže byť diskutabilné. V prípade dohody rodičov na striedavom poberaní prídavku na dieťa a príplatku k prídavku na dieťa, ktorá musí mať písomnú formu, môže si nárok na prídavok a príplatok k prídavku uplatniť každý z rodičov najmenej na obdobie šiestich po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov.

⁶ GREGOROVÁ, Z. a kol. *Výchova, výživa a štátni sociálni podpora*. In: *Právni rozhledy*, 1999, 7. ročník, č. 4/1999, s. 169–224. ISSN 1210-6410.

2.3 Rodičovský príspevok

Nadväzne na poskytovanie peňažnej pomoci v materstve (v súčasnosti materské) bolo v roku 1969 legislatívne upravené poskytovanie materského príspevku, ktorý až na niektoré zákonom ustanovené výnimky patril výlučne ženám – matkám. V roku 1990 materský príspevok nahradil rodičovský príspevok, čím sa uplatnila zásada rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi, resp. medzi rodičmi. Poskytovanie rodičovského príspevku bolo viackrát legislatívne upravované a v súčasnom období je upravené v zákone č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o rodičovskom príspevku“). Rodičovský príspevok je obligatórnou, peňažnou, opakujúcou sa dávkou systému štátnej sociálnej podpory, ktorou štát prispieva oprávnenej osobe na zabezpečenie riadnej starostlivosti o dieťa. Prítom ide o starostlivosť o dieťa do troch rokov veku alebo do šiestich rokov veku, ak dieťa má dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav. Za pozitívum treba považovať skutočnosť, že okruh detí bol rozšírený aj o dieťa do šiestich rokov veku, ktoré síce nemá dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav, ale je zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov. Tu však rodičovský príspevok patrí najdlhšie po dobu troch rokov od právoplatnosti prvého rozhodnutia o zverení dieťaťa do starostlivosti tej istej oprávnenej osobe. Touto úpravou sa podporila náhradná starostlivosť o dieťa. Z hľadiska ekonomickej činnosti oprávnenej osoby treba poznamenať, že pôvodne u oprávnenej osoby na účely rodičovského príspevku bola vylúčená akákoľvek ekonomická činnosť, podľa platnej právnej úpravy výkon alebo absencia výkonu takejto činnosti nie je rozhodujúca pre vznik nároku na rodičovský príspevok, čo treba považovať za pozitívne.

Do kruhu oprávnených osôb na účely rodičovského príspevku patrí osoba, a to bez ohľadu na to, či je alebo nie je zosobášená, a to aj v prípade, ak ide o rodiča dieťaťa alebo fyzickú osobu, ktorej je dieťa zverené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia súdu alebo na základe rozhodnutia úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Existencia manželského vzťahu je však podmienkou u osoby, ktorá nie je rodičom dieťaťa, ale žije s rodičom dieťaťa v domácnosti. V tomto prípade do okruhu oprávnených osôb patrí iba manžel (manželka) rodiča dieťaťa. Ak ide o súžitie

dvoch vzájomne nezosobášených osôb, ktorí spoločne bývajú, hospodária a spoločne zabezpečujú výchovu a výživu dieťaťa, táto osoba je však vylúčená z okruhu oprávnených osôb na účely rodičovského príspevku.

V prípade, ak sa o to isté dieťa riadne stará viac oprávnených osôb, nárok na rodičovský príspevok má len jedna oprávnená osoba určená podľa ich dohody. Uzatvorenie takejto dohody zákon o rodičovskom príspevku predpokladá aj pri zverení maloletého dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov súdom, alebo ak súd schváli dohodu rodičov o striedavej osobnej starostlivosti. Z uvedeného vyplýva, že odpoveď na otázku - kto je oprávnenou osobou pre uplatnenie si nároku na rodičovský príspevok pri striedavej osobnej starostlivosti – nie je explicitne stanovená v zákone o rodičovskom príspevku, ale závisí to na dohode rodičov, v ktorej by sa mal určiť rodič ako poberateľ tejto dávky štátnej sociálnej podpory, ktorý by sa mal súčasne zaviazat' dávkou, resp. časť dávky pri starostlivosti o dieťa poskytnúť druhému rodičovi. Z hľadiska aplikačnej praxe nastáva otázka čo v prípade, ak k takejto dohode nedôjde.

2.4 Príspevok na starostlivosť o dieťa

V systéme štátnej sociálnej podpory sa od 1. januára 2009 rozšíril okruh dávok o príspevok na starostlivosť o dieťa, ktorý je upravený v zákone č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších zákonov. Ide o štátnu dávku, pri ktorej ako u jedinej dávky v tomto systéme sa vyžaduje výkon zárobkovej činnosti, prípadne štúdium dennou formou na strednej alebo na vysokej škole. Starostlivosť o dieťa na účely tohto zákona je poskytovanie starostlivosti dieťaťu v záujme jeho fyzického vývinu a psychického vývinu pri rešpektovaní najlepšieho záujmu dieťaťa a jeho práv v čase, keď rodič vykonáva zárobkovú činnosť alebo študuje na strednej škole alebo na vysokej škole.

Starostlivosť o dieťa počas výkonu zárobkovej činnosti alebo štúdia rodiča musí byť zabezpečená poskytovateľom starostlivosti o dieťa, ktorým môže byť zariadenie zriadené podľa osobitných predpisov (detské jasle, materská škola), iná právnická osoba, ktorá poskytuje starostlivosť dieťaťu, fyzická osoba, ktorá poskytuje starostlivosť dieťaťu napr. na základe živnostenského oprávnenia, iná fyzická osoba, ak nepatrí do okruhu predchádzajúcich

fyzických osôb a nevypláca sa jej rodičovský príspevok, alebo rodič, ktorý vykonáva zárobkovú činnosť a nezabezpečí starostlivosť o svoje dieťa iným poskytovateľom.

Táto štátna dávka patrí oprávnenej osobe pri starostlivosti o dieťa do troch rokov veku dieťaťa alebo do šiestich rokov veku dieťaťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom a to vo výške, ktorá závisí od poskytovateľa starostlivosti.⁷ Na rozdiel od rodičovského príspevku nie je osobitne upravený nárok na príspevok na starostlivosť o dieťa pri prevzatí dieťaťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe právoplatného rozhodnutia príslušného orgánu. Vzhľadom na to, že ide o dve obdobné štátne dávky, domnievame sa, že by bolo vhodné tento prípad legislatívne upraviť aj pri príspevku na starostlivosť o dieťa.

Pri tejto štátnej dávke, ktorá je alternatívou rodičovského príspevku, absentovala tiež úprava jej poskytovania počas striedavej osobnej starostlivosti. Táto legislatívna medzera je odstránená od 1. januára 2016 a to zákonom č. 347/2015 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Touto novelou zákonodarca upravil poskytovanie príspevku na starostlivosť o dieťa pri striedavej osobnej starostlivosti rovnako ako je to pri poskytovaní prídavku na dieťa a príspevku k prídavku na dieťa. V prípade zverenia dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti rodičov, príspevok sa poskytuje tomu z rodičov, ktorému sa vyplácal pred rozhodnutím súdu o zverení dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, pričom nie je nevyhlúčená aj zmena rodiča, avšak len na základe vzájomnej písomnej dohody rodičov. Ak sa rodičia dohodnú, môže dôjsť aj k striedaniu rodičov na uplatnenie nároku na príspevok, avšak najmenej na obdobie šiestich po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov.

⁷ Príspevok na starostlivosť o dieťa za kalendárny mesiac je v sume preukázaných výdavkov oprávnenej osoby na starostlivosť o dieťa a to od 1. 1. 2016 v sume 280 €, ak starostlivosť o dieťa zabezpečuje súkromné zariadenie, alebo fyzická osoba na základe živnosti. Ak poskytovateľom starostlivosti je materská škola zaradená do siete škôl a školských zariadení SR zriadená obcou alebo orgánom miestnej štátnej správy v školstve, alebo 41,10 eura, ak starostlivosť o dieťa zabezpečuje iná fyzická osoba ako živnostník alebo samotný rodič.

Oprávnenou osobou na uplatnenie nároku na túto štátnu dávku je rodič dieťaťa, a to bez ohľadu na to, či je alebo nie je v manželskom zväzku. Samozrejme, ak je viac oprávnených osôb, príspevok na to isté dieťa patrí len jednej z nich.

2.5 Príspevok na viac súčasne narodených detí

Príspevok na viac súčasne narodených detí upravuje zákon č. 383/20013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, podľa ktorého štát prispieva raz za rok na zvýšené výdavky, ktoré vznikajú v súvislosti s riadnou starostlivosťou o súčasne narodené tri deti alebo súčasne narodených viac detí, alebo v priebehu dvoch rokov opakovane narodené dve deti súčasne, alebo v priebehu dvoch rokov opakovane narodených viac detí súčasne. Oprávnenou osobou je rodič detí alebo fyzická osoba, ktorá prevzala deti do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia súdu. Aj v tomto prípade nie je rozhodujúce, či ide o zosobášenú alebo nezosobášenú osobu.

2.6 Príspevok pri narodení dieťaťa

S účinnosťou od 1. januára 2014 došlo k zlúčeniu príspevku pri narodení dieťaťa a príplatku k príspevku pri narodení dieťaťa do jednej štátnej dávky – príspevku pri narodení dieťaťa. Ide o jednorazovú, obligatórnu, peňažnú dávku, ktorej účelom je prispieť k pokrytiu výdavkov spojených so zabezpečením nevyhnutných potrieb novorodenca. Pri tejto štátnej dávke zákonodarca nevymedzuje okruh oprávnených osôb ako rodičov dieťaťa, ale osobitne vymedzuje matku a otca dieťaťa. Oprávnenou osobou je teda matka, ktorá dieťa porodila ako aj otec dieťaťa, ak matka dieťaťa zomrela alebo po nej bolo vyhlásené pátranie alebo dieťa bolo zverené do osobnej starostlivosti otca na základe právoplatného rozhodnutia súdu. Aj v tomto prípade nie je rozhodujúce, či matka a otec sú alebo nie sú zosobášení.

2.7 Príspevok pri náhradnej starostlivosti

Osobitné postavenie v rámci systému štátnej sociálnej podpory má zákon č. 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa (ďalej len „zákon o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti“),

ktorý upravuje poskytovanie príspevkov, ktorými štát podporuje náhradnú starostlivosť o dieťa, ak náhradnú starostlivosť o dieťa vykonáva osobne na základe rozhodnutia súdu alebo na základe rozhodnutia príslušného orgánu iná fyzická osoba ako rodič. Náhradná starostlivosť je viacero osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, ak ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť. To znamená, že náhradná starostlivosť predstavuje významný právny prostriedok, ktorým štát sa usiluje riešiť nepriaznivú životnú situáciu detí. Jedná sa o maloleté deti, u ktorých absentuje starostlivosť ich vlastných rodičov a to buď z objektívnych dôvodov (choroba, smrť) alebo subjektívnych dôvodov (zneužívanie alebo závažným spôsobom zanedbávanie rodičovských práv).

V rámci náhradnej starostlivosti zo systému štátnej sociálnej podpory patria dve jednorazové dávky, a to jednorazový príspevok dieťaťu pri jeho zverení do náhradnej starostlivosti a jednorazový príspevok dieťaťu pri zániku náhradnej starostlivosti. Okrem týchto jednorazových dávok dieťaťu patrí aj opakovaný príspevok dieťaťu zverenému do náhradnej starostlivosti. Problematika zosobášených a nezosobášených osôb by mohla byť aktuálna pri ďalších dávkach a to pokiaľ ide o opakovaný príspevok náhradnému rodičovi a osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi. Podľa § 8 zákona o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti oprávnenou osobou na tieto dávky je náhradný rodič. Ak je dieťa zverené manželom, nárok na opakovaný príspevok náhradnému rodičovi a na osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi si môže uplatniť len jeden z nich. Z uvedeného vyplýva, že pre uplatnenie nároku na tieto dve peňažné plnenia nie je rozhodujúca existencia manželského vzťahu, nakoľko nárok na niektorú z týchto dávok si môže uplatniť iba jedna osoba.

2.8 Príspevok na pohreb

Ak vo väčšine prípadov pri poskytovaní dávok štátnej sociálnej podpory sociálnou udalosťou je buď narodenie dieťaťa alebo starostlivosť o dieťa, pri príspevku na pohreb je sociálnou udalosťou zabezpečenie pohrebu zomretého. Príspevok na pohreb je štátna sociálna dávka, ktorej účelom

je prispievať na úhradu výdavkov spojených so zabezpečením pohrebu zomretého. Tento príspevok upravuje zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov. Oprávnená osoba na uplatnenie nároku na príspevok je plnoletá fyzická osoba, ktorá zabezpečila pohreb a to bez ohľadu na to, či je alebo nie je zosobášená. Osobitosťou pri tejto štátnej dávke je skutočnosť, že oprávnená osoba si uplatňuje nárok naň na úrade práce, sociálnych vecí a rodiny podľa posledného trvalého alebo prechodného pobytu zomretého, kým pri ostatných štátnych dávkach príslušným je úrad práce, sociálnych vecí a rodiny podľa trvalého pobytu oprávnenej osoby.

3 Záver

Systém štátnej sociálnej podpory je systémom, ktorým štát prispieva oprávnenej osobe predovšetkým na výchovu a výživu dieťaťa, a preto legislatívna prax z tohto pohľadu by mala brať ohľad na rozširovanie takého fenoménu ako je kohabitácia, ktorá v mnohých prípadoch končí uzatvorením manželstva. Vylúčenie osôb žijúcich v nemanželskom vzťahu zo systému štátnej sociálnej podpory by v mnohých prípadoch mohlo viesť k ich sociálnej exklúzii, čo je jednou z možností vylúčenia uzatvorenia manželského vzťahu.

Z legislatívneho hľadiska treba v systéme štátnej sociálnej podpory väčšiu pozornosť venovať oprávneným osobám a ich konkretizácii pri zverení dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov ako je to napr. v systéme sociálnej pomoci⁸.

Literature

GREGOROVÁ, Z. a kol. *Výchova, výživa a státní sociální podpora*. In: *Právní rozhledy*, 1999, 7. ročník, č. 4/1999. ISSN 1210-6410.

HLÁSNA, S.; HORVÁTH, M. *Komponenty kvality života dětí, mládeže a dospělých a právních aspektů*. Báčsky Petrovec: BPS EKSELENT DOO, 2012, 164 s. ISBN 978-86-89071-00-9.

⁸ § 3 ods. 2 zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

MATLÁK, J. Dopady sociálnej legislatívy vo vzťahu k osobám so zdravotným postihnutím. In: *Sociálne zabezpečenie - na rúžcestí?* Ústav štátu a práva SAV Bratislava, 2014. ISBN 978-80-8095-087-3.

Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších zákonov.

Zákon č. 383/20013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Contact – e-mail

silvia.trelova@gmail.com

Manželstvo vs. nemanželské spolužitie

Nora Víglašková

Paneurópska vysoká škola, Slovenská republika

Abstract in original language

V slovenskom právnom poriadku nie je nemanželské spolužitie výslovne upravené, rovnako tak nie sú definované ani práva partnerov. To sa môže ukázať ako problematické v prípade choroby alebo smrti partnera, v prípadoch dedičstva, spoluvlastníctva alebo pri výkone rodičovských práv. Tento stav je pravdepodobne spôsobený konzervatívnym a tradičným prístupom slovenskej populácie a národnou preferenciou manželstva ako jedinej možnosti dlhodobého spolužitia. Nemanželské spolužitie však na Slovensku stále existuje a v budúcnosti sa dá očakávať rast. Preto je nutné, aby sa zmenila právna úprava.

Keywords in original language

nemanželské spolužitie; manželstvo.

Abstract

In the Slovakian law, cohabitation is not explicitly discussed, nor are the rights of the cohabitants defined. This can become problematic for cohabiting partners in cases of sickness or death of a partner, in cases of inheritance and co-ownership of property, and last but not least in cases when it is needed to protect the exercise of their parental rights. This situation is most likely due to conservative and traditional attitudes of the Slovakian population and the nationwide preference of marriage as the only possible form of long term coexistence. Regardless, cohabitations have and still do exist in Slovakia and will continue to occur with rising frequency in the future. With this in mind, legal provisions should also be adapted, as legal advantages of married couples clearly exceed those of single partners. In the short term, it could be worth considering an unmarried life, however in the long term it is essential to find solutions that would at least partly

compensate for such shortcomings. Frankly, such solutions will not suffice to equate unmarried couples with those who are married, nonetheless they will make life easier in the future.

Keywords

Cohabitation; Marriage.

1 Úvod

Slovenský zákon o rodine priznáva manželstvu veľmi dôležité postavenie, keď hovorí, že „Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti.“ Takéto tvrdenie je plne opodstatnené, ak manželstvo vnímame v jeho skutočnom význame. Teda, že manželstvom sa k sebe trvalo pripútajú muž a žena, aby založili rodinu, usilovali sa mať deti a spoločne ich vychovali.

Všetci vieme, že muži a ženy sú iní a majú odlišné dary, ktoré prinášajú do vzťahu. Manželia sa vďaka tomu vzájomne dopĺňajú a obohacujú. Muž dostáva k dispozícii dary a talenty ženy a žena tie mužove. Manželstvo je teda predovšetkým obohatením pre samotných manželov.

Z biológie tiež vieme, že ani muž, ani žena nie sú sami schopní reprodukcie. Na splodenie nového života sú potrební obaja. Vďaka láske muža a ženy sa odovzdáva život z generácie na generáciu, čo je nenahraditeľný prínos vzťahu muža a ženy pre zachovanie celej spoločnosti.

Aj pre deti je najlepšie, ak môžu vyrastať so svojim otcom a mamou. Manželstvo zabezpečuje výchovu detí najlepšie. Otec aj mama, hoci obaja milujú svoje deti, každý ich vychováva trochu inak. Dieťa benefituje z toho, že ho vychovávajú obaja rodičia. Dôležité je tiež, aby v rodičoch videlo vzor lásky a vzájomného darovania sa muža a ženy.

Takto chápané a žité harmonické manželstvo je potom prínosné pre samotných manželov, deti aj celú spoločnosť.

Po roku 1989 sa začali niektoré aspekty partnerského života a reprodukčného správania slovenskej populácie výrazne meniť. Viaceré príčiny nachádzame v hlbokej minulosti, iné sa začali prejavovať až v posledných desaťročiach. Oslabenie silného sociálneho štátu, prehĺbenie sociálnych nerovností, sťaženie materiálnych podmienok na zakladanie rodiny, ale aj rozšírenie vejára možných životných dráh či kariérnych príležitostí pre mladých

Ľudí, diverzifikácia životných štýlov, detabuizácia a „zverejnenie“ viacerých tém predtým rýdzo intímneho charakteru (vrátane otázok ľudskej sexuality, plánovania rodičovstva a i.), otváranie sa spoločnosti smerom navonok, pribúdanie skúseností z kontaktu s cudzími kultúrami – tieto a ďalšie okolnosti sa podpísali pod smerovanie spoločnosti, k väčšej rozmanitosti rodinného či partnerského usporiadania a pod výrazné demografické zmeny.

Pohľad spoločnosti na rodinu sa mení, a ten aktuálny volá po pružnosti a empatii pri vnímaní čo je rodina. Rodín, v zmysle zosobášení mama a otec, ktorí vychovávajú svoje deti, je čím ďalej tým menej a narastá počet rodín s nevlastnými rodičmi a súrodencami, kde dospelí buď sú alebo nie sú zosobášení. A nejedná sa len o rodičov rôzneho pohlavia, ale pribúdajú aj rodiny, kde deti vychovávajú dve ženy alebo dvaja muži. Variabilita prostredí, v ktorých deti vyrastajú, teda rastie a Slovensko v tomto nasleduje trend, ktorý udávajú západné krajiny. Jednoznačne možno konštatovať, že kohabitácia alebo nemanželské spolužitie je dôsledok doby.

Porovnávať manželstvo a partnerstvo „bez papierov“ je možné v niekoľkých významných oblastiach života. Jednak v oblasti majetkovej -darovanie, dedenie, rozhodovanie spoločnej veci. V oblasti zastúpenia pri bežných úkonoch, v pracovnom práve či v oblasti sociálneho zabezpečenia a v neposlednom rade v oblasti starostlivosti o deti, v zmysle výkonu rodičovských práv a povinností, no najmä z pohľadu rozhodovania mocenských autorít o nich.

2 Súčasná právna úprava

Naša právna úprava už viac než pol storočia nerozlišuje pri právnom postavení rodičov medzi deťmi, pochádzajúcimi z manželstva a „nemanželskými“ deťmi.

Preto by z hľadiska právneho postavenia rodičov malo byť úplne relevantné, či dieťa pochádza z manželstva alebo nie. Zákon totiž na žiadnom mieste neurčuje rodiča, vhodnejšieho pre zverenie dieťaťa do jeho osobnej starostlivosti (či pochádza z manželstva, alebo bez manželského zväzku).

Tak isto otec má k svojmu nemanželskému dieťaťu rovnaké povinnosti, ako keby to bolo dieťa narodené v manželstve. Avšak iba za predpokladu, že je aj ako otec uvedený v rodnom liste dieťaťa.

Medzi základné rodičovské práva a povinnosti, súvisiace s výchovou, patrí „právo rodiča mať dieťa u seba” a na neho nadväzujúce „právo určiť miesto pobytu dieťaťa”.

Ústavné vyjadrenie tohto práva možno nájsť v článku 41 ods. 4 Ústavy SR, v zmysle ktorého je (cit):” starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov, deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov, len rozhodnutím súdu na základe zákona.

Najčastejším spôsobom rozhodnutia súdu o odlúčení rodiča a dieťaťa je rozhodnutie o rozvode manželstva rodičov, v ktorom musí súd súčasne určiť, ktorému z rodičov sa dieťa zveruje do osobnej starostlivosti. Faktickým obsahom tohto rozhodnutia je, ktorý z rodičov je ďalej oprávnený „mať dieťa u seba” a ovplyvniť tak do budúcnosti miesto jeho pobytu.

Veľmi zhodné účinky má rozhodnutie súdu v prípade, ak rodičia maloletého spolu nežijú a súd upravuje výkon ich rodičovských práv a povinností.

Veľmi dôležité články, týkajúce sa práva rodičov mať dieťa u seba obsahuje Dohovor o právach dieťaťa, najmä v článku 7 a článku 9. V článku 7 ods. 1 zakotvuje právo každého dieťaťa, pokiaľ je to možné, poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť. V článku 9 ukladá zmluvným štátom povinnosť zabezpečiť, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli. Výnimku opäť vidí len v možnosti, že príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa. Také určenie môže byť nevyhnutné v niektorom konkrétnom prípade, napríklad, ak ide o zneužívanie alebo zanedbávanie dieťaťa rodičmi alebo ak rodičia žijú oddelene a treba rozhodnúť o mieste pobytu dieťaťa.

3 Rozhodovanie o výkone rodičovských práv a povinností k dieťaťu, ktorého rodičia spolu nežijú

Naplnenie podmienky, že rodičia dieťaťa spolu nežijú, nie je závislé od okolnosti, či sú alebo nie sú manželia, ani od okolnosti, či spolu bývajú alebo nie. Slovenský právny poriadok neukladá povinnosť bývať spolu ani manželom, ani rodičom dieťaťa. Preto splnenie tejto podmienky treba posudzovať komplexne a zisťovať, či existuje medzi rodičmi vôľa tvoriť rodinu, resp.

vôľa spoločne zabezpečovať potreby rodiny. Môže nastať prípad, že rodičia maloletého spolu nebývajú a napriek tomu spolu žijú. A naopak, i keď spolu bývajú nemusia spolu žiť.

Druhou podmienkou pre vydanie autoritatívneho súdneho rozhodnutia, podľa ust. § 36 ZR je, že rodičia nie sú schopní sa o výkone svojich rodičovských práv a povinností dohodnúť.

Dohodu rodičov zákon vždy uprednostňuje, aj keď podlieha schváleniu súdom. Pri jej posudzovaní musí mať súd v prvom rade na zreteli vodiace kritérium celého konania starostlivosti o maloletých a právnej úpravy postavenia maloletého dieťaťa a vôbec, ktorým je záujem maloletého dieťaťa.

Pokiaľ sa rodičia na výkone svojich rodičovských práv a povinností vedia dohodnúť, nevzniká problém a existuje tu rovnováha a vyváženosť v postavení rodiča v manželstve, rodiča v nemanželskom zväzku.

Dohoda rodičov však nemá nič spoločné s výkonom štátu. Je len výsledkom konania samotných citovo zreých a zodpovedných rodičov ktorú štát len „odklepe“. Povinnosťou štátnych orgánov (súdov a kurately) je práve intervenovať v prospech detí tam, kde dohoda medzi rodičmi po rozchode absentuje. To je vo vypätej porozchodovej atmosfére skoro vždy a štát má chrániť záujem dieťaťa pred týmito porozchodovými traumami – ale nie tak že ho o jedného z rodičov pripraví. Tým konflikt rodičov naopak ešte viac hrotí. Štát má zo zákona povinnosť chrániť práva detí a zaručiť im rovnoprávny styk s oboma rodičmi. Má povinnosť zakročiť voči blokujúcemu rodičovi. Má na to potrebné páky a kompetencie.

Ak sa rodičia dohodnúť nedokážu, vzniká boj. Boj o postavenie vo vzťahu, boj o dieťa, boj o výživné. Hoci zákon deklaruje rovnosť a že rodičia z oboch skupín sú si vo všetkých smeroch rovní a nikto z nich nie je ani pozitívne, ani negatívne diskriminovaný, samotná prax dokazuje, že to tak jednoznačne nie je.

Ak bojujú o dieťa rodičia z manželského zväzku, najčastejším spôsobom rozhodnutia súdu o odlúčení rodiča a dieťaťa je rozhodnutie o rozvode manželstva rodičov, v ktorom musí súd súčasne určiť, ktorému z rodičov sa dieťa zveruje do osobnej starostlivosti.

Rozvodové konanie je mechanizmus, ktorý má svoje jasné, procesné pravidlá. V takomto konaní súd vykonáva náročné dokazovanie výsluchom účastníkov, výsluchom dieťaťa, odbornými posudkami, znaleckými posudkami a až keď má preukázanú spôsobilosť rodičov, ich schopnosti sa o dieťa postarať, a zabezpečiť jeho riadnu výchovu, rozhodne o zverení dieťaťa, prípadne o úprave styku a výživnom. Toto možno dosiahnuť aj prostredníctvom inštitútu predbežného opatrenia, ktorého vydanie však záleží na úsudku súdu ako vyhodnotí argumenty účastníkov, pretože tu nedochádza k rozsiahlemu dokazovaniu a keďže rodičia sú manželia, akékoľvek partnerské animozity v situácii, ktorú tá konkrétna rodina prežíva, zostávajú v rodine.

V prípade partnerov, ktorí nie sú manželmi však k takémuto náročnému dokazovaniu a dlhotrvajúcemu konaniu pri úprave ich rodičovských práv a povinností paradoxne ani nemusí dôjsť. Stačí ak úrad sociálnej kurately posúdi nekomunikáciu rodiča s pracovníkom úradu ako konanie nevhodné z hľadiska výchovy dieťaťa a súd bez ďalších náležitých dôkazov, na odporúčanie sociálneho úradu rozhodne o zverení, či prezverení dieťaťa jednému z rodičov.

Preto rodičia, ktorí nežijú v manželskom zväzku, ak nechcú mať problém so zákonom a chcú byť relatívne chránení pred možnosťou svojvoľného odňatia svojho dieťaťa, mali by si zverenie dieťaťa vopred nechať upraviť súdom.

V praxi to samozrejme nemá logiku, pretože ak majú dvaja ľudia, ktorí sa majú radi spolu dieťa, v čase jeho narodenia, otázku jeho zverenia jednému z nich určite neriešia. Myslia si a najmä veria v to, že ich láska bude trvať navždy.

Prax nám však ukazuje, že pokiaľ dieťa nie je zverené ani jednému z rodičov, pre administratívne authority, teda sociálne úrady či detské psychologické centrá a na koniec aj pre súdy, nastáva veľmi jednoduchá situácia, kedy je možné s takýmto dieťaťom, s jeho právami narábať veľmi zvláštnym spôsobom. Tieto authority totiž vstúpia veľmi nečakane do príbehu partnerov a vedľa veľmi jednoducho a veľmi rýchlo rozhodnúť, komu bude dieťa zverené. Pri manželskom zväzku to takto jednoduché nie je.

4 Právo v praxi

Jedným z mnohých príkladov je príbeh matky, ktorú otec jej diet'at'a opustil v čase keď malo diet'a len pár mesiacov. Bola odkázaná sama diet'a vychovávať a zvládať pri tom aj pracovné povinnosti. Zvládla to. Avšak jej život zasiahla ťažká životná situácia v jej rodine a to nevyliciteľná choroba jej matky, ktorá jej bola celý život na blízku a nápomocná. Okrem starostlivosti o syna, seba a povinnosti v zamestnaní musela zvládnuť aj starostlivosť o ťažko chorú matku. Do tejto životnej sínusoidy sa však pridala aj nečakaný návrat strateného otca, ktorý sa zrazu rozhodol syna a matku kontaktovať a cez úrady sociálnej kurately začal matku vyzývať k stretnutiam, ku komunikácii a žiadal o styk so synom. Matka túto otcovu snahu po 6 rokoch absolútnej odmlky, v situácii v akej sa práve so svojou rodinou nachádzala vyhodnotila tak, že nebola ochotná (kvôli nedostatku času, ktorý delila medzi diet'a a svoju chorú matku), zúčastňovať sa psychologických sedení, ktoré inicioval otec diet'at'a. Matka od prvej výzvy úradu sociálnej kurately takto nespolupracovala celkovo asi mesiac. Po danom mesiaci bola vyhľadaná v mieste svojho bydliska pracovníkmi kurately, ktorí sa dožadovali vpustenia do bytu, čo ona v danom momente odmietla a požiadala ich o náhradnú návštevu. Pri druhej návšteve pracovníci kurately prišli aj v sprievode zástupcov PZ a žiadali ju aby im diet'a odovzdala na styk s otcom. Pretože bola permanentne vo vypätej situácii - dlhodobá starostlivosť o ťažko chorú matku, nezmyselné ataky zo strany otca diet'at'a, zamestnanie a starostlivosť o diet'a, toto všetko spôsobilo, že zle vyhodnotila celú situáciu a malého 6 ročného syna im dobrovoľne odovzdala.

Úrad kurately konanie matky (odmietanie komunikácie so samotným úradom a centrom pomoci det'om celkovo v období 1 mesiaca) vyhodnotil ako nevhodné konanie rodiča z dôvodu ohrozenia života a zdravia diet'at'a a subsumoval ho pod § 75a) Občianskeho súdneho poriadku, v ktorom sa v ods. 1 uvádza: §1

„Ak sa ocitne maloleté diet'a bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývoj ohrozený alebo narušený, súd bez návrhu alebo na návrh orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej

kurately, podľa osobitných predpisov, predbežným opatrením nariadi, aby bolo maloleté dieťa dočasne zverené do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ktorú v uznesení navrhne.

Na základe daného návrhu, v zmysle § 75a) OSP okresný súd predbežným opatrením zveril maloleté dieťa do osobnej starostlivosti otca a úrad kurately dieťa otcovi odovzdalo.

Došlo tu k vážnemu pochybeniu. Príbeh má samozrejme dohru na odvolacom súde.

Ako vyššie uvádzam, k niečomu podobnému by pri úprave rodičovských práv a povinností rodičov k deťom z manželského zväzku nikdy nedošlo.

Tak ako vo všetkých oblastiach života aj tu zohráva veľkú úlohu ľudský faktor. Nejde teda o samotnú právnu normu, problém je v jej výklade a najmä aplikácii. V tomto zmysle má veľký význam nielen postoj poručenských súdov reprezentujúcich súdnu autoritu, ale aj pracovníkov sociálno-právnej kurately či akreditovaných psychologických centier, ktoré sú v oblasti starostlivosti o maloletých autoritami administratívnymi.

Z tohto pohľadu sú teda práva rodičov z manželstva akoby viac chránené, pretože si administratívne authority nedovolia zasiahnuť do výkonu ich práva a povinností bez náležitého dokazovania. V tomto smere je pozícia nemanželského partnerstva slabšia.

Pri neformalizovaných vzťahoch sa môže dieťa stať častejšie rukojemníkom. A keď je možné tak ľahko zveriť dieťa jednému z rodičov - tak sa to môže zároveň stať nástrojom malej korupcie a osud dieťaťa zostáva v rukách sympatie či antipatie administratívnych autorít.

5 Čo hovoria štatistiky a štúdie všeobecne

Počet detí po rozvode na Slovensku narastá. Pokiaľ minulý rok to bolo 13052 detí ktoré „súdili“, najnovšie zverejnená štatistika Úradu práce sociálnych vecí a rodiny hovorí že len za 8 mesiacov tohto roka súdy rozhodovali o zverení až 12362 detí po rozchode rodičov. Tisíce detí sa ocitajú, nie svojou vinou, pred mnohokrát nezvratným rozhodovaním dospelých o ich celoživotnom osude.

Je štatisticky preukázané, že zverenie či prezverenie dieťa do osobnej starostlivosti rodičov v nemanželských zväzkoch je podstatne vyššie ako u detí pochádzajúcich z manželstva.

Rovnako je to aj pri štatistickom porovnaní výchovy detí rodičov v manželstve a nemanželskom zväzku, z hľadiska extrémnych foriem zlyhania vo výchove, ktoré viedli až k odňatiu dieťa rodičom. Iba približne štvrtina detí bola vyňatá rodičom, ktorí žili v manželstve. Ostatné deti boli odňaté hlavne osamelému rodičovi, vdovcom a rozvedeným alebo kohabitujúcim rodičom.

V tejto súvislosti štúdia Ohrozená rodina na Slovensku, konštatuje, že „výsledky potvrdzujú tradičnú a nemennú hodnotu manželského spolužitia ako najbezpečnejšieho miesta pre vývin dieťa.“

Navyše deti narodené v kohabitácii pravdepodobnejšie zažijú rozchod svojich rodičov alebo biologického rodiča so svojím partnerom, ako deti narodené do manželstva. V kohabitáciách, ktoré neprešli do manželstva, je asi 20 % pravdepodobnosť, že dieťa do veku 5 rokov zažije rozchod rodičov, keďže kohabitácia sa vo všeobecnosti považuje za nestabilný vzťah, ktorý sa buď rozpadne alebo prejde do manželstva, takže deti s veľkou pravdepodobnosťou zažijú transformáciu vzťahu rodičov a toto je okrem iného jedným z negatív nemanželského spolužitia.

Možno skonštatovať, že nezobášené spolužitie nie je konkurenciou k manželstvu, o čom hovorí nielen štatistika, ale aj právna prax.

Z výskumov vyplýva, že manželstvo má význam. Dá sa to považovať za veľmi dôležité zistenie, ktoré potvrdzuje, že aj keď vznikajú alternatívne formy rodinného spolužitia, manželstvo je považované za veľmi významné a nezobášené spolužitie je považované vo veľa prípadoch len za akúsi formu spolužitia pred svadbou, ale nie ako dlhodobú alternatívu.

6 Záver

Nepochybujem o tom, že rodina bude naďalej pretrvávajúť ako veľmi dôležitá inštitúcia, čiže sa nemení je obsah, ale skôr forma. Napriek tomu, že kohabitácia je stále viac rozšíreným a akceptovaným javom v porovnaní

s minulosťou, nepovažujem ju za konkurenciu k manželstvu, čo dokazujú aj vyššie uvedené výskumné zistenia. Manželstvo si naďalej zachováva svoju vysokú hodnotu a väčšina mladých ľudí má stále v úmysle vstúpiť do manželstva.

Nezosobášené spolužitie môže slúžiť ako významný prostriedok sociálneho učenia a prostriedok prípravy na spolužitie v párovom vzťahu. Môže pomôcť zvýšiť sociálnu zrelosť „mladých dospelých“, prispieť k vhodnej voľbe budúceho partnera pre založenie rodiny. Nemanželské spolužitie nie je nutne odmietaním manželstva, pretože dvojice väčšinou plánujú raz uzavrieť manželstvo. Istý počet prvorodených detí, ktoré sa narodia bez uzavretia manželstva rodičov, sa napokon ocitá v rodine, v ktorej rodičia dodatočne manželstvo (po narodení dieťaťa) uzavreli.

Zo sociologických výskumov vyplýva, že v niektorých prípadoch je kohabitácia dlhodobou alternatívou partnerského spolužitia voči manželskému spolužitiu, v iných prípadoch predstavuje iba predstupeň manželstva, čiže ho nevnímame ako konkurenciu k nej. Nezosobášené spolužitie nie je vážnym ohrozením pre manželstvo, pretože väčšina mladých ľudí vníma nezosobášené spolužitie ako vhodný predstupeň manželstva a len menšina z nich predpokladá, že by so svojim partnerom žila v neformálnom zväzku trvale.

Na Slovensku kohabitácia nie je v zákone explicitne popísaná a zadefinované nie sú ani práva kohabitujúcich. Kohabitujúcim partnerom to môže spôsobovať problémy v prípade choroby alebo smrti partnera, v prípade dedičstva alebo spoluvlastníctva majetku a v neposlednom rade ako som uviedla v prípade ochrany výkonu ich rodičovských práv.

Krátkodobo sa môže oplatiť i život bez papierov, avšak z dlhodobého hľadiska je potrebné hľadať riešenia, ktoré jeho nedostatky aspoň čiastočne kompenzujú. Pravdou je, že síce ani tieto nepostavia nemanželské páry na roveň manželom, avšak im život výrazne uľahčia a zabezpečia i do budúcnosti.

Literature

VÍGLASKÁ, N. *Inštitúty súkromného práva ovplyvňujúce divergenciálne správanie spoločnosti*. 2015.

PAVELKOVÁ, B. *Právne postavenie rodiča vo výchove maloletého dieťaťa*. 2012, Habilitačná práca.

Do striedavej starostlivosti išlo tento rok takmer 500 detí. Štúdia ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, 2014.

BÚTOROVÁ, Z. *On a ona na Slovensku*.

DŽAMBAZOVIČ, R. *Rodina a demografický vývoj*. 2003.

DANIŠKA, P. *Prínos manželstva pre deti, manželov a spoločnosť*. 2003.

Rozhodnutie okresného súdu Bratislava II. 2015.

Contact – e-mail

viglaska@akviglaska.eu

Právní ochrana rodinné domácnosti v případech nesezdaného soužití

Nikola Vinopalová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Nesezdaná soužití jsou v dnešní době poměrně běžným jevem. Otázkou proto je, zda na tyto faktické svazky právní úprava pamatuje a zda jim garantuje určitou míru právní ochrany. Příspěvek se zaměřuje na konkrétní oblast, a to oblast bydlení a rodinné domácnosti. V této souvislosti se věnuje vybraným ustanovením zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Keywords in original language

Nesezdaná soužití; domácnost; rodinná domácnost; obvyklé vybavení rodinné domácnosti; domácí násilí.

Abstract

Cohabital relationships have become common in modern society. Therefore there is an interesting question whether the law protects the family home and household contents in cases of non-marital relationships. The article analyses several provisions of Civil Code (Act No. 89/2012 Coll.) concerning this issue.

Keywords

Non-marital Relationships; Household; Family Home; Household Contents; Domestic Violence.

1 Úvod

V současné době volí mnoho párů zcela záměrně soužití bez uzavření manželství.¹ V návaznosti na to se z nesezdaného soužití rodí čím dál větší

¹ Ze statistiky Českého statistického úřadu za léta 1950-2014 je zřejmé, že počet sňatků se snižuje, zatímco počet rozvodů se od roku 1950 podstatně zvýšil. Viz Český statistický úřad [online], 2015 [cit. 30. 12. 2015] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/snatky_a_rozvod_1950_2014

procento dětí.² Je proto namístě si klást otázku, zda by měly páry, které nevstoupily do manželství požívat právní ochranu srovnatelnou s ochranou poskytovanou soužitím manželskému a pokud ano, tak v jakých oblastech.

Tento příspěvek se zaměřuje na jednu konkrétní oblast, a to na právní ochranu bydlení a rodinné domácnosti. V článku jsou nejprve vymezeny základní pojmy a poté je věnována pozornost otázce, zda je institut rodinné domácnosti ve smyslu užívaném v občanském zákoníku použitelný i pro jiná než manželská soužití. Následně se příspěvek zaměřuje na míru právní ochrany, která je poskytována v oblasti bydlení a ochrany rodinné domácnosti manželským a nemanželským párům.

2 Vymezení základních pojmů

2.1 Rodina

Jedním z klíčových pojmů rodinného práva je bezesporu pojem *rodina*. Rodina není v občanském zákoníku definována, o rodině se však na mnoha místech hovoří, zejména v souvislosti s uzavřením manželství (např. § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - dále jen „ObčZ“). Přesto však institut rodiny ani ochranu, která je rodině poskytována, nelze spojovat pouze s manželským soužitím.³ Rodině je garantována zvláštní ochrana, a to at' už v článku 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod či v § 3 odst. 2 písm. b) ObčZ, přičemž v žádném z uvedených ustanovení není ochrana vázána na manželské soužití. Manželství tak není nezbytným požadavkem pro založení rodiny, rodinu může tvořit i např. nesezdaný pár s dítětem či jeden rodič s dítětem.⁴ A zároveň i tyto rodinné svazky by měly požívat ochrany (zejména ve vazbě na čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve spojení s § 2 odst. 1 ObčZ odkazujícím na ústavní pořádek).⁵

² Český statistický úřad [online], 2015 [cit. 30. 12. 2015] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/podil_deti_narozenych_mimo_manzelstvi_v letech_1950_2014

³ Což dovedla i judikatura Evropského soudu pro lidská práva. Srov. např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva *Kroon a další proti Nizozemí* ze dne 27. 10. 1994, č. 18535/91, odst. 30, *Schalke a Kopf proti Rakousku* ze dne 24. 6. 2010, č. 30141/04, odst. 91, a rozsudek Evropského soudu pro lidská práva *K. a T. proti Finsku ze dne 12. 7. 2001*, č. 25702/94, odst. 150.

⁴ Srov. KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a listině*. 2. díl. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 923-1441 s., s. 1250. ISBN 978-80-7380-140-3.

⁵ Obdobně viz GREGOROVÁ, Z.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 1998, č. 5, s. 209. ISSN 1210-6410.

2.2 Domácnost

V občanském zákoníku se vyskytuje několik termínů vztahujících se k bydlení, pro účely tohoto článku jsou stěžejní následující: *domácnost*, *rodinná domácnost* a *společná domácnost*. Pojmy domácnost a společná domácnost se vyskytovaly již v právní úpravě účinné do 31. 12. 2013, rodinná domácnost je institutem zcela novým. Ani jeden z těchto pojmů není v občanském zákoníku definován.⁶

V důvodové zprávě k občanskému zákoníku se uvádí, že *domácnost* je možno chápat buď jako pospolitost spolužijících osob nebo jako zařízené obydlí, přičemž význam konkrétního ustanovení vyplýne z formulace nebo kontextu.⁷ V učebnici rodinného práva lze rovněž nalézt vymezení domácnosti jako hospodářské jednotky tvořené lidmi a souborem určitých majetkových složek.⁸ *Společná domácnost* je termín užívaný již v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, přičemž byl povětšinou užíván jako synonymum *domácnosti*, v níž žije dvě a více osob.⁹ I za účinnosti úpravy v občanském zákoníku účinném od 1. 1. 2014 lze předpokládat obdobný význam společné domácnosti, bude však záležet zejména na kontextu, v němž se tento pojem bude vyskytovat.

2.3 Rodinná domácnost ve vybraných evropských dokumentech

Rodinné domácnosti a její ochraně se již v roce 1981 věnovalo Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy o rodinném bydlení č. R (81) 15 (dále jen „Doporučení“).¹⁰ To je zaměřeno výhradně na ochranu rodinné domácnosti

⁶ V dřívější právní úpravě byl pojem domácnost definován v § 115 zákona č. 140/1964 Sb., občanský zákoník jako spolutit fyzických osob, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

⁷ Viz *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)* [online]. Ministerstvo Spravedlnosti ČR [cit. 28. 12. 2015]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 62.

⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 328, s. 37. ISBN 978-80-7400-552-7.

⁹ Obdobně PSUTKA, J. Komentář k § 698 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 117.

¹⁰ *Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (81) 15 ze dne 16. 10. 1981, o rodinném bydlení*. [online]. [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=683815&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

v případech manželského soužití. Podle Doporučení se vyžaduje k jednání, kterým se nakládá s rodinnou domácností (*family home*) a s obvyklým vybavením rodinné domácnosti (*household contents*) souhlas druhého manžela.

Majetkovým právům mezi manžely a právní ochraně bydlení a rodinné domácnosti se věnují rovněž Principy evropského rodinného práva pro manželské majetkové právo (dále jen „Principy“)¹¹ Principy byly vytvořeny Komisí pro evropské rodinné právo za účelem harmonizace rodinného práva v Evropě. Na činnosti komise se podílejí přední odborníci na rodinné právo převážně z Evropy.¹² Obdobě jako v Doporučení je i v Principech (4:5) stanoveno, že je potřeba souhlasu obou manželů k jednání, kterým se nakládá s rodinnou domácností i s jejím obvyklým vybavením.

Rozdílný přístup lze nalézt v Model Family Code, neboť v něm je ochrana rodinné domácnosti a rodinného obydlí poskytována nejen v případech manželského soužití,¹³ ale rovněž nesezdaným soužitím. Vychází se přitom z premisy, že i nemanželská soužití s sebou přinášejí určitou míru odpovědnosti za vztah.¹⁴

Model Family Code vymezuje, kdy jsou nemanželská soužití postavena na roveň soužitím založeným manželstvím. V článku 1.1 jsou tak za relevantní nesezdaná soužití označena soužití, která trvají déle než tři roky, druhové mají společné dítě, nebo významnou měrou přispívají oba či jeden z nich do společného vztahu či do zájmů druhého partnera. Jak manželská, tak nemanželská soužití, která odpovídají výše uvedenému vymezení, se v Model Family Code označují jedním termínem, a to *partnership*.

Rodinná domácnost je v Model Family Code chráněna v článku 1.17, v němž je stanoven zákaz nakládání s rodinnou domácností (*family home*) a vybavením této domácnosti (*family chattels*) bez souhlasu druhého manžela, partnera či druha (ve smyslu článku 1.1) anebo bez přivolení soudu.

¹¹ Principles of European Family Law regarding Property Relations between Spouses. [online]. Commission of European Family Law [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf>

¹² Blíže viz BOELE – WOELKI, K. The principles of European family law: Its aims and prospects. Abstract. *Utrecht law review* [online]. Dec 2005, vol. 1, iss. 2. [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/view/13>.

¹³ Kde je zahrnuto rovněž manželství osob stejného pohlaví.

¹⁴ SCHWENZER, I.; DIMSEY M. *Model family code: from a global perspective*. [online]. Antwerpen: Intersentia, 2006, 257 s., s. 8. ISBN 9050955908.

Model Family Code rovněž stanoví v článku 1.18 právo nebýt vystěhován z rodinné domácnosti druhým manželem či druhem pokud tak nerozhodne soud (*right of occupancy*). Dané ustanovení přitom vychází z premisy, že je nedostatečné chránit toliko majetková práva spojená s rodinnou domácností a že je potřebné zajistit i ochranu samotného manžela či druha. Soud má přitom vždy zvažovat individuální okolnosti toho kterého případu, přičemž jako příklad, kdy je vystěhování odůvodněno, se uvádí situace domácího násilí.¹⁵

2.4 Rodinná domácnost v občanském zákoníku

Nyní tak zůstává otázkou, jaký přístup zvolil český zákonodárce při užití termínu rodinná domácnost v občanském zákoníku.

To, co odlišuje rodinnou domácnost od domácnosti jako takové, jsou členové rodinné domácnosti. V této souvislosti se lze setkat s názorem, že rodinná domácnost je vlastně podmnožinou domácnosti společné.¹⁶

O rodinné domácnosti se v občanském zákoníku hovoří zpravidla v souvislosti s existencí manželství. Takto je například v § 743 odst. 1 ObčZ systematicky zařazeném v díle nazvaném *Povinnosti a práva manželů* uvedeno, že manželé mají obydli tam, kde mají rodinnou domácnost.

Občanský zákoník v některých ustanoveních hovoří toliko o rodinné domácnosti, v dalších ustanoveních používá *rodinná domácnost manželů* (např. v § 723 odst. 2 písm. b), § 766 odst. 2 ObčZ) příp. *rodinná domácnost manželů nebo rodiny* (§ 747 odst. 1 ObčZ).

Pojem rodinná domácnost je zároveň v občanském zákoníku užit i v několika ustanoveních, v nichž figuruje i soužití nesezdané. Konkrétně ze znění § 691 odst. 2 ObčZ lze dovodit, že pro existenci rodinné domácnosti postačuje, aby v domácnosti žilo dítě s jedním z rodičů. Dále z § 885 ObčZ vyplývá, že o rodinnou domácnost se jedná i za situace, kdy o dítě pečuje jen jeden z rodičů a v domácnosti s rodičem a dítětem žije další osoba (nevlastní rodič). Nakonec v § 886 ObčZ je upravena situace, kdy dítě žije s rodiči v rodinné domácnosti, přičemž zde není existence rodinné domácnosti

¹⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁶ PSUTKA, J. Komentář k § 698 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. op.cit., s. 117.

podmíněna existencí manželství rodičů. Rodinnou domácnost mohou mít rovněž rozvedení manželé (§ 753 ObčZ).¹⁷ Je tak otázkou, zda měl zákonodárce v úmyslu považovat za rodinnou domácnost jen domácnost založenou manželstvím či nikoli. Pokud se bude vycházet z mnohokrát zdůrazňované zásady tvorby nového kodexu, že pro jeden význam je užit jeden termín, pro další význam termín jiný,¹⁸ lze z výše uvedených ustanovení dovodit, že rodinnou domácnost nemusí tvořit vždy jen manželé.¹⁹

Domnívám se proto, že pro vznik rodinné domácnosti je zapotřebí buď existence manželství a pokud manželství uzavřeno nebylo, tak je podstatné, zda v domácnosti žije nezletilé dítě.²⁰

Existence rodinné domácnosti se tak neváže toliko na manželská soužití. Nicméně stále zůstává otázka, zda a případně jaká ochrana je poskytována rodinné domácnosti nezaložené manželstvím.

3 Právní ochrana rodinné domácnosti

Ochrana rodinné domácnosti může být rozdělena do tří základních oblastí. V prvé řadě se jedná o ochranu majetku, konkrétně movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů. Dále je pak poskytována ochrana samotnému obydlí, a to například prostřednictvím ustanovení věnujících se nakládání bytem nebo domem, v němž se nachází rodinná domácnost. Nakonec lze hovořit o ochraně členů rodinné domácnosti, a to konkrétně v situaci domácího násilí.

¹⁷ Takto je např. v učebnici rodinného práva vymezena rodinná domácnost a kdo jí může tvořit, a to:

- - manželé, příp. rozvedení manželé,
- - registrovaní partneři,
- - alespoň jeden rodič a dítě,
- - rodič dítěte, dítě a nevlastní rodič.

Viz HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*, op. cit., s. 38.

¹⁸ *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, op. cit., s. 23.

¹⁹ Shodně PSUTKA, J. Komentář k § 698 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, op.cit., s. 118. a dále WESTPHALOVÁ, L.; SPÁČIL, O. Nová právní úprava vztahů mezi manžely. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 2013, č. 6, s. 216. ISSN 1210-6410.

²⁰ Obdobně PSUTKA, J. Komentář k § 698 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, op.cit., s. 118.

3.1 Ochrana obvyklého vybavení rodinné domácnosti

Rodinná domácnost je v občanském zákoníku chráněna nejen jako samotné obydlí, kde rodina žije (dům, byt), ale rovněž prostřednictvím ustanovení, která se vztahují k ochraně vybraných movitých věcí sloužících potřebám rodiny. Konkrétně se jedná o institut obvyklého vybavení rodinné domácnosti, který je zakotven v části druhé hlavě I občanského zákoníku v dílu 4 nazvaném *Povinnosti a práva manželů*.

Obvyklé vybavení rodinné domácnosti tvoří pouze movité věci, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů (§ 698 odst. 1 ObčZ). Přitom není důležité, kdo má vlastnická práva k těmto věcem, neboť důraz je položen na jejich funkci.²¹ V občanském zákoníku nejsou vymezeny movité věci, které náleží k obvyklému vybavení rodinné domácnosti, minimem by však měly být ty movité věci, které zajišťují, že členové rodiny budou mít alespoň „na čem spát a z čeho jíst“.²²

Účelem existence obvyklého vybavení rodinné domácnosti je chránit rodinný majetek.²³ Tento účel se promítá v určitých dispozičních omezeních při nakládání s obvyklým vybavením rodinné domácnosti. K nakládání s věcí, která je součástí obvyklého vybavení rodinné domácnosti, je totiž potřeba souhlas druhého manžela s výjimkou situace, kdy jde o věc zanedbatelné hodnoty (§ 698 odst. 2 ObčZ). Pokud by manžel souhlas druhého manžela neměl, mohl by se tento opomenutý manžel dovolat neplatnosti tohoto právního jednání.

Ochrana obvyklého vybavení rodinné domácnosti se dále projevuje v situaci, kdy jeden z manželů opustí rodinnou domácnost a žádá, aby mu druhý manžel vydal to, co patří k obvyklému vybavení rodinné domácnosti a náleží výhradně jemu (§ 699 odst. 1 ObčZ). Pokud by v rodinné domácnosti žilo společné dítě manželů, druhý manžel není povinen věc náležející do obvyklého vybavení rodinné domácnosti vydat, pokud je daná věc potřebná pro dítě. Ve svém důsledku tak může být omezeno vlastnické právo manžela

²¹ Srov. KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 2013, č. 23-24, s. 801. ISSN 1210-6410.

²² ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, 315 s., s. 178. ISBN 978-80-7478-013-4.

²³ Viz *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, op. cit., s. 170.

opouštějícího rodinnou domácnost, nicméně takové omezení je hodnotově plně odůvodněno.²⁴

Uvedená ustanovení týkající se ochrany obvyklého vybavení rodinné domácnosti jsou výslovně vázána na existenci rodinné domácnosti, kde jsou jejími členy oba manželé.²⁵ Nepoužijí se tak v případech soužití druhá a družky a nezletilých dětí.

3.2 Dispozice domem nebo bytem, v němž se nachází rodinná domácnost

V občanském zákoníku jsou novinkou ustanovení omezující dispozici bytem nebo domem, v němž se nachází rodinná domácnost manželů či rodiny. Tato ustanovení jsou systematicky zařazena v části druhé hlavě I občanského zákoníku v dílu 4 věnujícím se povinnostem a právům manželů, v oddílu 2 nazvaném *Manželské majetkové právo*.

Dle § 747 ObčZ pokud má alespoň jeden z manželů právo nakládat s domem nebo bytem, v němž se nachází rodinná domácnost manželů nebo rodiny, a tohoto domu nebo bytu je nezbytně třeba k bydlení manželů nebo rodiny, musí se zdržet všeho, co by mohlo bydlení znemožnit nebo ohrozit. Manžel zejména nesmí bez souhlasu druhého manžela takový dům nebo byt zcizit nebo k domu, jeho části nebo k celému bytu zřídit právo, jehož výkon je neslučitelný s bydlením manželů nebo rodiny, ledaže zajistí manželovi nebo rodině po všech stránkách obdobné bydlení s bydlením dosavadním.

Pokud by manžel nakládal domem nebo bytem bez souhlasu druhého manžela, může se tento manžel dovolat neplatnosti takového právního jednání (§ 747 odst. 2 ObčZ).

Výše uvedená pravidla platí obdobně i v případě, kdy mají manželé společné nájemní právo k domu nebo k bytu, v němž se nachází rodinná domácnost, přičemž případné jednání bez souhlasu opět může být stíženo neplatností (§ 748 ObčZ).

Manželé se však mohou od uvedených ustanovení odchýlit, nicméně jejich dohoda nesmí zhoršit postavení jejich společného nezletilého dítěte a práv třetích osob, ledaže s touto dohodou třetí osoby souhlasily (§ 750 ObčZ).

²⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku*, op. cit. s. 801.

²⁵ Shodně PSUTKA, J. Komentář k § 698 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655–975), op. cit., s. 118.

Jedná se o ustanovení, u nichž je zjevná inspirace evropskými standardy. Dle důvodové zprávy mají za cíl chránit rodinu, resp. její jednotlivé členy,²⁶ přičemž ochrana třetích osob ustupuje do pozadí.

Stejně jako u institutu obvyklého vybavení rodinné domácnosti, i uvedená ustanovení jsou použitelná jen v případech manželského soužití. Byť se v nich hovoří o rodinné domácnosti manželů nebo *rodiny*, přesto jsou daná ustanovení vždy výslovně vázána na *soublas manžela* s nakládáním. O rodinnou domácnost rodiny se tak může jednat za situace, kdy manželé mají oddělené domácnosti, ale jeden z manželů má právo nakládat s nemovitostí, v níž žije druhý manžel.²⁷

3.3 Ochrana členů domácnosti v případech domácího násilí

Domácí násilí je celospolečenský problém, o to nebezpečnější, že se většinou odehrává v soukromí za zavřenými dveřmi, mnohdy trvá po velmi dlouhou dobu²⁸ a jeho oběti nejenže trpí při samotném aktu násilí, ale často žijí v permanentním strachu před dalšími útoky.²⁹

Český právní řád domácí násilí nedefinuje, výklad tohoto pojmu můžeme nalézt pouze v důvodové zprávě k zákonu č. č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím.³⁰ Odborná

²⁶ *Důvodová zpráva ke návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, op. cit. s. 184.

²⁷ HULMÁK, M. Komentář k § 745 ObčZ. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, op.cit., s. 418.

²⁸ Z poradny Bílého kruhu bezpečí jsou známy i ne zcela výjimečné situace, kdy domácí násilí trvá i několik desetiletí partnerského soužití.

²⁹ ČÍRTKOVÁ, L. Násilí v intimních vztazích neboli partnerské vraždy. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 5, s. 5–11. ISSN 1212-866x.

³⁰ Dle důvodové zprávy je domácím násilím „násilné jednání, kterým dochází k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti, a to v bytě nebo domě společně obývaném násilnou osobou i osobou, proti níž takový útok směřuje. Domácím násilím se rozumí opakované násilné jednání nebo opakované vyhrožování násilným jednáním, v důsledku kterého dochází nebo hrozí, že dojde, k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti, mezi osobami, které jsou či byly spolu v intimním, rodinném či jiném obdobném vztahu a žijí ve společně obývaném bytě nebo domě. V rámci domácího násilí lze jednoznačně identifikovat osobu násilnou i osobu ohroženou, proti níž takové útoky nebo výhrůžky útokem směřují“ viz *Důvodová zpráva ke sněmovnímu tisku č. 828. Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím*. [online] Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2004 [cit. 14. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?O=4&CT=828&CT1=0>

literatura se pak zpravidla shoduje na základních znacích domácího násilí, mezi něž patří následující:

- opakování a dlouhodobost násilí,
- jasné a neměnitelné role aktérů domácího násilí – na jedné straně stojí násilná osoba, na druhé straně osoba ohrožená,
- k násilí dochází v soukromí blízkou osobou,
- tendence ke stupňování intenzity a četnosti násilí.³¹

Obětí domácího násilí může být kdokoli, žena, muž, senior i dítě. Ochrana před domácím násilím tak nemůže být poskytována jen manželům žijícím v rodinné domácnosti, ale musí se zaměřit i na ostatní osoby, které spolu (ať už na základě jakýchkoli vazeb či vztahů) žijí.

S účinností od 1. 1. 2014 došlo v občanském zákoníku k zakotvení zvláštních ustanovení na ochranu před domácím násilím. Jedná se o ustanovení obsažená v části druhé hlavy I dílu 4 nazvaném *Povinnosti a práva manželů*, v oddíle *Manželské majetkové právo* (§ 751 až § 753 ObčZ). Tato ustanovení se dotýkají problematiky práv bydlení násilné osoby k domu nebo bytu, v němž se nachází rodinná domácnost společně obývaná obětí a pachatelem domácího násilí.

Znění § 751 ObčZ míří na situace, kdy je společné bydlení manželů či rozvedených manželů nesnesitelné z důvodu domácího násilí směřujícímu proti jednomu z manželů či proti jinému, kdo v rodinné domácnosti žije (např. proti dítěti, rodiči). V takovém případě může soud na návrh dotčeného manžela či jiné osoby žijící v rodinné domácnosti³² omezit či vyloučit na určenou dobu právo druhého manžela v domě nebo bytě bydlet.

I přes znění těchto ustanovení, která výslovně hovoří o spolužití manželů či rozvedených manželů, jakož i přes systematické zařazení předmětných ustanovení, se ochrana proti domácímu násilí nevztahuje jen na manželská soužití či na soužití rozvedených manželů. V části páté, hlavy I občanského zákoníku upravující ustanovení společná totiž § 3021 ObčZ stanoví

³¹ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z. a kol. *Domácí násilí: zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci obroženým osobám*. Praha: Acorus, 2009, s. 6-12.

³² A to na základě § 753 ObčZ.

použitelnost těchto ustanovení i v případě bydlení jiných osob než jsou manželé. Je tak zřejmé, že ochrana je poskytována rovněž nesezdaným soužitím, registrovaným partnerům apod.

Procesní stránka uvedených ustanovení na ochranu před domácím násilím je upravena v § 400 a násl. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“). Zde je zakotven institut speciálního předběžného opatření na ochranu před domácím násilím. Vyhoví-li soud návrhu na vydání tohoto předběžného opatření, může v souladu s § 405 odst. 1 ZŘS uložit pachateli domácího násilí, aby

- opustil společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržoval se ve společném obydlí nebo do něj nevstupoval,
- nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržoval se tam,
- se zdržel setkávání s navrhovatelem,
- se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti (§ 408 odst. 1 ZŘS), lze však rozhodnout o jeho prodloužení, a to maximálně na dobu šesti měsíců (§ 410 ve spojení s § 413 ZŘS).

Pro úplnost je třeba dodat, že předběžné opatření není jedinou možností ochrany osoby ohrožené domácím násilím. V § 44 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky je upraven institut vykázání. O vykázání nerozhoduje soud, nýbrž policista, který je oprávněn vykázat z bytu nebo domu společně obývaného s ohroženou osobou, jakož i z jeho bezprostředního okolí, osobu, u níž lze na základě zjištěných skutečností důvodně předpokládat, že se dopustí nebezpečného útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti. Vykázání trvá po dobu 10 dnů, tuto dobu přitom nelze zkrátit. Předběžné opatření dle § 400 ZŘS přitom může na vykázání navazovat anebo může být vydáno zcela nezávisle (tj. i bez předchozího vykázání).

4 Závěr

V oblasti rodinného bydlení se zákonodárce vydal cestou vyšší ochrany soužití manželského než nemanželského. V obecné rovině se s tímto přístupem

ztotožňují, neboť manželství je institut, který není spojen jen s právy, ale rovněž s povinnostmi a odpovědností. Jedná se rovněž o institut tradiční, který má v naší společnosti ničím nezastupitelné místo.

Nicméně na druhou stranu nesezdaná soužití jsou v dnešní společnosti poměrně častá. A čím dál více dětí právě v takových rodinách vyrůstá. Je tak otázkou, zda český zákonodárce na tuto situaci reaguje a poskytuje ochranu i nesezdaným soužitím.

Tento příspěvek se zaměřil na některá vybraná ustanovení občanského zákoníku týkající se ochrany bydlení a rodinné domácnosti. Závěrem tak lze uvést, že existence rodinné domácnosti je v občanském zákoníku výslovně připuštěna i za situace, kdy soužití osob v domácnosti není založeno manželstvím (§ 691 odst. 2, § 885, § 753, § 886 odst. 1 ObčZ). Nicméně ustanovení, která poskytují ochranu rodinnému majetku (resp. obvyklému vybavení rodinné domácnosti), jakož i ustanovení omezující právo disponovat bytem nebo domem, v němž se nachází rodinná domácnost, se vztahují toliko na soužití manželská. Pouze v situacích domácího násilí je ochrana poskytována ve stejné míře jak u manželských tak u jakýchkoli jiných soužití (přitom ale ochrana není vázána na existenci rodinné domácnosti).

Literature

- BEDNÁŘOVÁ, Z. a kol. *Domácí násilí: zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci obroženým osobám*. Praha: Acorus, 2009.
- ČÍRTKOVÁ, L. Násilí v intimních vztazích neboli partnerské vraždy. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 5, s. 5–11. ISSN 1212-866x.
- ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 315. ISBN 978-80-7478-013-4.
- GREGOROVÁ, Z.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. Nesezdaná soužití v právním řádu České republiky. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 1998, č. 5. ISSN 1210-641.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 328. ISBN 978-80-7400-552-7.

- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014.
- KLÍMA, K. a kol. *Komentář ke Ústavě a listině. 2. díl. 2. rozš. vyd.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 923-1441 s., ISBN 978-80-7380-140-3.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. Rodinné právo v novém občanském zákoníku. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 2013, č. 23-24. ISSN 1210-6410.
- SCHWENZER, I.; DIMSEY M. *Model family code: from a global perspective*. [online]. Antwerpen: Intersentia, 2006, 257 s. ISBN 9050955908.
- WESTPHALOVÁ, L.; SPÁČIL, O. Nová právní úprava vztahů mezi manžely. Praha: C. H. Beck. *Právní rozhledy*, 2013, č. 6. ISSN 1210-6410.

Internetové zdroje

- BOELE – WOELKI, K. The principles of European family law: Its aims and prospects. Abstract. Utrecht law review [online]. Dec 2005, vol. 1, iss. 2. [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/view/13>
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (81) 15 ze dne 16. 10. 1981, o rodinném bydlení*. [online]. [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=683815 & BackColorInternet=9999CC & BackColorIntranet=FFBB55 & BackColorLogged=FFAC75>
- Důvodová zpráva ke návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)* [online]. Ministerstvo Spravedlnosti ČR [cit. 28. 12. 2015]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>
- Důvodová zpráva ke sněmovnímu tisku č. 828. Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácími násilím*. [online] Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2004 [cit. 14. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4 & CT=828 & CT1=0>
- Principles of European Family regarding Property Relations between Spouses*. [online]. Commission of European Family Law [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf>

Český statistický úřad [online], 2015 [cit. 30. 12. 2015] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/snatky_a_rozvodny_1950_2014

Český statistický úřad [online], 2015 [cit. 30. 12. 2015] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v letech_1950_2014

Zákony

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluvy

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Kroon a další proti Nizozemí ze dne 27. 10. 1994, č. 18535/91.

Schalk a Kopf proti Rakousku ze dne 24. 6. 2010, č. 30141/04.

K. a T. proti Finsku ze dne 12. 7. 2001, č. 25702/94.

Contact – e-mail

170376@mail.muni.cz

Vědecká redakce MU

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.;
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.; doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.;
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.; prof. PhDr. Petr Macek, CSc.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Mgr. David Povolný;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. David Trunec, CSc.;
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková;
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda)
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc., prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.,
doc. JUDr. Věra Kalvodová, Dr., prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.,
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D., doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.,
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc., doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

DNY PRÁVA 2015 – DAYS OF LAW 2015

Část XI. – Nesezdané soužití

**Eds.: doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D.,
JUDr. Ing. Radovan Dávid, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 555 (řada teoretická)

1. vydání, 2016

ISBN 978-80-210-8202-1